

T.C
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTA ÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI
TÜRK EDEBİYATI EĞİTİMİ PROGRAMI

TÖREYE DAYALI EVLİLİK TÜRLERİ VE BERDEL GELENEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

HAZIRLAYAN

Berivan ALTIN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ensar ASLAN

Diyarbakır

2008

Önsöz

Töre ve gelenekler halkbilim (folklor) disiplininin bir çalışma kadrosudur. Bu çalışmamızda folklor'un geçiş dönemi ritüellerinden olan evliliği, töresel evlilik türleri ve berdel evliliği geleneği olarak halkbilimsel açıdan araştırdık. Alan çalışmamız sonucunda geleneksel evlilik türleri, akraba evliliği ve berdel evliliği geleneği hakkında bilgiler vermeyi amaçladık.

Halk bilimi (folklor) bir topluluğun geleneksel ve ortak dünya görüşünü ve bunun dışavurumları olarak kabul edilen her türlü anlamlı formu ve bunların oluşumlarını, gelişen-değişen koşullara yönelik iletişim olaylarının içinde konu edildiği bir bilim alanı olması, insan davranışlarını ve geleneklerini çalışarak objesi olan insanı daha iyi anlamaya ve onun hakkında daha derin bir bilgiye kavuşmak amacındadır. Çalışmamızın birinci bölümünde halk bilimine ilişkin bilgiler ikinci bölümünde araştırmanın konusu ve araştırmada kullanılacak yöntem, üçüncü bölümde toplumsal yapı ve konuyla ilgili bir araştırma raporu, dördüncü bölümde ise berdel evliliği geleneği sunularak sonuca gidilmiştir.

Çalışmamda destek ve yardımlarını esirgemeyen aileme ve danışmanım Prof.Dr. Ensar Aslan'a teşekkür ve şükranlarımı belirtmek isterim.

Her zaman çabamı destekleyeceği hissettiren Yrd.Doç.Dr. Abdulbasit Sezer'e teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca değerli katkılarından dolayı tüm dost ve arkadaş çevreme teşekkürler.

Çalışmamın, kadının, özgür, mutlu ve güvenli yarınlara uzanmasına bir katkıda bulunmasını diliyorum.

Berivan ALTIN

ÖZET

Bu çalışmada Halkbilim (folkloristc) disiplinin çalışma kadrosu olan töre uygulamaları ve gelenekler ekseninde 'berdel' evliliği araştırılmıştır. Halk kültürü(folk culture), Halk edebiyatı (Folk literatüre) ve halkbilimine (folkloristc) ilişkin bilgilerin yer aldığı birinci bölümde bu disiplinin anlam ve amacı, mahiyeti ve temel araştırma alanları yer almaktadır.

İkinci bölümde araştırmanın konusu ve araştırmada kullanılacak yöntem belirtilerek 'berdel evliliği' ne ilişkin bilgiler aktarılmıştır. Üçüncü bölümde ise 'toplumsal yapı', aile, akrabalık ve evlilik türleri yer almıştır. Dördüncü bölümünün içereğinde 'akraba evliliği bölgesel raporu' verileri bulunmaktadır. Berdel evliliği örneklerinin verildiği beşinci bölümde neden ve sonuç ilişkisi kuralarak tespitlere varılmıştır. Altıncı bölüm 'töre', 'kan davası ' ve 'berdel' yönünden incelenmiştir.

Ekonomik ve sosyal yönlerini araştırdığımız gelenekse yapı, töre kuralları ve berdelin bilimsel bir problem olduğu ortaya konarak bunun çözümünün de sosyalbilimci ve toplumbilimciler tarafından yapılacak çalışmalarla elde edilen verilerin uygulanması yönünde olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar sözcükler: Halkbilim, Halk kültürü, Halk edebiyatı, Aile, Akrabalık, Evlilik, Berdel, Toplumsal yapı, Gelenek, Geleneksel yapı, Ekonomi, Sosyalbilim, Toplumbilim

ABSTRACT

"In this study, "Berdel marriage" (Twin marriage; bride exchange; one family gives its daughter to another family in order to take the bride from that family due to poverty) is studied at the framework of the implementation of customs and traditions which are the studies of Folklore discipline. The meaning and objective of this discipline, its content and principle study fields take place in the first chapter which the information about Folk Culture, Folk Literature and Folklore is given.

In the second chapter, the subject of the study and method to be used in the study are described and the information about "berdel marriage" is provided. In the third chapter, 'social structure', family, kinship and marriage types are discussed. In the content of the fourth chapter, data about 'regional report on blood marriage' is available. In the fifth chapter which examples about Berdel marriage are given, the determinations are made by establishing the relationship between reason and result. 'Customs', blood feud' and 'berdel' are studied in the sixth chapter.

As traditional structure, custom rules and berdel, which we study their economic and social aspects, are indicated that they are the scientific problem, it is concluded that its solution is the implementation of data which will be obtained by the folklorists and sociologists upon the studies.

Keywords: Folklore, Folk culture, Folk literature, Family, Kinship, Marriage, Berdel Social structure, Custom, Traditional structure, Economics, Social science, Sociology

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ONAY SAYFASI	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
1. BÖLÜM	
HALKBİLİMİNE İLİŞKİN GENEL BİLGİLER	1
1.1. Halkbilimi Çalışmalarının Tarihçesi	1
1.2. Türk Halkbilimi Çalışmalarının Tarihçesi	5
1.3. Halk Edebiyatı Oluşumu Ve Tanımı	8
1.4. Halkbilimin Mahiyeti ve Temel Araştırma Alanları	10
1.5. Halk Edebiyatı Araştırmalarının Amacı Ve Önemi	14
2.BÖLÜM	
ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ARAŞTIRMADA KULLANILACAK YÖNTEM	16
2.1. Araştırmanın Konusu	16
2.2. Araştırmada Kullanılacak Yöntem	18
3.BÖLÜM	
TOPLUMSAL YAPI	19
3.1. Genel Olarak	19
3.2. Aile	22
3.3. Akrabalık	26
3.4. Evlilik	27
3.4.1. Dışevlilik-İçevlilik	28
3.4.2. Parelel Ve Çapraz Kuzen Evlilikleri	29
3.4.3. Diğer Evlilik Türleri	30
3.4.4. Başlık Parası	30
4.BÖLÜM	
AKRABA EVLİLİĞİ GAP BÖLGESİ HALK SAĞLIĞI PROJESİ RAPORU	34
5.BÖLÜM	
BERDEL EVLİLİĞİ	51
5.1. Bedel(Berdel) Evliliği	51
5.2. Berdel ve Karşılıklılık İlişkisi	58
5.3. Birbirini Denetleyen İki Evlilik Ve Berdel Geleneği	68
5.4. Berdel Ve İçevlilik	69
6.BÖLÜM	
KAN DAVASI VE BERDEL	71
SONUÇ	73
KAYNAKÇA	78
KAYNAK KİŞİLER	82

1. BÖLÜM

HALKBİLİMİNE İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

1.1. Halkbilimi Çalışmalarının Tarihçesi

Halkbilimi veya ‘‘folklor’’ en geniş anlamda tanımlanışıyla insan davranışlarını ve geleneklerini çalışarak, objesi olan insanın daha iyi anlamaya ve onun hakkında daha derin bir bilgiye kavuşmak amacıyla on dokuzuncu yüzyıl başlarında ortaya çıkan bağımsız bir bilim dalıdır. Halkbilimi, kültürel muhteva, kültürünün yapısı bağlamında insan ve insan davranışları konularının tahlilinde başvurulacak en önemli bir sosyal bilim hüviyetindedir. Bu hüviyetiyle sosyal ve beşeri bilimlerin öğretilerinin, alanlarının ve yöntemlerinin birleşip örtüştüğü çoğunlukla da kesiştiği bir kavşak konumundadır. Bu bağlamda Halkbilimi, bir topluluğun geleneksel ve anonim dünya görüşünü ve bunun dışavurumları olarak ifade edilen her türlü anlamlı formu ve bunların oluşumları, geliştirilip ve pekiştirilmelerine yönelik iletişim olaylarının içinde konu edildiği bir bilim alanıdır.

‘‘Bir ülke veya belirli bir bölge halkına ya da aralarında en az bir müşterek faktör bulunan bir toplumsal gruba ilişkin maddi ve manevi alanlardaki kültürel ürünleri ve onların canlı ve teatral bir dışavurum şeklinde icra olunan gösterimlerini konu edinen, bunları kendine özgü yöntemleriyle derleyen, sınıflandıran ve kuramsal olarak yorumlayan karşılaşılan sosyal ve toplumsal problemleri çözümüne yönelik olarak uygulayan bir bilim olarak halkbilimi günümüzde de, kuramsal çerçeve ve kapsanılan alan olarak büyüme, yöntemsel bakımdan gelişimi ve uygulamalı bir bilim haline dönüşme sürecini hızla devam ettirmektedir’’ (Çobanoğlu 1999:6).

Halkbiliminin toplumsal rolü ve işlevleri konusunda ünlü Türk halkbilimci Sedat Veyis Örnek’in (1977: 16) ‘‘ Bir ülkenin, bir yöre halkının, bir etnik grubunun yaşamının bütününe kapsayan ve temelinde o halkın oluşturan insanların ortak davranış kalıplarını, yaşama biçimini, belirli olaylar ve durumlar karşısındaki tavrını, çevresini ve dünyayı algılayışını; geleneksel ve törensel yaşamı düzenleyen, zenginleştiren, renklendiren bir

dizi beceriyi, beğeniyi, yaratıyı, töreyi, zamanımıza uzanan gelenekler, görenekler, adetler zincirini saptamada; bu kültürün atardamarlarını yakalayarak bunlardan özgün ve çağdaş yaratmalar çıkarmada halkbilimin rolü ve önemi birinci derecededir.” şeklindeki tespitleri de bu bilim dalının karşıladığı bilimsel, sanatsal ve toplumsal ihtiyaçlar nedeniyle söz konusu edilen gelişimin nedenlerinden bir kısmını açıklayıcı mahiyettedir.

Bu bağlamda halkbilimi disiplini, işaret edilen amaç ve görevleri yerine getirmeye yönelik olarak başta tarih, edebiyat, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, etnoloji, arkeoloji, dinler tarihi, sanat tarihi, dilbilimi, coğrafya, tıp, hukuk, mimarlık, veterinerlik, ilahiyat olmak üzere hemen hemen sosyal ve beşeri bilimlerin hepsiyle ilişkilidir; “gerektiğinde bu disiplinlerin bulgularından yöntemlerinden yararlanır, başka ülkelerin halkbilimsel verileriyle koşutluklar kurar, karşılaştırmalar yapar, bunların kökenine inmeğe (Örnek, 1977: 16) sosyokültürel ekolojisi içinde insanın bütüncül bir bakış açısıyla çevresini anlamaya çalışır. Halkbilimi, bu tarz bir “disiplinler” ve “kültürler arası “ çalışma sistematigi içinde yerellikten, ulusallığa ve ulusallıktan da evrenselliğe geçerek insanlığın ortak kültürüne veya uygarlığa katkıda bulunmaktadır.

Evrensel kültüre olan katkının başlangıcı, yerel zenginlik ve çeşitlilikleriyle birlikte, öncelikle ve her zaman ulusal kültürü özümseyip, anlamaktan ve sonra çağdaş değerler ışığında yorumlamaktan geçer. Çünkü “Folklor rast gele kişilerin değil, bir kültür topluluğunun ortak malı olduğu içindir ki, “milli” bir bünyenin parçası olmak durumundadır” (İzbul, 1982: 150) ve bu nedenle de, Umay Günay (1987: 29) tarafından “folklor, milli kültür denilen pek çok unsurdan oluşan birikimin tarihi gelişim içinde bir milletin çeşitli grupları tarafından farklı ölçülerde yaşanan verilerinin varyantlarına ve verileri inceleyen ilme verilen isimdir.” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımda da açıkça vurgulandığı gibi folklor hem çalışılan malzemenin hem de bu malzemeyi çalışan bilim dalının adıdır.

“Rönesans ve reform hareketleriyle Avrupa’da yaşanan sosyal ve felsefi gelişmeleri bağlı olarak ulusal birlik duygularının ön plana çıkması, halk yaşamına karşı büyük bir ilgi uyandırmıştır. Fransız devriminin getirdiği serbest düşünceler, halk yaşamının araştırılmasını, sanata ve edebiyatta halkçılık hareketlerinin bilinçlenip güçlenmesini sağlamıştır. Bu düşünceler ışığında, halkın yaratıp kullandığı maddi ve

manevi kültür ürünleri derlenip toplanarak, çağdaş edebiyatın çeşitli alanlarında ve güzel sanatlarda bu ürünlerden yararlanmaya başlanmıştır. Ünlü Alman filozofu Johann Gottfried Von Herder'in 1778-1779 yıllarında Alman halk türkeleri antolojisi (Stimmen Der Volker In Lieden) ni yayınlaması, yine Alman Grimm kardeşlerin 1812 yılında halktan derledikleri masalları yayınlamaları, İngiliz William John Thoms'un, 1846 yılında İngilizce "halkbilimi" anlamına gelen "folklor" terimini kullanmayı önermesi ve Finlandiyalı Dr. Elias Lönnrot'un 1835 ve 1849 yıllarında "Kalevala destanını derleyip yayınlaması, dünyada folklor konusunda yapılan ilk bilinçli ve ciddi çalışmalar olmuştur. Daha sonra yapılan çalışmalarda folklorun derleme, tasnif, araştırma, yöntem, metot ve prensipleriyle kuram ve terminolojisi belirlenmiş ve bağımsız bir bilim dalı olarak kabul edilmesi sağlanmıştır" (Aslan 2008: 15).

Yaygın olarak kabul edilen iki başlangıç tarihi vardır. Birincisi Almanya'da Grimm kardeşlerin, 1812 yılında sözlü gelenekten derleyerek oluşturdukları masal kitaplarını yayınlamaları; ikincisi ise, bilim dalının adı olarak uluslar arası bir kullanımı erişmiş olan, folklor teriminin 1846 yılında İngiliz William John Thoms tarafından icat edilip, Atheneum adlı dergiye gönderilerek yayınlanmasıdır. Folklor kelimesinin kökenini "folk"= halk ve "lore"= bilim sözcükleri oluşturmakta ve birleşik olarak halkbilimi anlamına gelmektedir.

Bütün sosyal ve beşeri bilimler gibi halkbilimin kabulleri de "kültür" tanımıyla yakinen ilgilidir. Halkbilimin bağımsız bir bilim dalı olarak akademiye de yer aldığı 19. Yüzyılda kültür mükemmelleşmek, insanlığın, toplumun kendisini geliştirip mükemmelleştirmesi olarak tanımlanıyordu. (Arnold 1988). Bu insanlığın topyekün gelişmesi tanımını uygun olarak kültür, bilginin bilinçli olarak öğrenilip beynin ve ruhun terbiye edilmesi sürecidir (Schoemaker 1990: 1). Bir başka ifadeyle söyleyecek olursak kültürden anlaşılın daha çok yazılı ve kısmen de sözlü kültür ortamı teknolojisi içinde gerçekleşen öğrenme eğiliminin neticesi beynin içini yer alanlardı. Buna göre, kültür denilince edep, muâşeret, çok okumuşluk, üst tabaka yaşantısı, modayı takip etme, yüceltilmiş hisler ve ince bir sanat zevki gibi somut ve ölçülebilir nesnel desteklerden mahrum anlamlar kastedilmekteydi.

Oysa 19. Yüzyılın sonlarına doğru Edward B. Taylor'la (1958) başlayarak bu anlayış bir toplumun bütün hayat tarzı ve üyelerince öğrenilen unsurların tamamı olarak değişmeye başlar. Artık kültür insanın öğrenerek beynin içine yerleştirdiklerinin

ötesinde dışımızda yapıp ettiğimiz her şeyi karşılayacak biçimde kullanılmaktadır. Günümüzde sosyal bilimlerde kültür denilince bir toplumun her türlü kendini ifade edişlerinin tamamı veya toplam hayat tarzı anlaşılmaktadır. Bu ifade edişler, davranışlarda, alışkanlıkları, törelerden gelenek ve göreneklere, korkulara kadar pek çok değişik şekillere sahip olabilir. Aynı şekilde sanat, müzik, mimari, düşünce, edebiyat gibi şuurlu inşa yolları da kültür içinde yer alır. (Shoemaker 1990: 1).

Halkbilimi, hem bir beşeri bilim hem de bir sosyal bilimdir. Dahası, Simon Bronner'in "Folklor aşağıda vereceğimiz çeşitli özellikleri ve bunlardan hareketli yapılmış tanımları içinde birinin de "öğrenilmiş, sembolik davranışlar olması nedeniyle, "davranış bilimlerinin temel prensibi" olan "insan düşüncesi ve davranışları" bakımından çalışılmasını yönelik kuramsal açılımları (Bronner 1984: 251-255) düşünüldüğünde halkbilimi aynı zaman da bir "davranış" bilimidir. Halkbiliminin bu çok yönlülüğü, onun üzerinde çalıştığı malzeme ve çalışma yöntemlerinden kaynaklanan özelliğidir. Halkbilimi bu özelliğini koruyup geliştirerek bir cephesiyle sosyal ve beşeri bilimler arasında ve bir cephesiyle de akademinin duvarlarıyla, geniş halk yığınları arasındaki köprü olma işlevini sürdürmektedir.

Sosyal ve beşeri bilimlerin ortaya çıkışlarındaki rastlantısal kazalar ve ele aldıkları sosyo-kültürel olguların örtüşmesi veya tasnif amacına yönelik ayırımların sınırlı gerçeklikleri yansıtmasından kaynaklanan eksiklikler gibi nedenlerle tamamının arasında birebir veya kümeleşme bazısında mevcut alan, yöntem sorunları vardır. Yoğun çatışmalarla geçen yaklaşık iki yüzyıllık bir sürecin sonunda disiplinler arası çatışmalar günümüzde yerini disiplinler arası çalışmalara bırakmıştır.

"Bu bağlamda halkbilimci, amatör iştiaqlarla malzeme derleyen basit bir derlemeci ve onların koleksiyoncusu olmanın ötesinde kültür teorisi ve kültürel süreçlerle yakından ilgilenen kültürlenme, kültürleşme ve kültür değişmesi olaylarının nesnel bir gözle değerlendiren ve bu amaçla Edebiyatın, Tarih, Antropoloji, Sosyoloji, Psikoloji, Felsefe, Etnoloj, Coğrafya, Etnografya, Arkeoloji, Hukuk, İlahiyat, Mimarlık, Sanat Tarihi, Sahne ve Gösteri Sanatları, El Sanatları, Giyim Tasarımı ve Kreasyon, İç Mimari, Şehircilik Çalışmaları, Gıda Mühendisliği, Endüstri Mühendisliği, Ziraat Mühendisliği, Veterinerlik, Eczacılık, Sinema Çalışmaları, Kadın Çalışmaları, Kütüphanecilik Bilimleri, Dil Bilimi, Göstergibilim, İletişim Bilimleri gibi bazıları için en azından bir kollarıyla, diğerleri için tamamen kültürlerdeki bilgi, bilişim, bildirişim kısaca iletişim

olaylarını inceleyen, çok çeşitli bilim ve araştırma sahalarından yararlanan ve çalışmalarıyla kendi sahasını yanı sıra bu komşu, yan ve alt bilim dallarına da katkı yapabilen kişidir” (Çobanoğlu 1999: 3).

1.2. Türk Halkbilimi Çalışmalarının Tarihçesi

“19. Yüzyılın sonunda Avrupa’da ‘folklor’ adıyla ortaya çıkan bu yeni bilim dalı, birçok ülkede büyük ilgiyle karşılanmış ve bilim adamları kendi ülkelerinin halk kültürlerini araştırmaya yönelmişlerdir. Ülkemizde Tanzimat’la başlayan halka dönüş hareketleriyle, sosyal ve edebi alanlarda ‘halk’ ve ‘millet’ kavramları benimsenip yayılmaya başlanmıştır. Batı kültürüyle yetişen bazı şair ve yazarlarımız, edebiyatımızın asıl kaynağını ‘halk’ olduğu görüşünü savunarak, halk dili ve halk kültürüne dayanan milli edebiyatı kurmak amacıyla halk edebiyatı ürünlerinden yararlanmışlardır. Edebiyatın aydınlar için değil, halk için yapılması ve yazı dilinin halkın anlayabileceği konuşma dili haline gelmesi düşüncesini savunmuşlardır. 1908 İkinci Meşrutiyetin getirdiği siyasi ve edebi yeniliklere bağlı olarak, toplumda Türkçülük ve milliyetçilik düşüncesinin gelişmesiyle, dilde ve edebiyatta sade Türkçe akımı başlamıştır. Aruz vezni yerini hece ölçüsüne bırakmış, dilde, düşüncede ve şekilde halkı ve toplumu ilgilendiren yeni konu, biçim ve estetiğe önem verilmiştir. Böylece ülkemizde divan edebiyatı yanında yaratıcısı ve yaşatıcısı halk olan ve halk kültürü ürünleriyle beslenen yeni bir halkbilimi ve halk edebiyatı düşüncesi bilinçlenip gelişmeye başlamıştır” (Aslan 2008: 5-6).

“Türk halk edebiyatı çalışmaları öncülerinden sayılan Macar Türkoloğu İgnacz Kunos, 1885-1890 yılları arasında Anadolu ve Rumeli’de yapmış olduğu Karagöz, meddah hikâyeleri 1900 yılından itibaren yayınlamaya başlamıştır. Bundan başka Wilhelm Radloff, George Jacob, Otto Spies, Gyula Nemeth, Edmond Saussey, Wollfram Eberhard, Warren S. Walker, Andreas Tietse, Anna Masala, İrene Melikof, Gyula Meszaros ve A. Von Gabain gibi daha birçok yabancı bilim adamı Türk folklor ve halk edebiyatının çeşitli konularında önemli çalışma ve yayınlar yapmışlardır” (Aslan 2008:6)

Türkiye de Türkçülük hareketini yaymak Türk kültürünü ortaya çıkarmak amacıyla kurulan ilk dernek Türk Derneği adını taşır. Derneğin amacını ve çalışmalarını geniş kitlelere yaymak için ‘‘Türk Derneği Mecmuası’’ çıkarılır. İlmî sınırlar içinde faaliyet gösteren bu dernek, 1908 yılında kurulmuştur. Türk folklor araştırmaları açısından bu derneğin faaliyetleri şuurlu ve organize olmuş ilk adımlar olarak değerlendirilebilir.

Türk Derneğini takiben, 1911 yılında ‘‘Türk Yurdu’’ ve ‘‘Türk Ocağı’’ dernekleri kurulur. Daha sonra bu iki dernek birleşir ve ‘‘Türk Ocağı’’ adı ile faaliyetine devam eder. Yeni derneğin yayın organı ‘‘Türk Yurdu Mecmuası’’ olur. Selanik’te yayınlanmaya başlayan ‘‘Genç Kalemler Mecmuası’’ da Türkçülük hareketinin gelişmesi olunda faaliyet gösterir. Ziya Gökalp, 1912’den itibaren ‘‘Türkçülük hareketi’’ nin teorisyeni haline gelir. Gökalp milli şuurun, milli ruhun uyandırılmasında, milli kültürün ortaya çıkarılmasında, halk hayatına gidilmesi gerektiğini öne sürer. ‘‘Halka Doğru’’ prensibi ile görüşlerini formüle eder ve ‘‘Türkçü’’ düşünce sistemini yerleştirir. Gökalp bu prensibin mahiyetini anlatmak ve buna dayalı çalışmalarını geniş kitlelere ulaştırmak için arkadaşları ile birlikte, ‘‘Halk Doğru’’ adlı bir dergi çıkarırlar. Bu dergi Türkçülük açısından olduğu kadar Türk folkloru bakımından da ehemmiyetlidir. Çünkü Türkiye Türkçesi’nde ‘‘folklor’’ dan söz eden ilk yazı yine Gökalp tarafından bu dergide yazılmıştır’.

‘‘Ülkemizde bu yeni bilim dalının öncüleri sayılan Ziya Gökalp, M. Fuat Köprülü ve Rıza Tevfik Bölükbaşı gibi araştırmacılar ilk yazılarında ‘‘folklor’’ karşılığı olarak ‘‘Halkiyat’’, ‘‘Hikmet-i Avam’’ ve ‘‘Budun Bilgisi’’ terimlerini kullanmışlardır. Rıza Tevfik Bölükbaşı ‘‘Peyam’’ gazetesinin edebiyat ekinde yayınlanan ‘‘Folklor-Folklore’’ başlıklı makalesinde, folklor konusunda şu görüşlerini ortaya koyar: Avrupa’da folklor denilince atasözleri de dahil olmak üzere halk türküleri, destanlar, bilmeceler, hikayeler akla gelir. O kavram bütün halk edebiyatının eski ürünlerini kapsar. Ülkemizde 1908-1920 yılları arasında ki faaliyetlerin ötesinde halkbilimin tanıtılmasına yönelik ‘‘nazari’’ mahiyette (Yıldırım 1981) ve çok sınırlı sayıda çalışmadan ibarettir.

Modern Türkiye devleti henüz kuruluş aşamasında ve bir varolma mücadelesi içindeyken, 1920 yılında folklor ile ilgili çalışmaların önemini müdrik olarak Maarif Vekâleti’ne bağılı bir ‘‘Hars Dairesi’’ kurarak Türk folklor ürünlerinin tespit edilmesi ve

derlenip kaydedilmesi çalışmalarına başlar. Bu faaliyet, 1924 yılına kadar Türk halkbilimi araştırmalarına ilgi ve alaka uyandırılmasına gayret gösterir.

Birkaç Türk aydınının gayreti ve devletin teşvikiyle 1927 yılında ilk Türk folklor derneği ‘‘Anadolu Halk Bilgisi Derneği’’ adıyla Ankara’da kurulan dernek özel bir öneme sahiptir. Dernek, ‘‘Halk Bilgisi Dergisi’’ adlı bir yayın organı çıkarır. Bu dergi, derleme ve inceleme yazılarıyla Türk halk edebiyatının ilk ve önemli yayın organıdır.

Türk halkbilimi araştırmalarına 1930 yılından sonra hizmet veren iki kuruluş daha ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi ‘‘Türk Dil Kurumu’’ ve diğerleri de ‘‘Türk Tarih Kurumu’’ dur. Bu iki kurumun ele aldıkları konular gereği dolaylı da olsa folklor çalışmalarına katkıda bulunmuşlardır.

‘‘Fuat Köprölünün 1930 yılında yayınladığı Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi, Pertev Naili Boratav’ın Köroğlu Destanı (1931) ile Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği (1946), şükrü Elçin’in Kerem ile Aslı Hikâyesi (1949) ile İlhan Başğöz’ün Biyografik Halk Hikâyeleri (1949) adlı eserleri, ülkemizde halk edebiyatı konularından bilimsel metotlar yapılan ilk çalışmalardır. İhsan Hınçer tarafından 1949-1980 yılları arasında kesintisiz olarak 361 sayı çıkarılan ‘‘Türk Folklor Araştırmaları Dergisi’’ Türk kültür tarihinde bugüne kadar yerli, yabancı pek çok halkbilimci derleme, inceleme ve yayınlarıyla çatısı altında toplama başarısını gösteren en uzun süreli yayın organıdır’’ (Aslan 2008: 7)

Türkiye’de Türk halkbilimi çalışmaları için 1980 sonrası yeni bir safha başlar Dursun Yıldırım’ın Yüksek Öğretim Kurumu’na sunduğu ‘‘folklor’’ Folklor Hakkında Genel Bilgiler ve Folklor Bölümünün Üniversitelerimizde Kurulmasına İlişkin Düşünceler’’ başlığını taşıyan raporun ve Devlet Planlama Teşkilatı ile I. Milli Kültür şurası’nda başlattığı tartışmaların nihai değerlendirmesinde, Yüksek Öğretim Kurulunca üniversitelerimizin bünyesinde lisans diplomasına yönelik müstakil programları bulunan Halkbilimi (folklor) Anabilim Dalı açılmasına karar verilmiş imkânı bulunan üniversitelerimizde açılması sağlanmış ve eğitimi vermeye devam ettirilmektedir.

1.3. Halk Edebiyatı Oluşumu ve Tanımı

Ensar Aslan'ın (2008) belirttiği gibi ‘‘bütün toplumlar tarihlerinde uzun süren bir ilkelik süreci yaşamış, daha sonraki dönemlerde sosyal, kültürel ve ekonomik yönden gelişip değişerek bugünkü uygarlık düzeyine ulaşmışlardır. Toplumlara oluşturan ‘‘insan’’, oluşumundan itibaren biyolojik ve sosyal bakımdan bir takım gelişim aşamaları geçirmiştir. İlk insan, yaratılışından itibaren doğa koşullarıyla mücadele etmek, yiyip içmek korunmak ve yaşamını sürdürmek amacıyla çeşitli alet ve silahlar yapmış, korktuğu görünen ve görünmeyen üstün doğa güçleriyle ilgili çeşitli düşünceler geliştirmiştir. Çağlar boyu devam eden bu süreçte insanın biyolojik değişimine paralel olarak aklı ve düşüncesi de gelişmiş, göçebelikten yerleşik hayata, aile, grup ve topluluklardan daha geniş toplumlar ve devletler halinde yaşamaya başlamışlardır. Toplum düzenini korumak amacıyla gelenekler ve töreler oluşturulmuş dünyanın ve insanın yaratılışı, gökyüzü ve yeryüzü olayları ile ilgili çeşitli söylenceler, efsaneler ve inanışlar üretilmiştir. Milletler ve devletler arasında mücadeleler ve savaşlar başlamış, kahramanlıklar, zaferler, mağlubiyetler, acılar ve coşkular şiirsel bir dille destanlaştırılmıştır’’.

‘‘Bugün bazı toplumların üstün bir uygarlık düzeyine erişmiş olmalarına karşılık, bütün dünya, bütün insanlar aynı gelişmişlik düzeyine gelememişlerdir. Hatta aynı ülke insanları arasında bile büyük gelişmişlik farkı bulunmaktadır. Uygarlığın, teknolojinin ve kültürün üretildiği merkezlerden yani kentlerden uzak köylerde kırsalda yaşayan insan grupları tam olarak uygarlığı tam olarak yakalayamamışlardır. Büyük bir çoğunluk oluşturan bu kesim, ekonomiye bağlı olarak sosyal ve kültürel bakımdan oldukça düşük bir düzeyde ‘‘avam’’ ‘‘köylü’’ veya ‘‘alt sınıf’’ olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Okuma yazma oranı genel olarak çok düşük olan bu kesimler, çağdaş edebiyat ve kültür olaylarından uzak kalmışlardır. Büyük bir çoğunluk oluşturan bu kesim, çağdaş edebiyat ve kültür olaylarından uzak kalmışlardır. Bunun yanında, kent varoşlarında gettolarda ve ilçelerde yaşayan çeşitli meslek gruplarına ait, gelir düzeyi düşük az gelişmiş veya gelişmemiş alt sınıf halkı ve işçi sınıfı için de aynı durum söz konusudur. Çağdaş teknolojiden, edebiyattan, kültür ve sanat olaylarından habersiz, gelişmemiş veya az gelişmiş bu kesimler, eski dönemlerden beri geleneklerinde yaşattıkları çeşitli hatıraları ve sözlü halk kültürü ürünlerini devam ettirmişlerdir. ‘‘

Yine Ensar Aslan'ın (2008) belirttiği gibi, "Sanayileşmiş ve teknolojik bakımdan gelişmiş çağdaş toplumların çeşitli meslek gruplarını oluşturan halkın da kendilerine ait halkbilgisi ürünleri bulunmaktadır... Hem eski dönemlerde hem de günümüzde halk edebiyatı ve halkbilimi türlerini üreten, anlatan ve aktaran halk, hem gelişmemiş alt sınıfın, hem de gelişmiş ve sanayileşmiş, çağdaş toplumların bütün insanlardır. Başka bir söyleyişle, halkbilimi ve halk edebiyatı konularını üreten, yaşatan ve yayan "halk, geçmişten günümüze kadar toplumun her kesiminde yaşayan ve ortak kültür unsurları bulunan insanlar ve insan topluluklarıdır. Yetişen her nesil ve gelişen her toplum halkbiliminin yeni değerler ve ürünler katar. Bu nedenlerle kimi araştırmacıların, halkbiliminin ortaya çıktığı dönemlerdeki klasik tanımlara bağlı kalarak söyledikleri gibi, halk kültürü ürünleri sadece ilkel toplumların, vahşilerin, köylülerin, okur yazar olmayanların veya gelişmiş toplumlarda gelişmemiş sınıfların kültür kalıntıları değildir. Çağın gelişen ve değişen ihtiyaçlarına göre toplumun bütün kesimlerinde yeni yeni halk kültürü ürünleri oluşup yayılmaktadır".

Dursun Yıldırım'ın (1985) işaret ettiği gibi, "folklorun köylülerin geleneklerinde yaşayan eski devirlerin kültür kalıntıları" olduğu görüşü günümüzde, artık geçerliliğini kaybetmiştir. Çünkü folklor sahasında yapılan bu ürünler sadece köylülerin değil, toplumun bütün sosyal grupları arasında yaşamaktadır.

Halkbilimi "toplumun gelenek, görenek ve inanışlarıyla, töresel ve törensel davranış ve yaşam biçimlerini oluşturan geleneksel değerlerle, halk kültürünün bütün konu ve kaynaklarını araştıran bir bilim dalı olarak değerlendirilmelidir... Avrupa'da ve bizde halk edebiyatı halkbiliminin alanlarının belirlenmesi konusunda kesin bir ayırım, tanım ve tasnif yapılamamış, bu iki kavramın zaman zaman aynı anlamlarda kullanıldığı görülmüştür. Çünkü kimi türlerin oluşumun, yapısının ve kaynağının tespit ve ayırımını yaparken esas alınacak belli bir kural, imge, unsur ve ölçü yoktur. Ürünlerin evrensel, ulusal ve etno-kültürel oluşum ve yaşam biçimleri bakımından irdelenmesi bu kavramların daha kompleks bir hale getireceği açıktır. Son dönemlerde Avrupa ülkelerinde yapılan çalışmalarda halkbilimin araştırma ve inceleme alanlarının, halk edebiyatı konularını da içerisinde alınacak şekilde genişletildiği görülmektedir. Bütün bu değerlendirmelerden, halk edebiyatı ve kavramlarının kapsadığı konu, ürün ve türleri

kesin çizgilerle tasnif edip tanımlamanın pek mümkün olamayacağı anlaşılmaktadır’’ (Aslan 2008: 12).

1.4. Halkbiliminin Mahiyeti ve Temel Araştırma Alanları

Zamanın ihtiyaçlarına göre folklorun ve onu yaratan, yayan, taşıyan kullanan ve paylaşanların yeniden tanımlanmaları ihtiyacını doğurmuştur. Her halkbilimcinin çalıştığı folklor sahası farklı olduğu ve çalışmalarda farklı yaklaşımlar kullandığı için, ortaya çıkan folklor tanımları da farklı özellikleri kapsamıştır. Bu farklılıklar üzerinde çalışan ve ‘‘Standart Dictionary of Folklore’’ da yer alan tanınmış halkbilimcileri metin merkezli halkbilimi kuramları doğrultusunda yaptığı 21 folklor tanımını tahlil eden Amerikalı Halkbilimci Francis Utley’in çalışmasından hareketle, Dursun Yıldırım’ın (1985) ortaya koyduğu folklorun mahiyetine dair tespitlerini bu bağlamda aktarmak yararlı olacaktır.

1.Sözlü Olma Özelliği: Bu özellik, geniş anlamda folklorun bütün unsurları için geçerlidir. Folklorun içine giren bütün unsurlar, kişiden kişiye ‘‘sözlü iletişim’’ veya daha genel bir ifadeyle ‘‘yüz yüze iletişim’’ ortamında geçer ve öylece nesilden nesile aktarılır. Buna adetler, merasimler, taklit ve gösteriler, danslar, dramatik oyunlar, saz çalmak, türkü söylemek, hikâye anlatmak, ev yapmak, ilaçlar ve tedavi usulleri, yiyecekler, giyecekler ve el sanatları dahildir.

2.Geleneğe Bağlılık: Folklor ürünlerinin her türü bir geleneğe bağlıdır. Gelenekler, folklor ürünlerinin belirli birer ‘‘form’’ (şekil) içinde kendini devam ettirmesini sağlar, ayrıca onlara kendilerini belirleyen diğer ayırıcı özellikler kazandırır. Gelenekler donmuş ve dinamizmini kaybetmiş kalıplar değildir. Gelenekler, ait oldukları insan topluluğunun ihtiyacını karşılamak üzere, üyelerin gönüllü iştirakleriyle vücut bulurlar. Nesiller değiştikçe, ihtiyaçlar farklılaştıkça onlar da değişirler. Sürekli var olmalarının nedeni, ait oldukları toplumun üyeleriyle uyum içinde bulunmalarındır.

3.Çeşitlenme Özelliği: Folklor ürünlerinin dağılımı, yayılımı sözlü geçiş veya sözlü iletişim ile olur. Anlatımlar, edinimler, öğrenimler ve deneyimler neredeyse daima dil yolu ile anlaşarak gerçekleştirilir. Ortamı paylaşanların yetenekleri, durumları, deneyimleri, icra edilen bir folklor ürününün farklı biçimlerde tekrar edilmesine yol açar. Tekrar sırasında eski ürün, yeni unsurlar kazanabilir veya bazı özelliklerini de

kaybedebilir. Böylece yeni bir ürün meydana gelmiş olur. Eski form ve muhtevadan farklılık gösteren yeni ürüne “varyant” (variant) denilmektedir.

4. Anonimlik Özelliği: Folklor ürünlerinin bir çoğunun ilk yaratıcılarının unutulmuş olduğunu ifade etmek için kullanılan bu terim, söz konusu ürünlerin insanlar tarafından hep birlikte (kolektif) olarak yaratıldığı anlamını taşımaz. Her bir ürünün ilk yaratıcısı vardır; ama sözlü anlatım geleneği, genelde bunları muhafaza edememiştir. Sözlü geçişlerde her ürün, rastladığı, ya da bulunduğu “sözlü iletişim ortamları”ndan bünyesine, formuna, fonksiyonuna, muhtevasına bir şeyler katmış veya çıkarmış olarak yaşar.

5. Kalıplaşma Özelliği: Folklor ürünleri, türlerine, geleneklerine uygun biçimde kalıplar, anlatım veya kompozisyon öğeleri yaratırlar. Bunlar, her hangi bir folklor ürününün iskeletini, çatısını meydana getiren unsurlardır. Ürünlerin kompozisyonlarında sayısız varyant meydana gelse bile, değişmez özellikleri olan kendilerine mahsus kalıpları korudukları sürece tanınırlar.

Yukarda aktardığımız özelliklerin tamamının folkloru bitmiş tamamlanmış bir “ürün” olarak ele almakta oluşları kaynaklandıkları metin merkezli yaklaşımların bakış açılarını yansıtmaktadır. Müteakip, bölümlerde bütün halkbilimi kuramları tek tek ele alınıp incelendiğinde bağlam merkezli kuramların konuya bakışlarında farklılıkların ortaya çıkacağı gözden uzak tutulmalıdır.

Bu bağlamda, halkbilimi disiplinin genel anlamda cevap aradığı bazı evrensel soruları ve bir anlamda da araştırma model ve kuramlarının şekilleniş zemini oluşturan problemleri Brunvand’dan nakledip değerlendiren Dursun Yıldırım’ın çalışmasından (1985) hareketle şu şekilde ortaya koymak mümkündür:

1. Tanım: Halkbilimi çalışmalarında “Folklor nedir? Sorusuna cevap arayan araştırmaların amacı şu problemleri çözmeye yöneliktir: Biz “folklor” derken bundan ne anlıyoruz? Folkloru, geçmişin kültür kalıntıları olarak mı, yoksa içinde buldukları “sözlü iletişim” ortamlarına bağlı olarak yaşayan, üreyen, değişen, dönüşen canlılığa sahip bir kültür faaliyeti veya anlamlı bir dışavurum olarak mı değerlendiriyoruz? Folkloru, veya içinde yaşadığımız folklor olaylarının nasıl ve ne şekilde tanımlamamız daha doğrudur?

2. Sınıflandırma: Halkbilimi çalışmalarında “folklorun türleri nelerdir?” sorusuna cevap arayan araştırmaların amacı şu problemleri çözmeye yöneliktir. Folklor

ürünlerini hangi türler içinde toplamamız incelememiz gerekir? Bunu yaparken hangi ölçüleri kullanmalıyız? Bir türü belirleyen sabit unsurlar var mıdır? Tür kavramı ve bu kavram içinde yer alan ürünlerin özellikleri, ait oldukları farklı folklor ortamlarında değişir mi? Türü nasıl tanımlamamız gerekir ve hangi bağımlılıklar buna bir ölçü olabilir? Bu tanımlamada evrensel (universal) olanlar ile etnik veya kültürel özel özelliklerin nasıl değerlendireceğiz?

3.Kaynak: Halkbilimi çalışmalarında ‘‘Folk/halk/grup/millet kimdir?’’ sorusuna cevap arayan araştırmaların amacı şu problemleri çözmeye yöneliktir. Bize folkloru veren kaynağımız kimdir? O, hala 19. Yüzyılın ‘‘köylüsü’’ mü, yoksa ‘‘geri kalmış’’, ‘‘okumayı bilmeyen’’, ‘‘cahil’’, ‘‘az gelişmiş’’ gibi sıfatlarla belirlenmeğe çalışan insanlar mıdır, bir toplumun tamamı, bir ulus mudur, yoksa Alan Dundes’in sözünü ettiği ve aralarında sadece bir ortak unsur bulunması yeterli bir sosyal grup mudur? ‘‘Folklor’’u yani ‘‘halkbilgisini’’ yaratanların özellikleri nelerdir?

4.Köken: Halkbilimi çalışmalarında ‘‘Folkloru kim yaratıyor?’’ sorusuna cevap arayan araştırmaların amacı şu problemleri çözmeye yöneliktir. Geçişler nasıl meydana geliyor? Hangi faktörler onun süratle yayılmasını ve dağılımını sağlıyor? Kimler bunu sağlıyor ne için? Geçişler hangi türlerde gerçekteşiyor?

5.Aktarım: Halkbilimi çalışmalarında ‘‘Folklorun taşınması, yayılması nasıl oluyor?’’ sorusuna cevap arayan araştırmaların amacı şu problemleri çözmeye yöneliktir. Geçişler nasıl meydana geliyor? Hangi faktörler onun süratle yayılmasını ve dağılımını sağlıyor? Kimler bunu sağlıyor niçin? Geçişler hangi türlerde gerçekteşiyor?

6.Çeşitlenme: Halkbilimi çalışmalarında ‘‘Folklor değişmeleri nasıl ve hangi sebeplerle meydana geliyor?’’ sorusuna cevap arayan araştırmaların amacı şu problemleri çözmeye yöneliktir. Bir folklor ürününün değişmesine, gelişmesine, genişlemesine, başka bir şekle dönüşmesine, yahut tamamen ortadan kalkmasına tesir eden âmiller nelerdir? Birbirlerinden küçük farklarla ayrılan formlar nasıl ortaya çıkıyor? Bu durumda değişen ve değişmeyen unsurlar nelerdir?

7.Yapı: Halkbilimi çalışmalarında ‘‘ folklor formlarını etkileyen unsurlar nedir ve formlar ile muhteva arasında nasıl bir ilişki vardır? Sorusuna cevap arayan araştırmaların amacı şu problemleri çözmeye yöneliktir. Folklorun yapısı ne gibi özellikler taşıyor? Yapı bakımından ‘‘ etnik’’ özellikler mi, yoksa ‘‘ evrensel’’ özellikler mi ön plandadır?

8.Anlamı ve Amacı: Halkbilimi çalışmalarında ‘‘Folklor, onu taşıyanlar için ne anlama geliyor?’’ sorusuna cevap arayan araştırmaların amacı şu problemleri çözmeye yöneliktir. Folklorun onu kullananlar açısından anlamı nedir? Sosyal bağlamı değişmesine paralel toplumsal semantik değişmeler söz konusu anlamı nasıl etkileyip değiştiriyor. Folklor icracısının yüklendiği amacı nedir ve icra yoluyla gerçekleştirdiği etki ve bu etkimin anlamı nedir?

9.İşlevi: Halkbilimi çalışmalarında ‘‘Folklor onu kullananların hangi ihtiyaçlarına cevap veriyor?’’ sorusuna cevap arayan araştırmaların amacı şu problemleri çözmeye yöneliktir. Folklor onu taşıyanlara ne anlam ifade eder ve onlar açısından ne iş görür, neye hizmet eder? Folklor ait olduğu insan topluluğu içinde bulunduğu toplumsal kurumun işleyişine yönelik uyum ve ayarlamaları ne durumdadır. Söz konusu uyum ve ayarlamaları azaltan bir mahiyette yani ‘‘karşı işlev’’ durumunda mı? Yoksa, toplumsal yapı içinde kolaylıkla tanımlanabilen uyum ve ayarlamaları çıplak gözle görünüp gözlenebilen ‘‘açık işlev’’ler yahut, ilk bakışta açıkça gözlenmeyen veya başka bir ifade ile esas maksatları doğrudan belli olmayan ‘‘gizli işlev’’ler konumunda olup olmadıklarının tespit edilmesidir. Böylece bir folklor unsurunun, bir öğesi olarak yer aldığı sosyal yapıdaki diğer öğelerle birlikte, o yapının çalışmasına olan katkısı, gördüğü iş veya karşıladığı ihtiyaçlar ortaya çıkarılmış olmaktadır.

10.Uygulama: Halkbilimi çalışmalarında ‘‘Folklor kullanım ve uygulama alanları neler olabilir?’’ sorusuna cevap arayan araştırmaların amacı şu problemleri çözmeye yöneliktir. Halkbilimi çalışmalarında ortaya çıkan kurumsal yapı ve kavramlar, geliştirilen araştırma yöntem ve teknikleri ile elde edilen bilgilerin karşılaşılan sosyal, ekonomik ve teknolojik problemlerin çözülmesinde nasıl kullanılabilir? Folklor ürünlerinden hangi şartlar altında çağdaş ihtiyaçlara cevap verecek biçimde yararlanabiliriz? Bir başka ifadeyle, folklor ile ne yapılabilir ve hangi alanlarda kullanılması yararlı olabilir?

Başlangıcından günümüze kadar pek çok halkbilimi kuram ve yöntemi geliştirilmiştir. Bir bakıma bunların tamamı halkbilimi çalışmalarında yukarıdaki temel soruları cevaplamaya ve bunlar etrafında oluşturulan araştırma problematiklerini çözmeye çalışmışlardır.

Brunvand'ın (1968: 13) da işaret ettiği gibi her hangi bir çalışmanın tam anlamıyla çalışılmış olabilmesi için en azından bu soruların cevaplandırılmış olması bir gereklilik değilse de bir yeterlilik ölçütü olarak düşünülmelidir. Ancak, çoğu halkbilimciler çalışmalarını bir folklor türü veya bölgesi veya tekniği üzerine yoğunlaştırarak uzmanlaşmaları nedeni ile her hangi bir çalışmalarında söz konusu soruları birini, çok nadir olarak da ikisini eğilirler. Bu eksikliği gidermenin tek yolu doğrudan halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri üzerinde yapılan çalışmaları öğrenip özümsemektir.

1.5. Halk Edebiyatı ve Araştırmalarının Amacı ve Önemi

E. Aslan (2008), halk edebiyatı ve araştırmalarının toplumun gelişip ilerlemesine katkıda bulunduğunu açıklar. Toplumların sosyo-ekonomik ve kültürel dinamiklerinin harekete geçmesi, halk kültürü ürünlerinin araştırılıp ortaya çıkarılarak, ulusal duyguların ve estetik düşünce odaklarının gelişmesiyle mümkün olabilir. Tarih içerisinde toplumsal yaşayışı etkileyen olayları, halkın önem verdiği, benimsediği kültürel ve ulusal değerleri çok iyi araştırıp ortaya çıkararak, çağdaş kültür ve edebiyatı bu temeller üzerine kurmak, uygarlığa giden yolda topluma çok önemli değerler kazandırır. Ulusların varlıklarını devam ettirebilmelerinin temel ögesi olan halk kültürü ürünleri, nesiller arasındaki duygu ve düşünceyi geliştirerek, geleneksel bağlantıyı kurar. Bu bağlamda, geçmişle geleceği buluşturarak, ulusal duygularla nesilleri kaynaştıran etkin bir yapı oluşturur. Halk edebiyatı ürünleri, taşıdığı etno-kültürel değerler vasıtasıyla toplum bireylerinin milli kimlik ve bağımsızlık bilinci kazandırarak, ulusal birliğin devamının sağlanmasına yardımcı olan önemli bir kültür olgusudur. Homeros destanları, Alman Grimm kardeşlerin çalışmaları ve özellikle Kalavela destanının ortaya çıkması, kendi uluslarına çağdaş uygarlık, kültür ve ulusal bağımsızlık yolunda önemli değerler kazandırmıştır. Uluslar, maddi ve manevi alanlarda çağdaş uygarlığı yakalayabilmek için, kültürel değer birikimlerinden yararlanarak toplumun bünyesine uygun kalkınma model, yöntem ve prensipleri oluşturur. Temeli halk kültürüne dayanan bu oluşumlar, sosyal ve siyasi bilimlerin yanında toplumun ekonomik ve teknolojik bakımdan gelişmesini sağlar.

“Halk edebiyatı ürünlerinin incelenmesi tarihe ve edebiyat tarihine yardımcı olur. Yazının kullanılmadığı dönemlerde yaşanan tarihi olayları aydınlatmak için, başta destanlar, efsaneler ve konularının kaynaklarını tarihi olaylardan alan halk hikayelerimiz olmak üzere, sözlü gelenek yoluyla günümüze kadar gelen halk edebiyatı ürünlerinden yararlanılabiliriz. Savaşlara katılmış ordu şairleri ile tarihi olayları bizzat yaşamış olan halk şairlerimizin destan ve deyişlerinin dizeleri arasındaki tarihi bilgilerin değerlendirilip çözümlenmesi, tarihimizin ve edebiyat tarihimizin karanlıkta kalmış bir çok noktasını aydınlığa kavuşturabilir. Yani halk edebiyatının gerek yazılı gerek sözlü birimleri iyi araştırılıp değerlendirildiğinde, tarihe ve edebiyat tarihine kaynak teşkil eder. Halk edebiyatı sadece milli kültürün özünü oluşturan halk kültürünü araştırıp sonuçlar çıkararak, diğer bilimlerin hizmetine sunmakla kalmaz, aynı zamanda değişik alanlardaki üretim, hizmet ve aktiviteleriyle toplumun gelişip ilerlemesine katkıda bulunur. Halk edebiyatı araştırmaları bir yandan çağlar ötesinden günümüze kadar uzanan kültür değerlerimizi araştırıp gün ışığına çıkarırken, diğer yandan da toplumun gelişmesi için bu değerlere işlevlik kazandırır” (Aslan 2008: 16).

2.BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ARAŞTIRMADA KULLANILACAK YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Konusu

Töreyle dayalı evlilik türleri ve berdel evliliği geleneği çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Bu geleneği akrabalık ilişkileri ve evlilik kuralları ile ilgili olarak halkbilimsel açıdan ele aldık. Geleneğin ve töre kurallarının sosyo-kültürel yaşamda yol açtığı olumsuzlukları ortaya koymaya çalıştık. Berdel evliliği geleneği ekseninde ele aldığımız çalışmamızda önce genel bir bilgi vermekte yarar var.

Arapça berdele bedel denilmektedir. Berdelin sözlük anlamı “onun yerine”, “onun takası” demektir. Berdel, bölgelere göre değişik biçimde anılmaktadır. Kadın değişimine dayanan, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinde çoklukla Urfa ve Diyarbakır yöresinde uygulanan bir evlilik geleneğidir. “Hakkarı’de berdele ‘kepir’ veya ‘yaban değişigi’”; Denizli, Aydın ve Antep’de ‘değişik yapma’”; Şırnak ve Cizre’de ‘peguhurk’”; Şemdinli’de ‘peygurkani’”; Maraş, Sivas ve Tunceli’de ise berdel ya da ‘guherandin’ denilmektedir. Yoğun olarak Urfa ve yöresinde uygulanmaktadır” (Eraş 2002:17).

“Berdel türü evlilikler Avusturalya’daki Kariera yerlileri ve Arnavutlar arasında da yaşamaktadır” (Yücel 2006: 12).

Başlık parası verilmeden yapılan evlilik geleneği olan berdelde tören birdir. Berdel çoğu zaman “iç evlilik” içinde değerlendirilir. Evlenme çağına gelmiş kızı ve oğlu olan iki ailenin kızını ve oğlunu değiştirmeleri şeklinde kurulur. Berdel bir iç evlilik değil aynı zamanda bir akraba girişimidir. Ayrıca ekonomik bir birlik oluşturmak için de yapılabilir. Amcaoğlu, dayıoğlu ve kertmesi ile yapıldığı gibi ikinci veya daha fazla sayıda eş almak isteyen erkeğin, bu eş karşılığında kızını veya kız kardeşini vermesi biçiminde de uygulaması vardır. Ayrıca adam öldürmenin karşılığında öldürülen kişinin kardeş ya da oğluna öldüren kişinin kızı ya da kız kardeşi, yoksa bir akrabası verilir. “Berdel yapılan kadınlardan birinin ölmesi halinde, erkek baldızını alma hakkına sahip olduğu gibi ölen eşinin ailesinden başlık parası talep etme hakkına

da sahiptir. Diğer yandan berdel sırasında eğer erkek ölür ve kadın yaşarsa kadın erkeğin küçük kardeşi ile evlendirilir. Evlendirilecek kimse çocuk ise kadın bekler eğer evlendirilecek kimse yoksa ve evlenebilecek durumda olan kardeş evliyse ölen kardeşinin karısını kendisine ikinci bir eş olarak alabilir... Kadın eğer erkek çocuk doğurmamış ya da kısırsa erkek ikinci kez evlenebilir erkeğin kısırlığı halinde kadının boşanma istemesi ise kan nedenidir. Kadın hiçbir hakka sahip değildir kısır olması, kız çocuğu doğurması kadının evliliği için sürekli bir tehdit arz eder’’ (Yücel 2006: 17).

Yine Yücel’in (2006) de belirttiği gibi berdelde zaman kavramı önemlidir. Gelinler aynı saatte ve aynı yerde aynı nizam içinde değiştirilir. Zamanda bir aksiliğin çıkması, berdelin bozulmasına nedendir. Ayrıca boşanma durumunda her iki tarafın kadınları “baba evine yollamaları” yine berdelin kapsama alanı içindedir. Para ödemekte berdel bağlamında zaman farkı içinde yer alır. İki taraf berdel yapmak üzere anlaşmış ancak çocukların küçük olması halinde bir taraf bir süre sonra düğün yapacaksa, aradaki zaman farkı kesinlikle para ya da mal olarak ödenir.

“ Düğünlerde atılan mermiden, getirilen davul zurnaya, çekilen halaya kadar hep bir karşılıklılık ve denge söz konusudur. Yapılan harcamalara, karşı tarafça iki katı ile karşılık verileceği bilindiği için, taraflar gereksiz ve aşırı harcamalarda birbirini frenler. Üç gün üç gece süren düğünlerin ardından değişim aşamasına gelinir. Önceden belirlenen değişim yeri, iki ev arasında, her ikisine de eşit uzaklıkta bir yerdir. Gelinler aynı anda evden çıkar, gelini taşıyan araç ve beraberinde gelecek araç sayısı önceden belirlenir, ailelerden birinin fazla araçla gelmesi münakaşa yaratabilir. Kararlaştırılan yere aynı anda gelinmelidir. Ancak bu her zaman mümkün olmayabilir. Tüm bu kurallar değişimi gergin bir havaya sokar. Araçlar gelince gelinler aynı anda arabadan iner ve götürülecekleri arabaya binerler. Evlerde az önce gözyaşları ile uğurlanan gelinin yerine gelen gelin, sevinç ve zılgıtlarla karşılanır. Bu değişimle kurulan denge ve denetim mekanizması hayat boyu sürer. Evliliklerden birinde yaşanan bir kavga, diğer evliliğe de yansır. Bu erkeğin eşine davranışı, diğer erkeğin “bacı”ya davranışı ile sürekli kontrol edilir. Bilir ki,kendi eşine yapacağı kötü muamele, diğer evde kız kardeşine yansıyacaktır. Elbette bu süreç, bir aynadaki görüntünün yansıması kadar net işlemez. Ancak, çeşitli şekillere bürünen bir yansıma daima söz konusudur. Çünkü, erkek, kız kardeşine kötü davrandılar diye, bu davranışı kabul etmese bile, aileden gelen şöyle bir baskı ile karşılaşır:”onlar, senin bacına böyle davrandılar sen nasıl hala onun bacısını

korursun.” Burada, erkek için kız kardeşin, eşten önce gözetilmesi vurgulanır. Böylece hassas bir denge üzerine kurulan ve bu dengede devam etmek zorunda olan evliliklerden biri sona ererse, diğer evlilik de sona ermek zorunda bırakılır ve başta verilmeyen parasal güvenceyi vermesi istenir” (Eraş 2002: 9).

Berdelin kökeniyle ilgili net bilgiler olmadığı gibi yine Yücel’in (2008) belirttiği gibi işaretlerin çoğu İslam’dan sonra başlık parası ve çok eşlilikle paralel bir biçimde berdelin doğduğunu göstermektedir. Yazılı ve sözlü edebiyatta, berdelin belirgin bir şekilde söz edilmemiştir. Berdelin ne zaman ortaya çıktığını belirten belgeler yoktur.

2.2. Araştırmada Kullanılacak Yöntem

Çalışmamızda halk kültürüyle ilgili alan araştırması yazılı kaynaklardan yararlanma yöntemini kullandık. Diğer bir araştırma yöntemi olan görüşme yönteminden de faydalandık. Gözlem, görüşme kılavuz ve kaynak kişilerden yararlanma yöntemleriyle inceleme alanındaki kişilere ulaşmaya çalıştık. Araştırılan topluluğun içinde bulunarak örnek ve bilgiler edinmeye çalıştık.

Teknik malzeme olarak çoklukla ses kayıt cihazı kullandık. Saha araştırmasına çıkmadan önce konuyla ilgili belge ve kaynaklardan bilgi edindik. Dicle Üniversitesi Kütüphanesi’nden YÖK Dokümantasyon Merkezinden yazılı ve süreli yayınlardan ayrıca yararlandık.

3.BÖLÜM

TOPLUMSAL YAPI

3.1. Genel Olarak Toplumsal Yapı

Eraş'tan alınan bilgilere göre, yapı kavramı sosyal bilimlerde doğa bilimlerinin kullanılmasını savunan teorisyenlerce ortaya atılmış bir kavramdır. Spencer tarafından ortaya atılan "yapı" ve "işlev" ayrımına göre, toplumlar, tıpkı canlı varlıklar gibi parçalarının fonksiyonel bağımlılığı ile var olurlar. Bu fikrin kökeni, daha önceleri Hobbees'a kadar gider. Spencer'ın evrimci bir yaklaşımla tanımladığı "yapı" kavramı daha sonra evrimci ve yayılmacı kuramları reddeden işlevselci yaklaşımların temel kavramlarından birini oluşturmuştur.

İşlevsel halkbilim kuramı günümüz çalışmalarında en yaygın olarak kullanılan teorilerden birisidir. İşlevselcilik kuramının kurucularından olan Malinovski ilk çalışmasını "Avusturalya Yerlilerinde Aile" adlı teziyle yapmıştır. Bazı halkbilimi tarihçileri tarafından "antropoloji eğilimi halkbilimciler" olarak da adlandırılan bir araştırma çizgisi veya okulunun kurucuları ve geliştiricileri arasındadır. Halkbilimine doğrudan katkılarını başında kültürü değişik cephe ve kurumlarının birbiriyle ilişki ve tesir içinde olarak gören çalışması yer almaktadır.

Malinovski'ye göre (1990: 39) kültür "açıkçası aletlerden ve tüketim mallarından, çeşitli toplumsal gruplaşmalar için yapılan anayasal belgelerden, insana özgü düşünce ve becerilerden, inanç ve törelerden oluşan bütünsel bir toplamdır".

Durkheim'ın toplumun eşzamanlı, yapısal boyutlarını öne çıkartan işlevsel yaklaşımından farklı olarak Malinowski ve Radcliffe-Brown pasifik bölgesindeki kabile toplulukları (Trobriant ve Andaman adalarında yaşayan topluluklar) üzerinde yaptıkları incelemelerde, genel anlamıyla benzer bir doğrultuda, evrimci ve yayılmacı yaklaşımı reddedip, yapısal ve sistematik analizi savunmuşlardır; bu özgül kurum ya da geleneğin kaynağının ne olduğunu irdelemekten ziyade, bu kurumun daha genel bağlama nasıl uyum sağladığını, parçanın bütünlüyle nasıl bir uyum içinde olduğunu araştırmışlardır. Radcliffe-Brown, yapısal işlevsel yaklaşımla, "sosyal yapı" kavramını şöyle

açıklamıştır: “belli bir yerleşme (toprak), akrabalık sistemi ve siyasal birlik içinde örgütlenmiş grupların ve bu gruplar arasındaki karşılıklı ilişkilerin incelenmesi sosyal yapısal fenomenlerin özünü oluşturur” (Güvenç 1999: 88)Radcliffe-Brown’ın tarihe karşı oluşu ve araştırmalarının tarihsel boyut içermemesi, çalışmalarının en çok eleştirilen noktası olmuştur. Bu eleştirilere karşı, işlevselci ve yapısalci araştırmalar, yazılı belgeleri olmayan kabilelerin ve halkların tarih yöntemleri ile incelenemeyeceğini ileri sürmüşlerdir.

İşlevselci yaklaşıma göre yapı, birimlerin, nispeten istikrarlı bir kalıp gösteren, ilişkilerdir. Toplum bu yapılar yoluyla belli işlevleri gerçekleştirir. Toplumun bu yapılar yoluyla sağladığı işlevsel birlik toplumsal düzeni oluşturmaktadır. Bu yaklaşımda yapı ve işlev kavramları toplumsal düzen temelinde tanımlanmışlardır. Sistem kavramı işlevselci ekolün merkezinde yer alan önemli kavramlardan biridir. En ayrıntılı biçimini Parsons’ın argümanlarından bulan sistem kavramı toplumun birbiriyle ilintili parçalardan oluşan bir bütün oluşturmasını ifade eder. Sistem içerisinde her parçanın bütünle ilişkisi içinde ortaya çıkan bir işlevi vardır. Sistem içerisinde işlevsel olmayan birtakım olgular ise sistemden sapma olarak değerlendirilmiştir.

İşlevselcilere karşılık, yapısalci modelle toplumsal yapıyı inceleyen Levi-Strauss (1908-1996) yüz yılımızda yetişmiş en tanınmış Fransız halkbilimcilerindendir. Çobanoğlu’na (1998) göre Levi-Strauss, Jacobson’ın tesiriyle yapısal kuramla ilgili yaptığı araştırmalarıyla bu alanın en önde gelen halkbilimcilerinden birisi olmuştur. Çalışmalarıyla halkbilimi başta olmak üzere antropoloji, dil bilimi, etnoloji ve edebiyat bilimi disiplinlerindeki çalışmaları etkilemiştir. Başlıca çalışmaları arasında, “Akrabalığın Temel Yapıları”, “Yaban Düşünce”, “İrk ve Tarih”, “Hüzünlü Dönenceler”, “Din ve Büyü” sayılabilir.

Halkbilimi çalışmalarında Yapısalcılık kuramı doğrultusunda çalışanlardan ve daha doğru bir tabirle kendine has bir okul kurup geliştiren bir bilim adamı olan Levi-Strauss “Akrabalığın Temel Yapıları” adlı çalışmasında “yakın akrabalarla cinsel ilişki yasaklanması kuralı” nı çözümleyerek bunun bir toplumun varolabilmesi için temel şart niteliğindeki “dışardan evlenme kuralı” nın tersine çevrilmiş olumsuz bir biçimi olduğunu ortaya koyar. Bu aynı zamanda doğa/kültür karşıtlığına da denk düşmektedir. Ona göre aile doğal bir ilişki biçimi değil, kültürel olarak belirlenen bir toplumsal bağıntıdır.

Bir başka çalışmasında, kendisine kadar ileri sürülmüş bazı kuralları sistemleştirerek, bir toplumdaki kadın alış verişini sağlayan birkaç tipe indirir. Buna göre “nasıl ekonomi kuralları mal ve hizmet dolaşımını, dilbilimsel kurallarda bildirim dolaşımını sağlıyorsa, bu kurallar bir de toplumdaki kadın dolaşımını sağlamaya yarar” diyerek toplumsal yaşamın çeşitli düzlemlerinde, yapısal dilbiliminin dil yetisinde bulguladıklarıyla türdeş kurallar bulunduğunu ortaya koyar.

Totemci sistem de bu türdeş anlatımı bir örnek olarak alınmıştır. A. Güngören’in (1993: 10-17) tespitlerine göre Levi-Strauss’un anlayışında totemcilik ilkel toplulukların kendi aralarında (aile sistemleri, evlenme kuralları, birbiriyle evlenen ya da evlenmeyen toplulukların ilişkileri gibi) karşılıklık ve bütünleyicilik bağıntılarını, hayvan bitki türleriyle benzeştirerek düşüncelerinin bir işlevidir. Burada söz konusu olan oldukça karmaşık bir benzeştirme sürecidir: doğadaki hayvan ve bitki türleri toplumsal yapıya benzer biçimde, insan biçimleştirilerek düşünülmekte, böylece bir ölçüde dönüştürülerek tasarlanan doğa yeniden toplumsal yapıya yansıtılmaktadır. Sonuç olarak, totemci sistem de, yansımanın yansımasından oluşur. İkel topluluğun amaçladığı şey, karmaşık ve dile getirilmesi güç bağıntıların, somut ve duyumsana bilirdir bir anlatıma ulaşmasıdır. Levi-Strauss, klanlar arası bağıntıları karşılaştırmayı önerir. Bu bağıntılardan birinin yapılanması diğerini anlamlandırır ve anlam bağıntısını kendisi de onu oluşturan somut toplulukta yansımasını bulur. Amaç, evlenme kuralları, aile biçimleri, totem sistemlerin, mitler gibi çeşitli görünüşleri aşarak, yabancı düşünceye yani derin yapıya ulaşmaktır. Levi-Strauss’un yaban düşüncenin dolaysız ürünleri olarak kabul ettiği mitlerin incelenmesini yönelik olarak şu kuralları ileri sürer:

a.) Bir mit hiçbir zaman tek bir düzeyde yorumlanmamalıdır. Ayrıcalıklı açıklama diye bir şey olamaz, çünkü her mit birkaç açıklama düzeyinin bağıntıya getirilmesinden başka bir şey değildir.

b.) Bir mit tek başına değil, bütün olarak ele alındıklarında bir dönüşüm kümesi oluşturan başka mitlerle kurduğu bağıntı içinde yorumlanmalıdır.

c.) Bir mit kümesi kendi başlarına değil; başka mit kümeleri, geldikleri toplumun halk kültürü göz önüne alınarak yorumlanmalıdır.

Ancak, Levi-Staruss’un ileri sürdüğü modeller halkbilimi çalışmalarında 1960’lı ve 1970’li yıllarda eleştirilmeye başlanır. “Halk” ı göz önünde bulundurmaksızın

‘‘halksız bir kuram ve yöntem’’ olarak bilgi ve dolayısıyla metin üzerinde yoğunlaşılması eleştirilerin başlıcalarından birisidir.

3.2. Aile

Levi-Strauss göre toplum çeşitli düzeylerde bir yapılar bütünü içerir bireyleri çeşitli yasalara göre düzenleyen aile sistemleri bu düzeylerden yalnızca biridir, toplumsal örgütlenme ikinci, ekonomik katmanların farklılaşması da üçüncü düzeydir. Bu düzenleyici yapıların kendileri de düzenlenebilir. Bunun koşulu aralarındaki bağıntıları, birbirleri üzerindeki eş zamanlı etkileri ortaya koymaktır. Bu bağlamda, Levi-Strauss yaşantı düzeyiyle, tasarım düzeyi arasında ayırım yapar. Aile yapıları, toplumsal örgütlenme, v.b. yaşantı düzeyinin; mitler, din, ideoloji tasarım düzeyinin kapsamına girerler. Bütün bunlara rağmen bir toplum, yapılarının tümüne indirgenemez bunun tersinin düşünülmesi, bir toplumun yaşayan, devinen yanını göz ardı etmekle olur.

Eraş'ın (2002) araştırmasına göre aile toplumun değerini ve yapısını biçimlendiren ve aynı zamanda bu yapı ile birlikte de dönüşen önemli bir sosyal kurumdur.

Pek çok disiplinin çalışma konusu içerisine giren aile, farklı araştırma gelenek ve yöntemleri ile analiz edilmiştir. Antropolojik çalışmaların ortaya koyduğu kültürlerarası çeşitliliğin bir sonucu olarak yalnızca bir aile modelinden söz etmenin mümkün olmayacağı ileri sürülmüşse de aile sosyolojisinde işlevsel ekolünün tipik argümanı ‘*çekirdek aile*’yi genel aile modeli olarak kabul etmektir. Bu argüman, sanayileşmeden önce ailelerin çoğunun geniş aile tipinde, toplumun görece daha statik, durağan ve coğrafi toplumsal devingenliğin asgari düzeyde olduğu iddiasına dayanır. Karşılaşılan farklı kültürlerdeki aile yapıları antropolojinin konusu içinde görülmüş ve ‘geçici’ olarak algılanmıştır. Buna göre, dünyadaki farklı aile yapılarının ‘ilerlemenin (özellikle ekonomik gelişme, sanayileşme ile) bir sonucu olarak çekirdek aile modeline dönüşeceği kabul edilmiştir. Çekirdek ailenin ve bireyciliğin Batı Avrupa’daki (özellikle İngiltere’deki) sanayi devrimi öncesinde de var olduğunu gösteren kanıtlar tarihsel kanıtlar tarafından bu iddia sorgulanmaya başlamıştır. Dolayısıyla Batılı olmayan toplumlarda da sanayileşme sonucunda bireyciliğin yaygınlaşacağı varsayımı

gerçekliliğini yitirmiştir. Psikolojide de, birey-aile ilişkileri incelenirken geliştirilen kuramsal açıklamaların temel dayanağı bireyin bir çekirdek aile içinde bulunduğu varsayımı olmuştur. Aileyi sosyal psikoloji açısından ele alan Kağıtçıbaşı'nın (1998: 106) da belirttiği gibi, dünyadaki çeşitliliğin prototipik (orta sınıf, çekirdek) batı modelinde odaklaşacağı ve dolayısıyla Batı modelinden farklı olan her modelin zamanla bu modele benzeyecek şekilde değişeceği savunulur. Günümüzde bu yaklaşım, sosyologlar tarafından ciddi bir şekilde eleştirilmesine karşın, etkin olarak varlığını devam ettirmektedir.

Ülkemizde aile ilgili yapılan araştırmalarda çeşitli aile kategorileri belirlenmiştir. Türkdoğan (1970: 166), Türkiye'de üç aile tipi belirlemiştir: geleneksel aile tipi (büyük aile; cemaat yapısının bulunduğu kırsal bölgelerde), intikal tipi aile (gecekondu bölgesi gibi tam olarak kent yaşamına geçilememiş bölgelerde), modern aile (kentte) “bu ayırmda, esas ölçü ailedeki yetki ve büyüklük oranının şehirleşme ve kitle haberleşme ve eğitim faktörleriyle ilgili olarak değişmektedir. Türkdoğan (1974: 15) başka bir çalışmasında geniş aile yapısının sosyal kalkınmayı engelleyen yönlerini şöyle belirtir: “çekirdek ailede, eğitim ve çocuğun sosyalizasyonu ferdi başarıya dayanır. Çocuk küçük yaşlardan itibaren ferdi sorumluluk ve yetilerine göre şahsiyet kazanır. Böyle bir eğitim ferdi yaratıcılığa teşvik eder. Bu surette fertte toplumun her alanındaki faaliyetlere katılma ruhu gelişir. Bu bize ferdin yaşadığı çevre ile münasebetini destekleyen liderlik olayının doğmasını sağlar. Modern ailenin en önemli fonksiyonu toplum meselelerinde iştirak eden ve sorumluluk taşıyan kitle insanı yetiştirmek olmuştur. Oysaki geleneksel ailede ferdi gelişme yerine grup dayanışması mevcuttur. Aile karşılıklı yükümlülük esasına dayanır. Ailedeki resmi olmayan değer normları, sert kurallar ortaya koyar, adeta ailede her şey ferdileşmeye yönelmiştir.

Timur (1972: 120-22), çekirdek aile ve geniş aile olarak iki aile tipi belirledikten sonra, geniş aileyi, bileşik aile, ataerkil aile ve kök ailesi olarak üçe ayırır. Türkiye'deki aile yapısını da çekirdek aile, ataerkil aile, geçiş aile, parçalanmış aile olarak sınıflandırmıştır. Kıray'a göre (1984: 69), aile toplumsal değişimde tampon kurum işlevi görmekte, yapısal değişmelerin getirebileceği kopuklukları şekil ve işlev değiştirerek karşılamakta, bireylerin güvenlik gereksinmelerini değişik biçimlerde yerine getirmektedir.

Genel olarak geleneksel geniş aileye, ataerkil aile yapısına sahip sıkı akrabalık ilişkilerinin görüldüğü kırsal toplumlarda rastlanır. Dünyada çeşitli akrabalık sistemleri, anaerkil yapılar bulunmakla birlikte bu tip aile yaygın olarak görünür. Bu tip ailede bireyler arasında hem duygusal hem de maddi bir bağımlılık vardır. Geleneksel sosyo-ekonomik yapı içerisindeki karşılıklı bağımlılık örüntüsü, önce çocuğun ana-babasına bağımlılığı; sonra yaşlı ana-babanın yetişkin çocuğuna bağımlılığı şeklindedir. Dolayısıyla aile, bu gibi toplumlarda bir sosyal güvence mekanizması kurar. Bu durum doğurganlık oranının artmasına ve erkek çocuğun tercih edilmesine sebep olur (Kağıtçıbaşı, 1982).

Geleneksel aile yapısının endüstrileşmeye şu engelleri olduğu ileri sürülmüştür:

1. Aile kişisel katkıları ne olursa olsun bütün üyelerine yiyecek ve barınak sağlar. Bu sebepten fakir de tembel de aynı sosyal sigorta sisteminden faydalanır. Bu durum bireylerin çalışma arzusunu ve sosyal adaleti önler.

2. Çalışarak para kazanan üyelerin, kazançlarını bütün aile üyelerinin yararına birleştirmeleri beklendiğinden kişisel özgürlük kısıtlanır.

3. Üyelerin meslekleri ve statüleri de ailece tespit edildiğinden, toplumsal hareketlilik önlenir.

4. Ailenin yaşama yeri de aile tarafından saptandığından coğrafi hareketlilik de engellenmiş olur.

5. Aileye olan bağlılık ve zorunluluklar her türlü bağılılığın ve sadakatin üzerindedir. Bireylerin sahip oldukları değerleri aile saptar. Bu ise değişmeyi önler.

6. İltimas vs. gibi kuralların hüküm sürdüğü toplumda geleneksel ailenin varlığı, bu tip aile o kuralları desteklediğinden, toplumun statükosunun devamına sebep olur. Bu engellemelere karşılık geleneksel ailenin iki yararlı fonksiyonu da belirtilmiştir:

1. Geleneksel bir toplumda borç almak ya da vermek bakımından sadece yakın akrabalara güvenileceğinden geleneksel aile kapitalist toplumlarda, sermaye sağlanması yönünden ilk kaynağı ortaya koyar.

2. Geleneksel aile endüstrileşen kentsel bölgelerde, köyde kente gelenler için bir uyum ortamıdır. (Eraş, 2002)

“Yapısal-işlevsel bir yaklaşımla ailenin sınıflandırılması sonucunda karşımıza çok işlevli geleneksel aile ve az işlevli çekirdek aile şeklinde bir ayrım çıkar. Böyle bir yaklaşımda, ailenin yapısı bu işlevlerce şekillendirilir. Çekirdek aile, üremeye yönelmiş temel bir toplumsal yapı olarak tanımlanır. Yapısal işlevsel yaklaşım, yapıyı aile üyelerinin aile içindeki bütün rol ve pozisyonlarını kullanacak bir anlamda kullanır. Belli aile yapılarının yalnızca belli işlevleri olduğu şeklindeki yaklaşım, farklı toplumlarda karşılaşılan aile tiplerinin farklı işlevlerini gözden kaçırabilir. Bununla birlikte, geniş aile bağlarının kentsel yaşamda hatta üniversite mezunları arasında da devam ettiğini gösteren araştırmalar dikkate alınır, bu yaklaşımla geliştirilen modellerin her zaman ve her toplumda geçerli olmayacağı açıktır. Yapısal işlevsel yaklaşım bu genellemelere, karşılıklı davranış örgütlerinin gözlemlenmesi ve verilerin karşılaştırılması sonucunda ulaşmıştır. Bununla birlikte çekirdek aileden hareketle yapılan genellemeler büyük ölçüde çağdaş kapitalist toplumun soyut ilkeleri ile somut kurumların değerlendirilmesi şeklindeki tek yönlü yaklaşımı doğurmuştur. “Diğer taraftan, yapısal işlevselci yaklaşımın çıkış noktası olarak kullandığı çekirdek ailedeki ilişkilerin biyolojik temellerden soyutlanmayıp, bir genelleme olmaktan kurtarılması, ikinci ve izleyen ilişki gruplarında toplumdaki farklılaşan nedenlerini açıklanamaz duruma getirmişti” (Kongar: 1972).

Yapısalcı yaklaşımın ortaya koyduğu genel bir aile sınıflaması yoktur. Ancak, akrabalığın temel yapılarının anlaşılmasında “karşılıklılık” esasından hareket eder. Strauss’a göre doğadakini andırır bir biçimde, kültürel bağlamda “vermenin karşılığında alınır” almayı yadsıdığınız kadın ve sizi vermeyi yadsıdıkları kadın, salt bu nedenle sunulan bir kadın onu verir; çünkü annemiz, kız kardeşimiz, ya da kızınızla evlenmenizi yasaklayan kural onları başkasına vermenizi, sizinde başkalarının annesi, kız kardeşi ya da kızını almanızı zorunlu kılarak, kadınla erkeğin birleşmesini bir toplumsal iletişim durumuna getirir.

Kağıtçıbaşı’nın (1998: 109-113) toplum/kültür, aile ve benlik arasındaki işlevsel/nedensel bağları anlamak için oluşturduğu model, benliği ailenin içine aileyi de kültürel ve sosyo-ekonomik çevrenin içine oturtan, bağlamsal bir modeldir. Aile yapısı ve geçirdiği değişimleri özellikle ailenin içinde bulunduğu koşulların ve kültürün değişiminin, aile yapısına etkisini analiz etmek için, faydalanılabilecek bir modeldir. Kağıtçıbaşı, aile sisteminin ve işleyişinin farklı sosyo-ekonomik bağlamlardaki

prototipleri olarak üç aile örüntüsü oluşturmuştur. Bunlar; iki karşıt model olan “*karşılıklı bağımlılığa dayanan*” aile modeli ve “*bağımsızlık*” modeli; üçüncü model ise, ilişkisellik kültürüne sahip toplulukçu toplumlarda sosyo-ekonomik değişim geçiren ailelerin bir prototipi olarak kabul ettiği “*karşılıklı duygusal bağlılık modeli*” dir.

Karşılıklı bağımlılığa dayanan aile modeli toplumsal ve ailevi düzeyde tipik bir bağlılık örneğidir. Bu tip ailelerde çekirdek aile yapısı gözlemlense de, çoğunlukla işlevsel geniş aile özelliği kendini göstermektedir. Aile diğer akrabalarla karşılıklı bağımlılık içindedir. Düşük refah düzeyi ve tarımsal yaşam biçimi göz önünde bulundurulduğunda, işlevlerin paylaşılması yaşamı sürdürmek bakımından hayli önemlidir. Yaşlılık sigortası ve benzer sosyal güvence sistemlerini bulunmadığı durumlarda, yaşlılar için en büyük güvence kendi evlatlarıdır. Çocuk ölümlerinin çokluğu karşısında yeterli sayıda çocuğun ve özellikle erkek evlatların hayatta kalmasının sağlanması bakımından, yüksek doğurganlık düzeyi önem taşır.

Kağıtçıbaşı'na göre, maddi bağımlılık, kentleşme, eğitim vb. gibi etkenlerle artan refah sonucu azalma gösterirken; duygusal bağlılık kültürüne sahip toplumlarda sosyo-ekonomik gelişmeden etkilenmemektedir. Maddi bağımlılık ve bu yönden aileye sadakati, bağımlılığı ve itaati vurgulayan bir sosyalleşme bu tür ailelerin devamlılığı açısından önemli bir rol oynar. Bağımsız yetiştirilmiş çocuklar ise ileride ailenin yararı yerine kendi yararını gözetebilir. Bu bağımsızlık, “*karşılıklı bağımlılık modelinde işlevsel değildir*”.

Kağıtçıbaşı'nın (1998) ortaya koyduğu aile modelinin bireyin çıkarları ile topluluğun çıkarlarının uyum içinde gelişebileceğini kabul eden öğretilerle desteklenmesi mümkündür.

3.3. Akrabalık

Akrabalık ilişkileri bir kurumdur ya da bir kurumun parçası durumundadır. Düzenlenmiş davranışlar olası bir evlilik sözleşmesine yöneliktir. Evlenme töreni de, kadın-kocalık statüsü de yasal bir ilişki olmaları nedeniyle kamuyu ilgilendiren sorunlardır. İnsan varlığının bu en özel aşaması bile onun yöntemleri, töresel kurallar, ahlak ve dini inanç bakımından geleneğe göre belirlendiği için derhal sosyal ilgilerin konusu haline gelirler. Gebelik ve çocuk doğumu süreci ile birlikte evlilik artık

akrabalığa dönüşür. Bu kez bir kez daha açıkça görülür ki bu süreç asla fizyolojik ya da özel bir süreç olarak kalmaz. Artık kadın ve kocası istisnasız olarak bir dizi kurallara uymak zorundadırlar. Bu kurallar genellikle doğacak yeni organizmanın refahına ilişkin inançlarla güçlendirilir ve bütün topluluk, özellikle de erkek ve kadın akrabalar doğum olgusu ve sayılarının artmasıyla ilgilendikleri için, çocuk sahibi olmanın öngörülmesi töre ve ahlaki yönleri ve akrabalığın ilk aşamaları kamuyu çok ilgilendiren bir sorun olabilir.

‘‘Bu ana-babalık ilişkisi türetilen akrabalık bağlarına doğru genişler. Bunların bir yandan üremenin temel biyolojik süreçlerinin sonucu açıkça bellidir. Öte yandan, bunlar hukuksal soy sistemine, ata mitolojisine ve geniş aile, akrabalık grubu ve klan gibi birbirini tanımlayan hukuk kavramlarına göre yeniden tanımlanırlar. Gebelik ve çocuk doğumunun fizyolojik süreçlerinin geleneksel açıdan yeniden yorumlanmaları; topluluğun diğer üyeleri arasındaki etkileşimden gelen etkileri, yine fizyolojik etkenler alanına çeken yeni yorumlar, analığın babalığın doğal güçlerini, eğitim ve öğretim yoluyla, sosyal dayanışmanın güçlü bağları haline dönüştürürler’’.

‘‘Bütün bunlardan ortaya çıkan sonuca göre kültür araştırmacısı üremenin fizyoloji ve psikolojisi ile fiziksel çevre arasındaki ilişkiyi ortaya koymak zorundadır. Sürecin gelişimini kültür, fiziksel çevreyi yerleştirir ve onunla sınırlar. Fizyolojinin bilgiye, inanca, sosyal bağlara nasıl dönüştüğünü anlamak için evlenmenin ve ana-babalığın ekonomik temelini bilmek gerekir. Burada ekonomik terimi ile kastedilen maddi düzenlemeler, teknikler, üretim süreçleri, ortaklaşa elde edilmesi ve kullanılması, tüketim olguları ve değer öğeleridir. Ekonomik süreçlerin geniş bölümlerini belirleyen, ama aynı zamanda evlilik biçimlerini dikte eden, onun geçerliliğinin yaptırımlarını hukuk kuralları tam olarak açıklanıp belirtilmelidir. Başka bir ifadeyle törel yasa, evlenme, soybağı, geniş akrabalık kurallarının nasıl formüle edildikleri ve hangi durumlarda aksamadan uygulandıkları ya da güçlülere ve karşılıklara yol açtıkları, hangi yöntemle zorlama ya da inanca dayalı yaptırımlara bağlandıkları ortaya konulmalıdır (Çobanoğlu 1998:225)’’.

3.4. Evlilik

Aile kurumu toplumlarca kabul gören evlilik kurallarına göre gerçekleşir. Eraš’ a göre (1998), evlilik kuralları ekonominin ve hukuk sisteminin bir parçası olarak

düzenlenen ve işleyen kurallarıdır. Pozitif hukuk kuralları içerisinde yer alan evliliğe ilişkin kurallar, toplumun siyasi ve ekonomik süreçlerine yön veren hukuk kuralları içerisinde aileyi ekonomik bir birim olarak düzenleyen kurallardır.

‘‘Bununla birlikte yaşayan hukuk kuralları içerisinde toplumca kabul gören evlilik kuralları, akrabalık ve dayanışma sistemlerine içerikli kurallar olarak karşımıza çıkar. Toplumun gelenek ve töre kurallarında kurumsallaşan ahlak kuralları çerçevesinde gelişen evlilik kuralları, pozitif hukuk kurallarına aykırı olsa bile toplumca onaylanılan kurallar olarak işlemeye devam edecektir. Bu konuda en belirgin örnek bir çok kadınla evlilik olgusudur. Pozitif hukuk kuralları ile yasaklanmasına rağmen devam eden bu olgunun açıklanması, hukuk kurallarının ahlak kuralları ile ilişkisi ve her iki kurallar bütünüünün de dayanağı olan ekonomik ve sosyal nedenlerde yatmaktadır (Eraş: 1998)’’.

3.4.1. Dışevlilik-İçevlilik

Evlilik kuralları ile ilgili olarak, antropolojide kabul edilen temel ayırım, dış evlilik- ayırımdır. Evlenecek eşlerin ayrı soylardan gelmesi kuralına ‘dış evlilik’ içten ya da aynı soydan biriyle evliliğe de ‘iç evlilik’ kuralı denir.

Dışevlilik ve ensest yasağı insanın toplumsallaşma sürecinin ürünüdür. Her ikisi de toplumsal olgulardır .Sosyal antropolojide, ensest yasağının kökenleri ile ilgili olarak çeşitli teoriler ortaya atılmıştır (Güvenç 1999:261-265) Bazı teorilerce, ensest yasağıbiyolojik, genetik veya psikolojik sebeplere dayandırılmaya çalışılmasa da bu yasağın toplumsal bir olgu olduğu genel olarak kabul edilmektedir.

Dışevlilik ve ensest yasağı toplumsal iletişimin bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Çevreyle ilişki kurmanın ve iletişime geçmenin üç temel biçimi olarak kabul edilen; 1- ticaret ve mal alışverişi; 2- kültürleşme; 3- dışevlilik (gelin-güvey alışverişi) ile ensest yasağı, bu ilişki biçimlerinde geçerli olan karşılıklılık ilişkisi ile açıklanmıştır. Dışevliliğin yapısal işlevsel gerekçesi, toplumsal hayatın, hayatta kalmanın, büyüme ve güçlenmenin zorunlu bir ön koşulu olarak kabul edilmiştir. Her ne kadar, dışevlilik kuralını ve ensest yasağını karşılıklılık ilişkisi ile açıklayarak toplumsallaşmanın ön koşulunu belirleyebilirsek de ensest kuralının anlaşılabilmesi için, onu da önceleyen ilişki biçimlerini de hesaba katmak gerekmektedir. Nihayetinde karşılıklılık ilişkisi belli düzeyde toplumsallaşmanın ürünüdür. Dışevlilik kuralı ve

ensest yasağı, aralarında doğrusal bir neden sonuç ilişkisi bulunmayan birçok ilişki biçiminin aynı anda işleyen süreçler içerisinde gelişmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

3.4.2. Paralel ve Çapraz Kuzen Evlilikleri

Halkbilim literatüründe, paralel ve çapraz kuzen evliliği olarak geçen evlilik biçimleri de vardır. Aynı cinsten kardeşlerin çocuklarının evliliğine ‘çapraz kuzen evliliği’ , aynı cinsten kardeşlerin çocuklarının evliliğine de ‘paralel kuzen evliliği’ denir. Çapraz kuzen evliliği paralel kuzen evliliğine göre daha yaygındır (Güvenç 1999:258).

Paralel ve çapraz kuzen evliliklerinde, biyolojik bakımından kan bağı derecesi birbiri ile eşdeğer olmasına rağmen kimi toplumlarda çapraz kuzen evliliği dış-evlilik, paralel kuzen evliliği ise içevlilik olarak kabul edilmektedir. Bozkurt Güvenç bu ayrımın sebebini ana soyu-baba soyu ayrımına göre, şöyle açıklamaktadır:

“Ana soyu sisteminde, dıştan gelen babalar soydan sayılmadığına ve dışarıya verilen erkek kardeşler de soyu sürdüremeyeceğine göre soyu, anneler, teyzeler veya kız kardeşler devam ettirecek demektir. Baba soyu sisteminde, dıştan gelen gelinler soya döl verdiği halde, soya katılmadığından; kız kardeşlerse dışarıya gelin gittiklerinden, kendi soylarını sürdüremeyeceklerine göre; soyu babalarla amcalar ya da erkek kardeşler devam ettireceklerdir. Öyleyse kız kardeşlerin yakınlığı ana soyu sisteminden; erkek kardeşlerin yakınlığı ise, geleneksel baba soyu ailesinin işlevinden gelmektedir. Baba soyu sistemlerinde, erkek kardeşlerin çocukları arasındaki evliliğin “içevlilik” ya da yakın sayılması bundandır” (Güvenç 1999:258)

Timur’a göre (1989) bu sebepten dış evlilik kuralına uygun kabul edilen çapraz kuzen evliliği, paralel kuzen evliliğine nazaran daha yaygın görülmektedir. Ancak amcakızı evliliği, Orta Doğu toplumlarında ve Anadolu’nun birçok yöresinde yaygın olarak uygulanmaktadır. Anadolu’da akraba evlilikleri içerisinde %25 gibi yüksek kabul edilebilecek bir oranla uygulanmaktadır.

3.4.3. Diğer Evlilik Türleri:

Taygeldi evlilik, çocuklu dul bir erkekle, ayrı cinsten çocuklu dul bir kadının çocuklarının ve kendilerinin evlenmeleriyle ortaya çıkan bir evlilik türüdür. Ülkemizde yaygın olarak uygulanan bu evlilik yöntemi dulların tekrar evlenmesini yasaklayan toplumlardan farklı olarak, toplumca kabul ve teşvik gören bir evlilihtir.

Sorarat evliliği, bir erkeğin karısı öldükten sonra, baldızı ile yaptığı evlilik tipidir. Bu evlilik tipi bazı toplumlarda kural olarak uygulanabilmektedir. Ülkemizde ise kimi yörelerde yasaklanmış bir evlilik türü olarak kabul edilmesine karşın, birçok yerde uygulanmaktadır (Balaman 1982:50).

Levirat evliliği ise, kocanın ölümünden sonra kadının kayınbiraderi ile evlenmesi kuralıdır. Bu tür evliliğin ülkemizde uygulandığı bilinmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bir töre kuralı olarak uygulanmaktadır. Bu kurala göre dul gelin ölen kocasının ağabeyi ile evlenemez ancak kocasının küçüğü olan erkek kardeşi ile evlenebilir (Balaman 1982:50)

Anadolu'da uygulanan diğer evlilik yöntemlerinden biri de beşik kertmesidir. Bilindiği gibi beşik kertmesi, birbirine yakın zamanda doğan çocukların doğar doğmaz aileleri tarafından evlenmelerine karar verilmesi ile evlenecek yaşa geldiklerinde kurulan evlilihtir. Kertme sözcüğü nişan verme işaretlenme anlamına gelmektedir. Beşik kertmesi şeklinde berdel evliliğine de karar verildiği örneklerle de karşılaşılmaktadır. Özellikle amca çocuklarının berdelinde, beşik kertmesi veya ona yakın bir uygulamaya rastlanılabilir. Yücel' e göre (2006.15) beşik kertmesinin sakıncaları son yüzyılda trajik boyutlara ulaşmıştır. Çünkü bir kişinin özellikle öğrenim ve savaş gibi nedenlerden dolayı aileden uzak kalması, dönüşünde evlenmesi sorunlar yaratmıştır.

3.4.4. Başlık Parası

“Başlık parası, evlenecek erkeğin ya da akraba kızlarının kız babası ya da akrabalarına yaptığı, toplumlara göre değişen hukuksal ve toplumsal uygulamaları içeren hediye niteliğinde bir ödemedir” (Tezcan 1981:7). Kökeni oldukça eskiye

dayanan bu geleneğin çeşitli nedenleri vardır: kadının üreme katkısının çok olduğu toplumlarda, kızının evlenmesi ile ilgili bir iş gücü kaybeden aileye bu kaybın telafisi olarak ödendiği ileri sürülmüştür. Bir başka görüşe göre, başlık parası, yalnızca kadının emeğinin ve çeyizinin karşılığı olarak değil, kocasının soyunu sürdürecektir bir erkek çocuğu doğurması karşılığı olarak verilmektedir. Başlık parası, aileler arası değer mübadelesinin, bir aracı olarak görülmektedir. Bazı toplumlarda karşılaşılan “başlık hizmeti” de, erkeğin evlendikten sonra kayın ana babasının yanında çalışmasıdır. Genellikle başlık hizmeti evlilikten, ilk çocuğun doğumuna kadar yapılmaktadır.

Eraş'a göre (2002), İslam öncesi Arap toplumlarında başlık evlenme geleneğinde yaygın bir uygulamaydı. Mehr adı ile anılan ödeme kızın babasına yapılmaktaydı. İslam Hukukunda ise, Mehr, erkeğin evlenmek için kadına ödemekle mükellef olduğu para veya mal ifade eder. Bu şekliyle Mehr İslam evlenme akdinin koşulu olarak, kadına ödenmesi gereken bir evlenme borcudur. Gerek İslam öncesi Orta Asya Türk uygarlıklarında gerekse Mezopotamya ve Ortadoğu Uygarlıklarında başlık parasının uygulandığı ortaya koyan araştırmalar göz önünde bulundurulunca, Türkiye'deki başlık uygulamasının tamamen İslam Hukukuna dayandığı söylenemez. Bugün, Türkiye'deki dinsel evliliklerde sembolik bir anlam taşıyan mehr, başlılıkla özdeşleştirilmemektedir. Çünkü başlık parası, kızın babasına veya erkek akrabalarına ödenmektedir.

Yücel (2006:20), bütün Ortadoğu halklarına da başlık olduğuna işaret eder. Yanısıra kızın amcasına, dayısına, kardeşine de bir miktar para ya da mal verilmektedir, bu hilat' tır. Para olmadığı zaman inek, koyun, keçi, at vb. mal değeri olan canlılar da başlık sayılmaktadır. Kürtlerin yaşadığı Rusya dışındaki bölgelerde başlık Avrupa'ya sarkmak suretiyle hala varlığını korumaktadır. Sovyet Kürtleri , Ekim Devrimi'nden sonra başlık parasının alınmasını koyun alıp satmaya benzetmişlerdir. İlk başlarda tepki alan bu benzetme, zamanla başlığın kalkmasıyla son bulmuştur. Kuzey Irak'ın ise başlık parası her zaman vardır.

Bu yüzyılın başından beri kadının aile ve toplum içindeki yerini sorgulayan, çözümler üreten kadının hareketi, konunun bir başka boyutunu gündeme getirmiştir. Bireyin özgür tercihlerini toplumsal ve siyasal karar alma sürecine yansıtması evlenme kararını da (kiminle evleneceği ve hangi koşullarda evleneceği dâhil) tek başına vermesinin evlilik sonrası da aile içi karar alma süreçlerine bireysel tercihlerini yansıtacak biçimde katılmasının gerekliliği tartışılmaya başlanmıştır.

Diğer taraftan, günümüzde az gelişmiş bölgeler ile gelişmiş bölgelerin kırsal kesimlerinde kadınlar, evliliğin kararlaştırılmasında söz sahibi olamamaktadır. Çünkü evleneceği kişiyi ailesi seçmekte, bazı durumlarda akraba evliliğine zorlanmakta ve en önemlisi kadın, başlık parası karşılığında evlendirilmektedir.

Başlık parası, dünyanın birçok ülkesinde görülen evlenme ile ilgili en yaygın kültür kalıplarından biri olarak bilinmektedir. Özellikle ilkel toplumlara özgü bir gelenek olmakla birlikte, bugün az gelişmiş ülkelerin kırsal bölgelerinde bile, evlenme nedeniyle kız tarafına başlık parasının verildiği görülmektedir. Genellikle Afrika, İslam toplumlar, Çin, Endonezya, Burma gibi bölgelerde yaygındır. Fakat evrensel değildir. Örneğin Avrupa kültürlerinde, Avustralya ve Kuzey Amerika'da yoktur.

Eski Anadolu törelerinde başlık, kadına armağan edilen maddi ve manevi bir değerdi. Kadına gösterilen önemin simgesi idi. Evlenen her kıza başlık giydirilir ve baş bağlama töreni yapılırdı. Başlık, geline evlilik armağanı olarak, erkek ailesi tarafından verilirdi. Geline başlık giydirmeye kadınlar arası bir törenle olurdu. Ayrıca Oğuzlarda da evlenme geleneğinde kadın ya da başlık verme usulünün yaygın olduğu belirtilmektedir. Eski Türkler, İslam hukukundan farklı bir biçimde nişanlanma kurumuna önem vermişlerdir. İslamiyetin kabulü ile Mehr denen ödeme, kız için oğlan tarafından verilir. Nikâh sırasında erkek tarafından kadına verilen ağırlıktır. Erkek bunu vermeye zorunludur ve kadının mülkiyetine giren bir hediyedir.

Evliliğin kararlaştırılması aşamasında, kızın evleneceği erkekle söz kesiminden önce kız tarafının ve erkek tarafının yerine getirmesi gerekli görevler belirlenir. Bunların başında başlık parası ve her iki tarafın yükümlülükleri gelir. Başlık parası evlenecek erkeğin ya da akrabalarının kız babasına ya da akrabalarına yaptığı, toplumlara göre değişen hukuksal ve toplumsal uygulamalar içeren hediye niteliğinde bir ödeme olarak tanımlanmaktadır. Bu ödeme genellikle para, hayvan, çeşitli süs eşyaları ya da törensel değerler gibi şeylerdir. Ülkemizde başlık kavramı da maddi bir değer anlamında, düğünde gelinin başına giydirilen altın takılı başlıktan doğmuştur. Diğer taraftan üzerinde durulması gereken önemli nokta, başlık parasının görülme olasılığının fazla ya da az görülmesinin yanında onun bir değer olarak güncelliğini koruyup korumadığının da altının çizilmesidir. Genelde görülen odur ki, evliliğin başlangıcından gerçekleştirilmesine ve hatta evliliğin sonlandırılması aşamalarında bile başlık parasının etkin bir değer olarak tüm bu süreçlerde rol aldığıdır.

Çoğu durumda, evliliğin, aile kurumunun sosyal/ekonomik güvencesi sayılan başlık değişik görünümelerde ortaya çıktığı ve bunun özellikle berdele eşanlamlılık kattığı görülmektedir.

4.BÖLÜM

AKRABA EVLİLİĞİ GAP BÖLGESİ HALK SAĞLIĞI PROJESİ RAPORU

Dicle Üniversitesi Sosyoloji Bölüm Başkanı Doç. Dr. Rüstem Erkan'ın Güneydoğu illerinde akraba evliliği, çok eşli evlilik, ilk evlilik yaşı, evlilik biçimi ve bölgede aile yapısı ile ilgili yaptığı araştırmada bölge genelinin % 40'nın akraba evliliği yaptığı ortaya çıkarken, araştırma çerçevesinde görüşülen hane reislerinin % 4,4'ünün berdel usulüyle evlendiği ortaya çıktı.

GAP Bölgesi Halk Sağlığı Projesi Raporu'nda; Güneydoğu Anadolu'da akraba evliliğinin en yaygın olduğu illerin Şanlıurfa ve Batman olduğu bildirildi.

Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Türkiye Parazitoloji Derneği, Harran, Dicle ve Gaziantep üniversiteleri tarafından hazırlanan GAP Bölgesi Halk Sağlığı Projesi Raporu'nda bölgedeki akraba evliliklerinin illere göre oranı ortaya konuldu. Bölge kapsamında bulunan Batman, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak ve illerinde bin 393 aile üzerinde yapılan araştırmada akraba evliliklerinin halen bölgede yaygın olduğu sonucuna ulaşıldı. Akraba evliliklerine % 46,6'lık oranla kırsal bölgede rastlandığının kaydedildiği araştırmada, kentlerde ise akraba evliliğinin % 40,2 oranında olduğu sonucuna ulaşıldı. Araştırmaya göre; akraba evliliğinin en çok görüldüğü il % 53,4 ile Şanlıurfa'yı % 37,0 ile Batman izliyor. Bölge illerinde akraba evlilik oranı en düşük il olan Kilis'te akraba evlilik oranı % 6,3 olarak tespit edildi.

Araştırmada, bölgede çiftlerin % 29, 1'inin eşi ile birinci derece, % 13, 7'sinin ise ikinci derece akraba olduğu belirlendi.

Akraba evliliği olumsuzlukların habercisi. Akraba evliliği sonucu doğan bebeklerin özürlü olma olasılığının, normal evliliklere göre % 10 daha fazla olduğu bildirildi.

Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Hastalıkları ve Sağlığı Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Himmet Karazeybek, yaptığı açıklamada, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde genellikle aile üyelerini bir arada tutmak amacıyla gerçekleştirilen akraba evliliklerinin, bir çok sorunu beraberinde getirdiğini söyledi.

Harran Üniversitesi Çocuk Kliniğine her yıl yüzlerce sakat ve özürlü bebeğin, gözü yaşlı aileleri tarafından getirildiğini ifade eden Karazeybek, bazı ailelerde birden fazla sakat çocuk bulunduğunu ve bu durumun gizlendiğini kaydetti.

Özürlü ve sakat çocukların bakımının genellikle annelere bırakıldığını, hatta bazı babaların "sakat çocuk doğurdun" diye, eşini suçladığına dikkati çeken Karazeybek, "Hekim olarak çoğu zaman, anne ve babaları sakat doğumların akraba evliliğinden kaynaklandığına ve bazı rahatsızlıkların tedavisinin mümkün olmadığına inandıramıyoruz. Bunu ailelere anlatmaya ve akraba evliliklerinin zararları konusunda bilgilendirmeye çalışıyoruz"

Himmet Karazeybek, akraba evliliği yapmış çiftlerin çocuklarında yarık damak ve yarık dudak, beyin yokluğu veya anormalliği, bel kemiğinin yanlış oluşumu şeklinde ağır anormallikler görülebildiğini belirtti.

Bazı çocuklarda ise görünüşte hiçbir sakatlık olmadığı halde hayatın ilk 4 haftası içerisinde endokrin, hematolojik ve metabolizma bozukluğu gibi fenilketonüri, galaktozemi, talasemi, fruktozemi, dallı zincirli aminoasit metabolizma bozukluğu olarak adlandırılan ve ağır beyin hasarına yol açan çeşitli hastalıkların ortaya çıktığını anlatan Karazeybek, bu hastalıklardan kalp anomalileri ve yarık damak gibi çok azının tedavisinin mümkün olduğuna işaret etti.

Özellikle zekâ geriliğine yol açan anormal doğumların tedavisinin mümkün olmadığını dile getiren Karazeybek, şunları söyledi: "Normal doğumlarda bebeğin sakat doğma ihtimali % 1 iken, akraba evliliğinden olan çocuklarda bu risk en az 4 kat, bazı hastalıklarda ise 20 kata kadar artış gösterebiliyor. Akraba evliliği sonucu doğan bebeklerin özürlü olma olasılığı, normal evliliklere göre % 10 daha fazladır. Doğuştan anormalliklerin en önemli sebebi akraba evliliğidir. Güneydoğu'da evli çiftlerin yaklaşık % 35-40'ı amca çocuğu veya teyze çocuğuyla evlidir. Bu nedenle bölgede sakat ve zekâ özürlü doğan çocuk sayısı dünya ortalamasının çok çok üzerindedir."

Hiç bir semavi dinde akraba evliliğinin önerilmediğini savunan Karazeybek, "Halkımız, özellikle eğitimsiz anne ve babalar, kendi kızlarını ve oğullarını, bile bile ve bazen de töresel nedenlerle akraba evliliğine zorlamaktadırlar" şeklinde konuştu.

Himmet Karazeybek, akraba evliliği yapmış ve özürlü çocuğu bulunan çiftlere hamilelikten önce "genetik danışma" adı verilen muayeneden geçmelerini tavsiye etti.

Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün yayın organı olan Aile ve Toplum Dergisi'nde "GAP Bölgesinin Sosyo-Kültürel ve Yapısal Özelliklerinin Aile Yapısına Etkileri" başlıklı bir araştırma yer aldı. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı öğretim üyesi Dr. Şevket Ökten'in yaptığı araştırmaya göre, Şanlıurfa'da, evliliğe ilişkin kuralları "aşiret-akraba ve aile içi ilişkiler" belirliyor. Özellikle içe kapanıklık nedeniyle akraba evliliği yaygın olarak görülüyor. Eşlerin % 63'ünde akrabalık bağı bulunuyor. Akraba evliliklerinin temelini ise sosyal ve ekonomik eksenli güvenlik kaygıları oluşturuyor. Bu kaygıların başında ise yabancı biriyle evlenme durumunda boşanma ya da terk edilme gibi çözümlerin daha sık yaşanacağına inanma geliyor.

Şanlıurfa'nın Siverek İlçesi'nde bir grup öğrencinin, yaptığı araştırmada, ilçede yaşanan akraba evliliklerinin çoğunlukla ekonomik kaygılardan kaynaklandığı belirlendi. Siverek Kız Meslek Lisesi'nden 5 öğrenci, yıllık ödev çalışmaları çerçevesinde bölgede yaşanan "akraba evliliğini araştırdı, akraba evliliğinin neden ve sonuçlarını araştıran öğrenciler bu tür evlilik gerçekleştiren 18 aileyle bire bir görüşme yaptı.

Görüşmelerin sonucunda akraba evliliklerin çoğunlukla ekonomik kaygılardan kaynaklandığı belirlenirken, söz konusu ailelerden 10'u bu tür evlilikleri sonucunda sakat çocuklarının dünyaya geldiğini ve akraba evliliği yaptıkları için pişman olduklarını kaydettiler. Okul Müdürü Zekeriya Naryaprağı, öğrencileri verdikleri yıllık ödevlerle sosyal araştırmalara yönlendirdiklerini söyledi.

Bu çerçevede 9-B sınıfından 5 öğrenciye, yıllık ödev olarak, "akraba evlilikleri" konusunu verip, bunu araştırmalarını istediklerini belirtti. Öğrencilerin büyük bir azimle beklenenin üzerinde bir çalışma sergilediklerini ve araştırmanın sonuçlarını ilerleyen günlerde bir konferansla öğrenci ve velilere sunmayı planladıklarını anlatan Naryaprağı, şöyle konuştu:

"Öğrencilerimiz şimdiye kadar ilçe genelinde 18 akraba evliliği üzerinde araştırma yaptı. Olayı amca, teyze ve hala çocukları evliliği şeklinde 3 kategoride incelediler. Öğrencilerimiz araştırmalarında, yakın akraba evliliklerinde, ekonomik nedenlerin ön plana çıktığını belirlediler. Yani yer yer devam eden başlık parasının ödenememesi veya mal paylaşımının önüne geçebilmek amacıyla, insanlar daha çok yakın akraba evliliği gerçekleştiriyor.

Araştırmada yakın akraba evliliği yapan 18 aileden 10'u böyle bir evlilik sonucu çocuklarının sakat doğduğundan, evliliklerinden pişmanlık duyduklarını söylemişler. Görüşülen bazı ailelerde ise kayınpeder ve validelerin yaşlandıklarında, akrabaları olan gelinlerinin kendilerine daha iyi bakabileceğini düşünerek, çocuklarının yakınlarıyla evlenmelerini istedikleri tespit edildi. "

Sosyokültürel İşlevleri Açısından Ülkemizde Akraba Evlilikleri

Ülkemizde akraba evlilikleri yaygın bir evlenme geleneğidir. Oran oldukça yüksektir. Eskiden özellikle kırsal kesimde yaygındı. Fakat kent kesimlerinde de belli ölçüde görülmekteydi. Oysa bugün kent yörelerimizde de oldukça yaygınlaşmaktadır. Çünkü köyden kente yoğun göçler, kırsal kesim geleneklerini de taşımaktadır, Bugün çok çeşitli nedenlerle bu gelenek sürmektedir,

Bu bölümde konunun daha çok sosyokültürel nedenleri ve işlevleri üzerinde durulacaktır.

Geleneğin Türk kültüründeki uygulamasına baktığımız zaman, "Aşiret" biçimi bir toplumsal örgütlenme ile bağlantı kurulabilir. Özellikle aşiret ya da kabile toplumsal kimliğinin sürdürülmesi, soy içi evliliği gerekli kılmaktadır. Aile içi evlilik ya da soy içi evlilik, bu nedenle tercih edilmektedir. Kuşkusuz böyle bir evlilik, bazı işlevleri yerine getirmektedir. O da, soy birliğinin dayanışmayı ve siyasal bağı güçlendirme işlevleridir. Aşiret biçimi parçalandıktan sonra, aynı gelenek etkinliğini sürdürmüştür.

Sadece Türk kültüründe değil, Kuzey Afrika, Yakın Doğu (bazı Asya ülkeleri) ve Ortadoğu ülkelerinde de görülen bir tercihtir evliliktir. Yani daha çok Arap toplumlarında görülmektedir, Bu nedenle İslam gelenekleri arasında yer almaktadır. Çünkü İslamıktan önce Oğuz Türklerinde dayıkızı ile çapraz kuzen evliliğinin tercih edildiği, İslamiyet'le birlikte Arap evlenme geleneği olan amcakızıyla evlenmenin tercih edildiği bilinmektedir. Ülkemizde akraba evlilikleri içinde en yüksek oran (% 24) amcakızı evliliğidir. Bunu hala ve teyze oğlu ile yapılan evlilikler izlemektedir. 1988 yılı verilerine göre Türkiye'de akraba evliliklerinin oranı % 21'dir.

Bu oran Karadeniz yöresinde % 23,3 tür. Türkiye'deki akraba evliliklerinin % 83'ü 1. ve 2. derecedeki akraba evlilikleridir.

Gelişmiş ülkelerde bu uygulama görülmemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bir sağlık sorunu olarak sürmektedir. Ülkemizin durumu da böyledir. Kuveyt'te yapılan bir çalışmada akraba evliliklerinin oranı % 54,3'tür. Beyrut'ta % 25, oysa Japonya'da bu oran % 3.88'dir.

İstanbul gecekondularında yapılan bir çalışmada oran % 15,5 olarak belirlenmiştir. Antalya'da % 35, 2, Ankara Çubuk'ta % 30 'dur.

Günümüz toplumlarında akrabalığın önemi nedir? Bu sorunun yanıtı, toplumlar sanayileştikçe akrabalığın da öneminin giderek azaldığı biçimindedir. Ülkemiz kırsal topluluklarında akrabalık ilişkileri çok yoğun bir biçimde süregelmektedir, Bu ilişkiler olumlu ya da olumsuz olabilmektedir.

Yakın akrabalarla evlilik, akrabalık ilişkileri içerisinde en çok görülenler arasındadır. Esasen birçok köylerde köy halkı çoğunlukla birbirleriyle akraba olduğu için evlenmeler de zorunlu olarak kendi aralarında olmaktadır. Ülkemiz kırsal topluluklarında oldukça yaygın olan bu ilişki biçimi, köy sosyolojisi ve kültürel antropoloji literatüründe işlevsel açıdan yeterli araştırmalara konu olmamıştır. Biz burada Elazığ'ın Maden kazası civarındaki Bermaz köylerinden birkaçında yaptığımız gözlemleri ve kısmen de literatürden yararlandığımız bulguları belirtmeye çalışacağız. Gözlemlerde bulunduğumuz köy, Elazığ'ın Maden ilçesinin Hazar bucağına bağlı Işıktepe köyüdür.

Köylüler, amca, dayı, hala ve teyze çocuklarının yakın akraba sayıldıklarını ve bunların birbirleriyle evlendirildiklerini belirttiler. Ayrıca bunların dışında daha uzak akrabalarla da evlilikler olmuştur. Literatürde de akraba evlilikleri, "çeşitli evlilik bağlarıyla akraba olan kimselerin, özellikle yeğenlerin birbirleri arasındaki evlilik" olarak tanımlanmaktadır. Bu tür evlilikler fücür yasağına girmemektedir, işte bazı akrabaların eş olarak tercih edilme kuralına antropolojide "Tercihli Evlilik Geleneği" diyoruz.

Akraba evlilikleri Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu yörelerinde diğer yörelerimizden daha yaygındır. Maraş, Urfa, Sivas gibi illerimizde eğer birisi bir kızı istemeye giderse, önceden o kızın yakın akrabaları varsa onlardan müsaade istemesi gerekir. Çünkü bu yörelerde yakın arabalara evlenme açısından öncelik verilir. Bu

yörelere "Amca Oğlu Hakkı" vardır. Kabilevi sistem gereği, bir kız evlenememiş olsa, evde kalan kızın günahı amcasının oğlunun boynunadır" denir, Amca çocuğu yeğenini almıyorsa, kızın bir eksikliği söz konusudur. Kızın başka bir şansı yoktur. Evlenecek olan kişiye "elden aramaması" söylenerek yakın akraba kızları, özellikle yeğenler anımsatılır. "Kendi kötün elin iyisinden yeğdir" deyiimi birçok yörelerde çok yaygındır. Aşağıda belirttiğimiz bir Doğu Anadolu türküsü, amcakızını övüyor:

Aşşaktan gelirem yüküm eriktir

Eriğin dallan delik deliktir.

Bir emmim kızı var Taze feriktir.

Aşşaktan gelirem yüküm üzümdür.

Üzümün dallan büküm bükümdür.

Bir emmim kızı var İki gözümdür

İki tür akraba evliliğinden söz edilebilir;

a. Paralel Kuzen Evliliği: Aynı cinsten kardeşlerin çocuklarının evliliğidir. Yani amcaoğlu ile amcakızı ya da teyze oğlu ile teyzekızı arasındaki evlilik,

b. Çapraz Kuzen Evliliği; Ayrı cinsten kardeşlerin çocuklarının evliliğidir. Yani dayıoğlu ile halakızı ya da halaoğlu ile dayıkızı arasındaki evliliklerdir, Bu tür evlilikler Afrika, Avustralya ve Malezya'da da görülebilir.

Ülkemizde akraba evliliklerinin çok yaygın olduğu, yapılan araştırmalarda da saptanmıştır. Araştırmalara göre Türkiye'de evli çiftlerin üçte birinin birbirleriyle akraba oldukları görölmüştür. Akraba olan eşlerin %80'inin kardeş çocukları oldukları belirtilmektedir. Bu duruma göre özellikle erkek kardeşlerin çocuklarının birbirleriyle evlendikleri belirtilmektedir.

Esasen kırsal topluluklarımızda gelin seçerken sırasıyla, önce akrabalar arasından, sonra komşulardan, köyden ve komşu köylerden evlenecek çağdaki kızlar gözden geçirilir. Nitekim tüm ülkede evliliklerin üçte birinin akraba oldukları konusundaki araştırma bulgusu bu hususu doğrulamaktadır.

Akrabalar arası evlilik, bölgeler bakımından da farklılık göstermektedir. En düşük oran (%20) Batı Anadolu'da, en yüksek oran (%37) ise Doğu Anadolu'dadır.

Bunlar da çeşitli türlerde görülmektedir. Örneğin Baldız alma (Sororat) ve Kayın alma (Levirat) bunlardan bazılarıdır.

a) Baldızla Evlenme; (Sororat) Erkeğin karısı öldüğü zaman, karısının bekâr olan kız kardeşi ile evlenebilmesidir. Işıktepe köyünde bu konuda iki örnek saptadık. Vasfi'nin karısı ölünce, onun bekâr kız kardeşini almıştı, Ölen karısından çocukları vardı. Kızın ailesi Işıktepe köyünde değildir. Vasfi ikinci evliliğinde yine bir miktar başlık vermiştir.

İkinci örneğimiz ise şudur; Işıktepe köyünde Ali'nin ilk karısı ölmüş. Ondan bir kız çocuğu olmuştu, ikinci evliliğinde baldızını almıştır. Bundan da bir kız ve üç oğlan çocuğu olmuştur. Fakat bu karısı da yıldırım çarpmasından ölüyor. Bu sırada Ali, bekâr biraderini evlendiriyor. Bu kez de biraderinin karısının kız kardeşini alarak üçüncü evliliğini yapıyor. Bundan da bir kızı var. Böylece aynı evde iki kız kardeş gelin oluyor. Kardeşler birlikte oturuyorlar.

Bermaz da (Elazığ-Maden ilçesine ait ova köyleri) baldızla evlenirken de başlık parası veriliyor, Fakat miktarı birinci evliliğe oranla çok azalıyor. Bununla birlikte, Bermaz köylerinde başlık parası bir sorun değildir. Esasen miktar çok değildir. Ayrıca verileden daha fazlası çeyiz olarak yine oğlan evine gelmektedir.

b) Kayınbiraderle Evlenme: (Levirat) Dul kadının, ölen kocasının kardeşiyle evlenmesi geleneğidir. Bu da iki durumda görülmektedir. Birincisi, kayın biraderin bekâr oluşu, diğeri ise kayınbiraderin evli oluşudur, Çocuklar açısından en iyi biçimde meşru babalık amca tarafından yapılabilir ve çocuğun ortak mal üzerindeki haklarının bir yabancıya geçmeyip aile içinde korunabileceği ile ilgili inanç ve tutumlar bu geleneğin uygulandığı yörelerde yaygındır, Işıktepe köyünde birinci durumla ilgili olarak iki örneğe rastladık.

Kadri, alkolik bir kişidir ve bu sebepten ölür. Kadının bekâr kayınbiraderi İlhami'yi, babası, yengesi ile evlendirir. Kadının ilk kocasından bir oğlu var. Şimdikinden de bir çocuğu olmuştur, İlhami önceleri yengesiyle evlenmemek için direndi, fakat babasının direnmesi ile evlenmek zorunda kaldı. Karısı İlhami ile aynı yaşadadır. Resmi nikâhla evlenmişlerdir. Bunun üzerine İlhami İstanbul'a kaçmış, iki yıl orada kaldıktan sonra askere gitmiş. Kadın şimdi köyde kayınbabasının yanındadır. Köylüler bu evliliğin uzun sürmeyeceğini söylüyorlar.

İkinci örnek, düşmanları tarafından öldürülen Abdullah Burhan'ın karısını bekâr kardeşi Mustafa Burhan almıştır. Burada gelinlerinden çok memnun olan büyükler, onun artık yabancıya gitmesini istemedikleri için diğer oğullarıyla evlendirmektedirler. Gelin çok becerikli, sevilen, itaatli bir kimse ise onun yabancıya gitmesi istenmez. Ayrıca ev sırlarının dışarıya çıkmaması amacı da güdülmektedir. Nasılsa içimize girmiş artık, dışarıya gitmesin denir.

İkinci duruma, yani kayınbiraderin evli olduğunu Işıktepe'de bir örneğe rastlayamadık. Fakat köylüler Bermaz ve Diyarbakır köylerinde kardeşi ölen evli kayınbiraderin yengesini almasıyla ilgili pek çok olay olduğunu söylediler. Kayınbirader kendisi evli ve çocukluk çocuk sahibi olduğu halde ölen kardeşinin de birçok çocuğu varken bile yine de yengesiyile evlenebiliyor. Bu durumda yenge eve kuma olarak geliyor. Böylece kayınbirader, ölen kardeş adına çocuk sahibi olmakta ve yengenin bakımı güven altına alınmaktadır. Bu gelenek Yahudilerde de vardır.

Kayınbirader eğer küçük yaşta ise yine yengesi ile zorla evlendiriliyorlar. Kuşkusuz bu durumda çeşitli sorunlar ortaya çıkıyor. Örneğin 8-9 yaşlarındaki erkek çocuğu dul gelin beklemez çok kez. Bekleyenler için de çeşitli dedikodular çıkarılır: "Ad çocuğun, tat başkasının" derler. O sıra gelini kovarlar.

Ayrıca çocuk büyüyünceye dek yenge çok yaşlanır. O zaman çocuk büyüyünce yaşlı kadını almak istemez ve direnir. Yeniden evlenmek ister. Aile ve etraftan engellenince evden kaçıp gider, bir daha da dönmez.

Aynı gelenek, Erzurum köylerinde de vardır, Özellikle savaş yıllarında büyük erkek kardeşleri savaşta ölen gençler, ağabeylerinin karısı kendilerinden yaşlı bile olsa onlarla evlenmişler ve onların küçük yaştaki çocuklarına babalık etmişlerdir.

Kayın alma, edebiyatımıza da konu olmuştur. Örnek olarak Cahit Âtay'ın "Sultan Gelin" oyununu verilebilir. Hayal ve umutlarla dolu canlı, güçlü bir köy kızı, hastalıklı, cılız bir erkekle evlendiriliyor. Önemli olan kızın mutluluğu değil, başlık parasıdır. Delikanlı, gerdeğe girmeden önce heyecanından ölüverir. Kocanın ailesi, tarlada işe koşulacak, ekinleri kaldıracak bir işgücü olarak kabul ettiği ve yüklüce bir başlık parası karşılığı satın aldığı genç kızı elden kaçırmak istemez. Sultan, ölen adamın çocuk yaştaki kardeşine nikâh edilir Bundan böyle Sultan Gelin'in ömrü çocuk kocasına bakmak ve onun büyümesini beklemekle geçecektir. Çocuk büyüdüğü zaman, Sultan yaşlanmıştır.

Delikanlı, kendi dengi olan bir genç kızla kaçır, Sultan'a da boşa gecen yılları için yas tutmak düşer.

Konu Kuran'da da yer aldığı için dinsel yönü de vardır. Kuran-ı Kerim'de şöyle deniyor.

"Sizlere, analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle gerdeğe girdiğiniz kadınlarınızın yanınızda kalan üvey kızlarınız -ki onlarla gerdeğe girmemişseniz size bir engel yoktur-, öz oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi bir arada almak suretiyle evlenmek size haram kılındı. " (Nisa Suresi, 23)

Görüldüğü gibi Kuran'ın hükmü açıktır. Usul ve furu arasında derecesi ne olursa olsun, evlenme engeli vardır. Ayrıca süt emmeden meydana gelen akrabalık da evlenme engeli oluşturur. Yine, iki kız kardeş aynı erkeğin nikâhı altında bulunamaz.

İşte Kuran'ın bu yasaklamaları dışındaki yakın akraba evliliklerine müsaade edilmiş olduğu inancı ile yukarıda belirttiğimiz yakın akrabalarla evlilik biçimleri doğmuştur.

Bu tür evliliklerin araştırma bölgemizde genellikle olumlu karşılandığı saptanmıştır. Böylece bu gelenek, ekonomik, toplumsal ve ruhsal açılardan birçok olumlu işlevlere sahiptir. Bu işlevleri aşağıdaki biçimlerde sıralayabiliriz.

a. Malın bölünmemesi; Bu tür evliliklerde mevcut mal ve paranın akraba çevrelerinin dışına çıkmaması, yabancılara geçmemesi gibi ekonomik bir amaç güdülmektedir, Böylece arazi aynı soyun elinde kalmakta, ölenlerin varlıkları yine akrabaya düşmektedir. Bu yoldan özellikle varlıklı ailelerde aile mirası korunmuş olur. Toprağın parçalanmaması ve küçülmemesi düşüncesi egemendir. Örneğin Malatya köylerinde akraba evliliği, 171 dönümden fazla ve parça sayısı az olan hanelerde daha büyük bir oranda yapılmaktadır.

b. Soyun devam ettirilmesi gibi toplumsal bir amaç göz önünde bulundurulur. Özellikle oğlan çocuklarının fazla istenmesinin bir nedeni de, köylerimizde geleneksel olarak çok önem verilen bu amacın gerçekleştirilmesidir.

c. Gelinin saygılı olduğu amacı: Işıktepe'de görüştüğümüz yaşlılar ve gençler bu amaç üzerinde ısrarla durmuşlardır, Özellikle yaşlılar yabancı gelinlerin kendilerine karşı pek itaatli, saygılı davranmadıklarını fakat akraba kızlarının daha itaatli, saygılı

olduğunu belirttiler. Görüştüğümüz bir genç, şöyle dedi: "Kız, akraba olduğu için anama acır, babama acır, onlara iyi bakar. "

ç. Başlık parası azalmaktadır; Akraba kızı alınırken çevredeki başlık miktarından daha az başlık istenmektedir. Bu durum Işıktepe'de olduğu gibi, yine, Diyarbakır taraflarındaki Gözpınar'da da böyledir. Hatta bu köyde eskiden onaylanmamasına rağmen amca çocukları ile evlenme, sırf başlık parası sağlamak güçlüğü nedeniyle başlamıştır.

d. Evlilikte istikrar; Bu husus da kızın huyunun suyunun iyi bilinmesinden doğmaktadır. Köylüler buna geçim iyi olur diyorlar. Kız ve erkeğin birbirleriyle İyi anlaşmaları nedeniyle uzun ömürlü bir evlilik gerçekleşmektedir. Böylece bu evliliklerin çiftlere güvenlik sağlayıcı işlevi söz konusu olmaktadır.

e. Üvey çocukların bakımı: Akraba kızı üvey çocuklara yabancından daha iyi bakar. Çocuklara daha fazla şefkat gösterir, onlara kendi çocuğu gibi bakar. Burada ruhsal bir amaç güdülmektedir. Örneğin sororat durumunda baldız, ölen kız kardeşinden olan çocuklara üvey analık yapmaz. Tersine, onları daha fazla bağrına basar, Aynı biçimde kayınbiraderle evlilikte de kayınbirader kardeşinden kalan öksüz; çocuklara bir yabancı erkekten daha iyi bakar. Aynı kanı taşıyan amcanın babalık yapması daha fazla tercih edilir.

f. Ekonomik yardımlaşma: Işıktepe Köyü'nün eski muhtarı da gelininin tarafının sayıca çok olduğunu ve kendisine tarlada yardımcı olduklarını, onlar sayesinde çok ektiğini belirtti.

Bununla ilgili olarak Ankara'nın Hasanoğlan Köyü'nde yapılan bir araştırmada da akrabalar arasında mevcut olan işbirliği ve yardımlaşma geleneğinin mümkün olduğu kadar daha fazla sürdürülmesi isteğinin rol oynadığı belirtiliyor.

g. Gelinin namuslu, dürüst oluşu: Kız, akraba olduğu için onun soy sopu bellidir. Namuslu ve dürüst olduğu inancına varılır. Oysaki yabancı ile evlenirken kızın bu durumu ayrıca incelenir, uzun uzun araştırılır.

h. Bir arada aynı yerde büyüme: Evlenenlerin küçük yaşlardan beri uzun yıllar birlikte büyümeleri, birbirlerini yakından iyice tanımaları ve böylece duygusal bağlarla bağlanmaları ve aynı yere bağlılığın (sıla özlemi) yarattığı psikolojik etki de akraba evliliklerinin bir başka nedenidir.

Bütün bu olumlu işlevleri nedeniyle ülkemiz kırsal topluluklarında akraba evlilikleri oldukça yaygınlaşmıştır.

Akraba evliliklerinin kuşkusuz sakıncaları da var. Bununla birlikte araştırma bölgemizde sakıncaların öneminin azlığı dikkatimizi çekmiştir. Bu nedenle de akraba evlilikleri yaygındır. Sakıncalı yönleri de aşağıdaki noktalar etrafında toplayabiliriz.

a. Akrabalar arası kırgınlığa yol açma: Işıktepe köyü muhtarının belirttiği sakıncalardan birisi şu; Eve bir anlaşmazlık olduğunda (dövülme, kötü söz) kız hemen annesine uğrayıp durumu bildirmekte, o zaman da onlarla kırgınlık doğmaktadır. Işıktepe köyünde gençler artık akrabalarla evlenmek istemiyor. Çünkü ayrılmak söz konusu olunca akrabalarla da kırılma, küsme oluyor diyorlar. Bu nedenle kızdan memnun olmadığı halde sırf akraba olduğu için evliliği sürdüren, boşayamayan aileler vardır, Işıktepe'den bir genç; "Akraba kızı nazlı olur. Bir iki tokat atınca hemen babası evine kaçar" diyordu.

b. Çocukların sakat doğuşu: Yakın akraba evliliklerinden doğan çocuklar genellikle biyolojik olarak sakat doğmaktadır. Hatta Antalya ve Konya'da yapılan çalışmalarda akraba evlilikleri ile bebek ölümleri arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu saptanmıştır. Fakat Işıktepe'de köylüler sakatlık sakıncasını herhalde bilmediklerinden pek belirtmediler. Fakat eğitim görmüş gençler bu durumun farkındalar, bu sakıncayı daha çok gençler belirttiler.

Lise mezunu bir genç (Suphi) diyor ki, "Çocuklar anormal doğuyor. Ama o cahillere anlatamıyoruz ki. " Işıktepe'de yakın akraba evliliklerinden sakat doğmuş çocuklar var, fakat halk bunun farkında değil sadece Allah vergisi deyip geçiyorlar. Hatta lise mezunu bir genç, çok uzak bir akrabası ile evlenmek üzere idi. Bana çocuklar yönünden bir sakıncası olup olmadığını sordu. Ben de kızın çok uzak akraba olması nedeniyle bir sakıncası olmayabileceğini belirterek moral verdim. Bu olayda olduğu gibi köylüler, süt emmenin çocuklarda sakatlığa yol açtığı inancındalar. Bir köylüye çocuklarını yakın akrabalarıyla evlendirmek isteyip istemediğini sorduğumuzda. "Hayır, çocuklar süt emmiş olabilir, günahdır. Hem de çocuklara karşı sevgi olmaz. Çocuklar zekâsız doğar" yanıtını verdi.

Köylüler, köylerindeki bir olayı anlattılar. Bir aile, aynı memeden süt emmiş çocukları zorla evlendirmiş. Bir çocukları olmuş ve çift cinsiyetli olarak doğmuş ve ölmüş.

Kalıtsal hastalıklar genellikle çocukta sakatlıklara neden olur. Bu kalıtsal hastalıklar üç grupta toplanır.

1. Dışarıdan görülen, çocuğun sağlığını etkileyen iç organlardaki anormallikler (kalbin delik olması, böbreklerin bozuk olması).
2. Çocuk kabaca normal görüldüğü halde, organlarının çalışmasında bozukluklar olur.
3. Zekânın doğuştan geri olması. Bir hekimin bu konudaki açıklamaları şöyledir:

"Kalıtsal hastalıklar, anne, baba sağlıklı görünmesine rağmen, beraberliklerinden doğan çocuklarda aynı hastalığın taşınmasıdır. Bu durumda anne ve babada, her ikisinde hastalığı meydana getiren genler dediğimiz kalıtım maddesiyle (babanın sperminden annenin yumurtasından) kromozomlarda taşınmasıyla çocukta sakatlık oluşur ki, ancak bunlar karşılaştıkları zaman hastalık ortaya çıkar. Hem anne hem baba sağlıklı oldukları halde, soyda böyle bir hastalık var ise, karşılaşma olasılığı fazladır. "Yapılacak iş, evlenirken genetik olarak soyun çok iyi incelenmesidir,

c. Kentte göçü engelleme: Köyden bir genç, "Köydeki akrabamla evlenirsem köyde kalırım, bir yere gidemem. Oysaki ben kentten yabancı bir kız alıp kente yerleşmek istiyorum" demişti. Bu gencin akrabalarıyla arası açıktı. "Burada onlardan kız alırsam benim kalkınmamı istemezler, kendi egemenlikleri altına alırlar. Bizim köyde akrabalar birbirinin düşmanıdır" diyordu.

ç. Düşman tarafa kız vermemek için akrabaya kız verme: Işıktepeli lise mezunu bir genç (Suphi), köylerinde kan davası nedeniyle düşman olan tarafa kız vermemek için, aileler zorunlu olarak akrabalarına kız verdiklerini belirtti. Bu da doğru bir gözlemdi. Çünkü esasen köy çok ufaktı (54 hane). Kızı alacak kimse kalmayınca akrabaya gidiyordu. Yani köylüler istemeseler bile, bir yerde akraba evliliğine zorunlu olarak başvuruyorlardı. Bu hususla ilgili başka bir örneği köy gençlerinden Mehmet Ali verdi. Onun Elazığ'da evlenmeyi düşündüğü bir kızı Maden belediye reisinin yeğenine istemişler, kızı vermemişler. Fakat kız tarafı, onlar güçlüdürler, kızı kaçırlar diye alalecele amcaoğullarına vermişler. Yani son çare akraba oluyor.

d. Geçim olamayacağı: Elazığ'daki bir Alevi köyündeki araştırmada, akraba çocuklarının kaçgöç olmadan birbirlerine alışık olarak büyüdükleri için birbirlerine pek tutkun olamayacakları ve geçim olamayacağı inancı belirtiliyor.

Evvelden çok rastlanan beşik kertmesi de akraba evliliklerinin bir kökeni olmaktadır. Çünkü beşik kertmesi, komşularla olabildiği gibi, daha çok, akrabalarca uygulanıyordu.

Bir başka uygulama da Diyarbakır ve Urfa taraftarında görülmektedir. Bu yörelerde bir kızın yakın akrabaları ve onların oğulları varsa o kızı dışarıdan kimse isteyemez, istendiğinde kavga olur.

Yakın akrabalarla evlilik geleneği, bazı etnik gruplara göre farklılaşmaktadır. Örneğin Çerkezler, Boşnaklar ve Gürcüler yakın akrabalarla evlenmezler. Çerkezler yakın akrabalarını bir kardeş gibi gördükleri için birbirleriyle evlenmeyi akıllarına bile getirmezler.

Batı Anadolu'da bulunan "Manav" denilen gruplarda ise amcakızı ile evlenilmez. Çünkü amcakızı aynı tohumdandır, aynı kandandır. Manavlar, amcakızı ile evlenmenin dinsel bakımdan yasak olduğunu söylüyorlar. Oysaki İslam dinine göre böyle bir yasak söz konusu değildir. Aynı yöredeki Laz, Yörük, Türkmenlerde böyle bir yasak olduğu inancı yoktur. Bununla birlikte yukarıda belirttiğimiz etnik gruplarda amcakızı ile evlilik tam bir incest (fücur) olmasa bile, aile içi evlilik sayılmaktadır. Bir Alevi köyünde de dayıkızı ile evlenme çok azdır.

Ortadoğu ülkelerinde yapılan araştırmalarda da amcakızı ile evliliklerin yaygın olduğu saptanmıştır. Prof. Yasa, göçmen köylerinin (örneğin Ankara'da Taşpınar Köyü) bazılarında ise akrabalarla evlenebilmek için yedi göbek ötesini aramak gerektiğini belirtiyor.

Oğuzlarda Cahiliye devri Araplarında olduğu gibi bir baba ölünce, oğlunun, üvey annesi ile evlenebildiğini örnekleri görülüyor.

Son yıllarda yapılan sosyolojik-antropolojik araştırmalarda da geleneğin yaygınlığına tanık olmaktadır.

Örneğin Malatya köy ailelerinde %40,2 oranında akraba evliliğinin varlığı saptanmıştır. Genellikle kardeş çocukları arasında yapılmaktadır. En çok amca çocukları arasında görülmektedir. Yine, aynı yörede, ataerkil geniş ailelerde ve geçici geniş ailelerde çekirdek ailelere göre daha fazla yapılmaktadır.

Bir diğer çalışma, Gemlik Yukarı Hamidiye Mahallesi'nde yapılan araştırmadır. Buraya gelenler kuzeydoğu Anadolu'dan (Trabzon, Giresun, Artvin) göç eden ailelerdir. Burada akraba evliliklerinin oranı %33 olarak belirlenmiştir. % 93'ünün tıbbi açıdan

daha riskli olduğu 1. ve 2. kuzen evlilikleri arasında gerçekleştiği de bulgular arasındadır. Kadınların okuryazar olmadıkları ve ailesinde akraba evliliği yaptıkları dikkati çekmiştir. Törelere ve yakın çevrenin zorlaması bu evliliklerde rol oynamıştır. Kadının öğrenim durumu yükseldikçe, akraba evlilikleri azalmıştır. Tarafların eğitim durumu, meslekleri, din gibi etmenler, akraba evliliğinde rol oynayan değişkenler arasındadır.

Bu konudaki değişme eğilimlerini köy araştırmamız çerçevesinde birkaç noktada toplayabiliriz.

a. Kırsal kesimde genç kuşağın yakın akraba ile evlenmek istememe eğilimleri görölmektedir. Bu tür evliliğin sakıncaları esasen gençler tarafından belirtilmiştir.

b. Baldız ve kayınbiraderle evlenme biçimlerinde de evlenecek gençler eskiden ana babalarının isteği ile evleniyorlardı. Fakat şimdi gençler bu konuda direnmeye başlamıştır, onlar istemezse ya evlilik gerçekleşmiyor ya da evlenmişlerse evlilik yürümüyor.

c. Büyükler de artık yakın akraba ile evlenmeleri gençlerin isteğine bırakmaya başlamışlardır. Oğlumun ya da kızımın gönlü varsa evlendiririm diyorlar.

. Artık, tercih nedenleri olarak, karşı tarafın durumunun iyi olması ve gençlerin birbirlerini sevmesi gibi hususlara önem verilmektedir.

SONUÇ

Akraba evliliklerinin ölkemiz kırsal kesiminde süreklilik kazanmasında dinsel yönün de önemini gözden uzak tutmamak gerekir. Çünkü bu gibi evlilikler şer'an caizdir, haram değildir, günah değildir gibi dinsel bakımdan ele alınmaktadır. Bu bakımdan bu gelenek, kırsal kesimde ilerde de kalıcı bir özelliğe sahip olacağa benzemektedir. Bu konudaki bazı değişme eğilimlerini belirtmiştik. Fakat bu dinsel yönü nedeniyle tamamen ortadan kalkacağı söylenemez.

Genç kuşaklarda direnme başlamıştır. Bunun belirgin nedeni de, onların örgün eğitimden yararlanmış olmalarıdır. Çünkü eğitim değişkeni, bu geleneğin olumsuz yönlerini, sakıncalarını daha iyi görmeye yardım etmektedir. Buna rağmen bu tür evliliğin gençler arasında bile hâlâ sürdürölmesinde sevgi ve ekonomik etmenler rol

oyunmaktadır. Yani gençler birbirlerini severse ya da taraflardan birisi varlıklı ise, onlar da bu tür evliliklere razı olmaktadır.

Gelecekte kentleşme süreci içerisinde akrabalık sisteminin etkisinin azalması ile gençlerin eş seçiminin kendi isteklerine bırakılacağı kuşkusuzdur. Böylece, özgür eş seçimi biçimindeki kent alışkanlığı egemen olabilir.

Lösemili Çocuklar Vakfı (LOSEV) Başkanı Dr. Üstün Ezer, Diyarbakır'da akraba evliliği oranının yer yer köylerde % 80'e ulaştığını söyledi. Ezer, LÖSEV Diyarbakır şube binasında düzenlediği basın toplantısında, Sağlık Bakanlığı ve AB'nin desteğiyle yürüttükleri "Diyarbakır İlinde Akraba Evlilikleriyle Geçme Oranı Artan Kan Hastalıklarının Genetik Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleriyle Azaltılması Projesi" hakkında bilgi verdi.

Projenin hem lösemi hem de doğuştan gelen bazı kan hastalıklarını önlemekle ilgili bir çalışma olduğunu ifade eden Ezer, toplumda bazı hastalıkların oluşmadan önlenmesinin çok önemli olduğunu belirtti. Akraba evliliklerinin başta bütün Türkiye'nin özelde de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kanayan bir yarası olduğunu ve bu yaranın yıllardır kanamaya devam ettiğini anlatan Ezer, şöyle dedi:

“Dünyada akraba evliliklerinin görülme sıklığında Türkiye, Hindistan'ın ardından 2. sırada yer alıyor, Türkiye'nin ortalaması çeşitli bölgelere göre değişmekle birlikte 100 evlilikten 15'i akraba evliliğinden oluşuyor. Diyarbakır, inanılmaz bir fark gösteriyor. Diyarbakır'da 100 evliliğin 42'si akrabalarla yapılıyor. Bazı ilçelerde ve köylerde ise bu oran % 80'e ulaşıyor. Neredeyse herkes birbiriyle akraba olmuş ve akrabalar kendi içlerinde birbirleriyle evleniyor.”

Proje kapsamında, 3 aydır akraba evliliklerinden doğan kan hastası çocukların tespitini yaptıklarını ve bu kan hastası çocukları ve ailelerini buldukları yerlerde ziyaret ettiklerini belirten Ezer, çalışmalarında ailelerin hasta çocuğa sahip oldukları için son derece pişman olduklarını gözlemlediklerini kaydetti.

Ailelerin yıllarca hastalıkla mücadele ederken maddi ve manevi olarak yıkıldıklarını, akraba evliliği yapmış kimi ailelerin 8 çocuğundan 6'sının hasta olduğunu tespit ettiklerini anlatan Ezer, "Türkiye'de akraba evliliği yapmış ailelerin doğan 100 çocuğundan 9'u hasta. Dünyadaki ortalaması ise binde 3'tür. Hem aileler hem de devlet bu çocukları sağlığına kavuşturmak için inanılmaz bir bütçe ödüyor" dedi.

Ezer, ailelerle görüşmelerinde "Şimdi akraba evliliği yapar mıydınız?" sorusuna, ailelerin tamamının; "Çok pişmanız. Bu günkü aklım olsa akrabamla asla evlenmezdim", hasta çocukların ise "keşke annem babam akraba evliliği yapmasaydı da bizler de hasta olmasaydık" şeklinde yanıt verdiklerini sözlerine ekledi.

Yapılan bir araştırmada Türkiye'de akraba evliliklerinin miras ya da maddi kaygılar değil aşk ve sevgi için yapıldığı ortaya çıktı.

Türk Silahlı Kuvvetleri Koruyucu Hekimlik Bülteni'nde yer alan "Genç Erişkin Erkekler Arasında Akraba Evliliği Sıklığının ve Nedenlerinin Araştırılması" adlı araştırma ilginç sonuçlar verdi. Türkiye'nin de içinde bulunduğu coğrafik bölgelerde sık görülen ve ciddi sağlık sorunlarına neden olan akraba evliliği ile ilgili araştırma Etimesgut Zırhlı Birlikler Okulu ve Eğitim Tümen Komutanlığında görev yapan 402 evli askere soru formu uygulanarak gerçekleştirildi.

GATA Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı öğretim üyelerinin yaptığı araştırmada askerler arasında akraba evliliği sıklığının % 18,7 olduğu ortaya çıktı.

Dicle Üniversitesi'nce Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki 9 ilde yapılan araştırmaya göre halkın % 40'ı akraba evliliği yapıyor. Araştırma akraba evliliği, çok eşli evlilik, ilk evlilik yaşı, evlilik biçimi ve bölgede aile yapısı ile ilgili konularda yapıldı. Araştırmaya göre en fazla akraba evliliği yapılan illerin başında Şanlıurfa geliyor. Dicle Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölüm Başkanı Doç. Dr. Rüstem Erkan tarafından 2 bin 170 hane üzerinde yapılan araştırmaya göre, eşlerin % 24,3'ü eşleri ile birinci derecede, % 15,4'ü de birbirleri ile ikinci derecede akraba. Güneydoğu'da amca çocuklarıyla yapılan evlilikler ilk sırayı alıyor. İkinci derecede evlilikler ise daha çok baba soyuna dayalı akraba evlilikleri. Çok eşli evliliğin en yüksek olduğu illerde ilk sırada % 10,2 ile Şanlıurfa gelirken, ikinci sırayı % 9,4 ile Diyarbakır ve % 6,7 ile Mardin alıyor. Çok eşli evliliklerin yoğun olduğu yerlerin başında ise Diyarbakır'ın Bismil ve Silvan ilçeleri, Şanlıurfa'nın Suruç, Harran, Bozova ilçeleri ve köyleri bulunuyor.

Güneydoğu'da evlenme yaşı Şanlıurfa'da yaklaşık % 60 oranda 19 yaş altında tespit edilirken, bu oran Diyarbakır'da % 58, Mardin'de % 55 ve Batman'da % 57'dir. Bu sonuca göre bu bölgede evlilik yaşının en düşük olduğu il Şanlıurfa'dır.

Evliliklerini küçük yaşta yapan ebeveynler, kendi çocuklarının ise bu yaşta evlenmesine karşı, Hane reislerinin % 56'sı, kızlarının 20 ile 22 yaş arasında

evlenmelerini istiyor. Araştırmaya katılan hane reislerinin % 58'i aile görücü usulü ile evlenmiş. % 35,4'ü ise anlaşarak; fakat ailelerinin izni doğrultusunda yuva kurmuş. Kadının erkek tarafından kaçırılması ya da anlaşarak kaçmalarının oranı ise %2'dir.

Ayrıca, araştırma çerçevesinde görüşülen hane reislerinin % 4, 4'ünün berdel usulüyle evlendiği ortaya çıktı. Bölgede 'Çocukların evlenmesine kim karar verir?' sorusuna ise ebeveynlerin % 58'i aile büyüklerinin kararı ile görücü usulü, % 48,6'sı da çocuklarının kiminle evleneceğine kendilerinin karar vermesi gerektiğini söyledi. Ankete katılanların % 40,9'u ise evlilik kararını çocukların kendisinin ve aile büyüklerinin vermesi gerektiğini ifade etti.

5. BÖLÜM

BERDEL EVLİLİĞİ

5.1.Bedel (Berdel) Evliliği

Şanlıurfa'da sırtında çocuğuyla kendisini banyoda asan iki çocuk annesi 31 yaşındaki Şaha Fidan'ın ölümü, resmi kayıtlara 'Ası sonucu ölüm' olarak geçti. Nüfus cüzdanı olmayan Fidan ilk nüfus kaydına 'ölü' olarak geçti. Geçen cumartesi Yeşiltepe Köyü'nde 1.5 yaşındaki bebeğini sırtına çarşafıla bağladıktan sonra intihar eden Şaha Fidan'ın, otopsisinin sonrası kendini eşarbiyle tavana astığı belirlendi.

Uzaktan akraba olan Fidan ile Göregen ailesi arasında çocuklarını berdel yöntemiyle evlendirme kararı sonrası Şaha Fidan Aziz Göregen ile Aysel Göregen ise İsa Fidan ile hayatlarını birleştirdi. Ekonomik durumları iyi olmadığı için tarlalarda 'ırgatlık' yapan Şaha-Aziz çiftinin, dört yıllık evliliklerinden Abut ve Zehra adında iki çocukları oldu. Bu evlilikten mutsuz olan Şaha Fidan'ın eşiyle sık sık tartışmalar yaşadığı ve psikolojik tedavi gördüğü saptandı. Töre gereği Aziz Göregen'e Şaha Fidan'ın kızkardeşinin ya da kuzeninin verileceği söylenildi.

Başlık parasını ödememek için yapılan berdel evliliklerinde, dört insanın kaderi aile kararıyla birbirine bağlanmış oluyor. Berdel ile evlendirilen kadınlardan birinin kocası onu istemezse ya da boşarsa, berdel yapılan diğer kadın da eşiyle mutlu olsa bile boşanmak zorunda. Kadının evden kaçması veya intihar ederek yaşamına son vermesi durumunda karşı aileye ya kızları geri veriliyor ya da dostluğun bozulmaması için aileden başka bir kız alınıyor.

Dayısının oğluyla evlendirilmek istenen Diyarbakırlı 17 yaşındaki A.A , başka bir köyde yaşayan sevdiği F.K 'ye kaçıyor. İki aile arasında kız kaçırma yüzünden başlayan gerilimin kan davasına dönme tehlikesi belirince araya büyükler giriyor. Ve zorunlu olarak berdele başvuruluyor. A.A, F.K ile evlendirilirken, F.K.'nin kız kardeşi H.K ise karşı tarafın ilköğretim sekizinci sınıfta okuyan 14 yaşındaki oğlu M.A 'ya veriliyor. Çocuk yaşta evlendirilen M.A, törenin kerpiçleriyle örülmüş yuvasında, kendisine mahkum edilmiş bir çocuk kadınla, berdelin açtığı yaranın ıstırabını çekiyor!

O da diğer kurbanlar gibi, "Kan davası çıkmasın diye töreye boyun eğdik" diye sitem ediyor.

Güneydoğu'da berdel uygulamalarının çok azı basına yansıyor. Çünkü birbirlerini hiç görmedikleri halde aynı yastığa baş koymaya mahkum edilen gençler, aşiretlerinin huzuru ve mutluluğu için "yuva" diye aslında feodalitenin yüksek duvarlarına hapsediliyor! Çaresizlikler de çoğu zaman berdeli zorunlu kılıyor!. Kız kaçırılması, arazi ya da alacak tartışmalarından başlayan kavgaların önlenmesi ya da bu süren kan davalarının sonlanması uğruna, Güneydoğu'da binlerce insan çocuklarını bile bile bu tuzağa sürüklemek zorunda kalıyor... Araştırmalar %4 oranında saptasa da, berdele başvuranların sayısının çok daha fazla olduğu biliniyor.

Berdel sadece birbirini çoğu kez hiç tanımayan iki çiftin karşılıklı olarak evlendirilmesiyle sonuçlanmıyor.

Örneğin kızlardan biri çocuk doğuramadığı, başkasına kaçtığı ya da herhangi bir gerekçeyle ailesinin evine döndüğü zaman töre yeniden devreye giriyor, karşı ailedeki kız da baba evine geri gönderiliyor Dram bunlarla da bitmiyor. Kızlardan biri öldüğünde karşı taraftaki kız da evine geri çağırılabilir! Ya da kızı göndermek istemeyen aileler yaşamını yitirenin yerine bir başka kızlarını karşı tarafa vermeye mahkum ediliyor!

Aksi durumlarda yuvalar yıkılıyor, yeni çatışmalar çıkıyor. Berdel sadece şiddetin önlenmesinde başvurulan bir çözüm olmuyor. Ekonomik sıkıntılar da aileleri bu çağdışı uygulamaya yöneltiyor. Örneğin başlık parası ödemek istemeyen aileler, çocuklarını karşılıklı olarak evlendirmek zorunda kalıyor.

Aslında Güneydoğu'daki berdel uygulamalarının büyük bölümü de ekonomik çaresizliğe karşı ilaç olmaya çalışıyor! Kızların çeyizleri aynı oranda belirleniyor, ayrı ortamlarda aynı yoksulluktaki düğünlerle başlık parasına by-pass yapılıyor!.. Gelinler ellerinde törenin kara kınasıyla gerdeğe giriyor, bakire çıkmayanlar baba evine gönderiliyor, karşı taraftaki kız da geri çağırılıyor...

Filistin'deki çatışma ortamından babası ve bir erkek kardeşiyle kaçarak Türkiye'ye gelen Rabia Gezici, berdel olarak evlendirilmekten kan davasında eşini kaybetmeye, ikinci evlilikten terk edilmeye uzanan yolda şimdi 6 çocuğuyla Malatya'da yaşam mücadelesi veriyor.

Rabia Gezici, anlattığı yaşam öyküsünde, 6 yaşında iken babası ve erkek kardeşiyle Filistin'den ölümden kaçarak Van'a yerleştiklerini, 13 yaşında burada “berdel” olarak evlendiğini belirtti. Kan davası nedeniyle kocasının öldürüldüğünü dile getiren Gezici, evliliğinin üzerinden sadece 4 ay geçmişken ailesiyle Malatya'ya yerleştiklerini söyledi.” Malatya'da 15 yaşında ikinci evliliğimi yaptım. Ağabeyim Cemal, Tunceli Ovacık'ta askerlik yaparken şehit oldu. Babam da geçen yıl hayatını kaybetti. Kocam yokluğu içine sindiremediği için evi terk etti. Şimdi çocuklarıma bakabilmek için çaba harcıyorum, ama eğitimlerini bile sağlayamıyorum. Filistin'deki ailemden de yıllardır haber alamıyorum. Son aldığım haberde Irak'ta bulunan halamlar savaşta ölmüşlerdi” diye belirtti.

Bu evliliğin tercih edilme nedenleri arasında bazen zorunlu nedenler olduğu görülmüştür. Göç, sürgün, vb. ekseninde ki zorunluluktan dolayı kurulan berdel geleneği biçimi örneği de gözlenmiştir.

Diyarbakır'ın Fatihpaşa mahallesinde yaşayan amca çocukları olan Güler ve Birsen'in aile büyükleri amca çocukları olan Cahit ve Yusuf ile karşılıklı evlendirilmeleri yönünde karar verirler. Güler bu evliliğe karşı çıkar. Bu evliliği kabul ettirmek isteyen ailesi tarafından şiddete maruz kalır. Baskılara dayanamayan Güler evliliği kabullenir. Bu evlilikten mutsuz olduğunu belirten Güler bu evliliği yürütmek zorundadır.

İç evliliğe örnek bu olayda kadının mağduriyeti söz konusudur. Töre ve gelenek kısılcığında gerçekleşen bu örneğin mağduresi ve zarar gören tarafı kadındır.

Köy halkının % 90'ının berdelle evlendiği Diyarbakır'ın Boğazören köyündeki 51 yaşındaki Mehmet A.'nın, iki evliliğinden yedi çocuğu vardır. Üçüncü bir evlilik yapmak istese de başlık parası yoktur. Büyük oğlu Ali'nin evliliğinden çocuğu olmaz. İki kızkardeşi kendilerine eş olarak isterler. Aile de karşılığında iki gelin ister. Baba Mehmet A. da kendi iki kızını vermeye razı olur ve kendisine eş, oğlu için de gelin alır.

Bu berdel evliliği çok eşliliğe (poligami) örnek bir olaydır. Erzurum'lu 70 yaşındaki Süleyman E., karısı ölünce 13 yaşındaki akrabası Ayten E. ile evlenir. E. ile beş yıl evli kalan Ayten, gönlünü Servet Y.'ye kaptırır ve beş çocuğunu bırakarak Servet'e kaçar. Olayın namus davası olduğunu söyleyen Süleyman E., aşiret üyesi Servet'in törelere uymasını ister. 13 yaşındaki kardeşi Kadriye dedesi yaşındaki E.'ye eş

olarak verir. Kadriye , gelin olarak geldiği eve adım attıktan 6 saat sonra kendisini ipe asarak intihar eder.

Töresel geleneğin mağduresinin yine kadın olduğu bu olay dramatik berdel yöntemine bir örnek teşkil etmektedir.

Şanlıurfa Kapalı Cezaevi'nde görüşülen bir mahkum Ö. D'nin öyküsü ise şöyle," Töre cinayetinden hüküm giyen mahkum berdel yoluyla evlendiği karısını "geri vermemek için" ablasını öldürdüğünü belirtti. "Kaçtığı adamın kuması olan kıza ailesi 3 sene küs kalıyor. Daha sonra berdel yoluyla barış yapılıyor. Yani kızlarını kaçıran adamın kızını alarak anlaşma sağlıyorlar. Berdel olarak gönderilen kızla, kaçan kızın erkek kardeşi evleniyor. Bu olaydan bir sene sonra kaçan kız geçimsizlikten ve şiddetten dolayı evine dönüyor. Kız geri dönünce, adam da berdel yaptığı kızını geri istiyor. Erkek kardeşi ablasına 'geri dönmesi' için baskı yapıyor. Ancak ablası gitmek istemiyor. Törelere göre karısını göndermesi gereken adam da silahını çekip ablasını öldürüyor."

Bu olay töresel ve geleneksel örgütlenme biçimi içerisinde yaşayan hukuğun kendi kuralları sonucu içinde gerçekleşen bir örnektir.

Şanlıurfa`da çoban 27 yaşındaki Mehmet Akış, aile büyüklerinin berdel kararıyla nikâhsız yaşamını birleştirdiği kendisinden 8 yaş büyük Lütfiye Duymaz`ı, birlikteliklerinin ikinci gecesini sekiz bıçak darbesiyle öldürülür. Tutuklanan Akış ifadesinde, amacının cinayet işlemek olmadığını belirterek, "Başımdan beri berdele karşı çıktım, istemediğim kadınla yaşayamazdım. Bıçaklarsam, korkup baba evine döner diye düşündüm" dedi. Akış`ın öldürdüğü nikâhsız eşinin ağabeyi ile nikâhsız yaşamı birleştirilen ablası Zehra Akış ise güvenliği için jandarma tarafından baba evine getirildi. Selçuklu Mahallesi`nde oturan Eyüp Akış ile uzaktan akrabaları olan Hilvan İlçesi`ne bağlı Üstüntaş Köyü"nde yaşayan Mustafa Duymaz, her ikisi de evde kaldığını düşündüğü kızlarını berdel yaparak oğullarıyla evlendirme kararı aldı. İki ailenin anlaşmalarının ardından Lütfiye Duymaz ile Mehmet Akış ve Akış`ın ablası 33 yaşındaki Zehra Akış ile Duymaz`ın erkek kardeşi 25 yaşındaki Salih Duymaz`ın yaşamları berdel yöntemiyle birleştirildi, ancak, her iki çiftin de nikâhı kıyılmadı, düğün de yapılmadı. Duymaz, kaldırıldığı Şanlıurfa Devlet Hastanesi`nde tüm çabalara karşın kurtarılamadı.

Bu olay örneğinde görüldüğü üzere berdel evliliği'nin ve töresel geleneğin mağduru hem kadın hem erkek olabilmektedir.

Suriye sınırdan geçen Alptekin ailesi ise berdele farklı bir örnektir. Haluk ve İlyas Alptekin kardeşler, Suriye'deki dayılarını ziyaret edip kızları ile evlilik için ön görüşme yapacaklarını söylediler. Daha öncesinde dayılarının kızlarını sadece fotoğraftan gören 2 genç, kızkardeşleri Hatice'yi de bu evlilik karşılığında dayıoğluna vermeye niyetli olduklarını, berdel gerçekleştirmek istediklerini söylediler. Aileler, kız çocuklarını aralarında değişerek erkek çocuklarıyla evlendirme yöntemine başvurdular.

Bu olay akrabasal bağlara dayalı ve bu bağları güçlü kılmak adına gerçekleştirilmek istenen berdel töresi uygulamasının bir örneğidir.

Şanlıurfa'nın merkeze bağlı Kızıl Köyü'nde yaşayan Özgün ile Verimli Köyü'nde yaşayan Gök aileleri de 'berdel' yöntemiyle hem kızlarını hem de oğullarını evlendirdi. Muacel Aşiretinden 30 yaşındaki Mehmet Özgün, Binizet Aşiretinden 20 yaşındaki Şehrazat Gök'ü eş olarak seçti. Ama aile başlık parası yerine Şehrazat Gök'ün abisi Ahmet Gök'e Mehmet Özgün'ün 19 yaşındaki kız kardeşi Halime Özgün'ü gelin olarak verdi. Kızıl Köyü'nde yapılan düğün sonunda takas yoluyla evliliği seçen aileler kızlarını değiş-tokuş yapacakları Kızıl Köyü ile Verimli Köyü'nün ortası kabul edilen bir köprü üzerinde buluştu. Buluşma sırasında gelinlerin yüzleri adet gereği açılmadı.

Berdel için belli bir yer kararlaştırılarak değiştirmenin aynı anda yapılması, yerleşiklik kültürü ile ilgilidir. Her iki evliliğin de aynı anda kurulduğu biçimine özellikle Urfa ve çevresinde rastlanılmaktadır.

Diyarbakır merkez Suriçi semtinde oturan 17 yıllık evli ve altı çocuk annesi S.Y, erkek çocuğu olmadığı için eşinin 10 yıl önce ikinci kez evlendiğini, ''kuma'' gelen kadınla aynı evde yaşamak zorunda kaldıklarını söyledi. ''kuma gelen kadının görme özürü olması nedeniyle dünyaya getirdiği çocuklara da kendisinin baktığını dile getiren .S.Y. şöyle konuştu; ''İlk yıllarda intiharı bile düşündüm, kocamı başka bir kadınla paylaşmak bana zor geliyordu, çok kıskanıyordum. Çocuklarım da olduğu için ayrılmayı göze alamadım. İlk yıllarda evimizde sürekli kavgalar oluyordu. Yıllar geçtikçe bu duruma alışmaya çalıştım. Şimdi evin içinde bir gelin varmış gibi geliyor. Çünkü onun doğurduğu çocuklara da ben bakıyorum.

Bu örnek olayda ise feodal yapıdan kaynaklı güç ve iktidar anlamına gelen erkek çocuk unsuru berdel evliliğinin yapılmasında farklı bir nedendir. Toplumda yer alan geleneksel yaklaşımın bir sonucudur.

Mardin’de, berdel usulü evlilik yaptıktan sonra Adana’ya yerleşen ve 22 yıllık evliliği süresince 10 çocuk dünyaya getiren H.Ç. (37), "Ağabeyim, görümcemden (kocanın kız kardeşi) ayrıldığı için kocam S. Ç. de beni terk etti. Kocama kalsa 10 çocuğunu bırakıp gitmezdi ama anne ve babasının baskılarına dayanamadı. Ağabeyim ve ben birer gün arayla evlendik. Onlar anlaşamayınca ayrıldılar. Onların ayrılması geleneklere göre bizim de ayrılmamızı gerektiriyordu, ancak ayrılmadık. Kayınpederim, 'onlar bizim kızımızı bıraktı, sen onların kızını bırak' diye directti. Sonuçta ayrıldık" ,diyerek şu an zor koşullarda yaşamını sürdürmeye çalıştığını belirtti.

“Karşılıklılık” ilişkisi söz konusu olduğu berdel geleneğinde her iki evlilik birbirini sürekli denetler. Taraflardan birinin ayrılmasına karşılık diğer tarafta evliliğini bitirmek zorunda bırakılmıştır.

31 yıllık evli olduğu eşi Ramazan Akan tarafından 5 yıl önce "Artık sen yaşlandın gidecek yerin varsa git yoksa otur oturduğun yerde ben başkasıyla evleniyorum" diyerek, bir hafta sonra başka bir kadın getirdiğini, on iki yaşındaki kızının da kocasının yeni eşine karşılık berdel verilmesine katlandığını söyleyen Nure Akan, sonrasında eşinin uyguladığı fiziki, sözlü şiddetten kaçarcasına Mardin'i terk etmek zorunda kaldığını anlatarak "31 senenin ardından üzerime kuma getirip 'babanın evine git' diyor, fiziki, sözlü şiddet uyguluyor. Ben bunca sene emek verdim, yıllarca bütün ailesine baktım, saçlarımı ağarttım. Onun için yapmadığım fedakarlık kalmadı. Bu çoluk çocukla nereye giderim, babamın evine nasıl dönerim. Ne yapacağımı çaresiz düşünüyorum" diye konuştu.

Hayatı birbirine bağlı olarak yaşamak zorunda bırakan berdel evliliği geleneği bu örnekte, seçmediği hayatı zorla yaşamak zorunda bırakılan kadının sosyo-kültürel ve ekonomik bağımlılıktan kaynaklı mağduriyetini açıklıyor.

Diyarbakır'da dayısının oğluya zorla evlendirilmek istenen 17 yaşındaki A.A, başka bir köyde oturan F.K.'ya kaçtı. İki aile, kız kaçırma nedeniyle aralarında başlayan husumeti ortadan kaldırmak için çareyi berdelde buldu. Ataç ailesi, Kaçar ailesinden, kaçırdıkları kızlarına karşılık oğullarıyla evlendirmek için bir kız ve para istedi. Kaçarlar da olayın kan davasına dönüşmemesi için 17 yaşındaki kızları H.K.'yı Ataçlara

vermeye razı oldu. 14 yaşındaki M.A. ve 17 yaşındaki H.K. rızaları dışında imam nikâhıyla evlendirildi. Henüz öğrenci olan M.A. çok direndiği halde sonunda teslim olmak zorunda kaldığı berdel öyküsünü şöyle anlattı: "Kız kardeşimin evden kaçması sonucu ailem 'Biz de onlardan bir kız alacağız' diye inat etti. Bu evliliği istemedim, çok direndim, ama ailemi ikna edemedim. Evlenmeye mecbur kaldım. Okula devam ediyorum. Okuyup öğretmen olmak ve kendi tercih ettiğim biriyle evlenmek isterdim. H.K. için de çok zor oldu. O da aynen benim gibi. Onun bu olayda suçu yok. Boyun eğmek zorunda kaldık. Karşı çıksaydık kötü olaylar yaşanırdı. İlk günlerde çok üzülüyordum, yavaş yavaş bu duruma alışmaya çalışıyorum. Bunun geri dönüşü yok." Berdelin diğer mağduru H.K. da, "Erkek kardeşim kız kaçırınca karşı tarafın da beni istediğini bilmiyordum. Babam 'Seni verdik, üstüne de para verdik' dedi. Ağlayarak karşı çıktım ama tüm çabama rağmen ikna edemedim. Babam 'Bizim hiç hatırımız yok mu?' dedi, onları kıramadım. Kabul etmesem birbirlerini öldürebilirlerdi. Barışmak için bizi evlendirdiler.25 yaşına kadar evlenmek istemezdim. Hayallerim vardı ama hepsi boşa gitti. Aileme bazen çok kızıyorum. Bazan evlerine gitmek bile istemiyorum".

Kültürel anlamda da 'vermenin karşılığı alınır' kuralının işlediği bu örnekte bireylerin çocuk yaşta evlendirilmek zorunda bırakılmaları karşılıklılık ilişkisinin negatif kabülü biçiminde görülür.

Diyarbakır'ın Bismil ilçesi Kazancı köyünde geçen olayda Yahya'nın Zero'dan iki oğlu bir de kızı vardır. Zero genç yaşta öldükten sonra Yahya sahip olduğu arazilerinin yabancıya kalmasını istemediğinden amcasının kızı ile evlenir ve bunu karşılığında kendi kızını berdel yapar. Berdel olan kızı Piroze bu evlilikteki mutsuzluğunu şöyle ifade etti; "İstemediğim halde aile büyüklerinin baskısıyla bu nikâha razı oldum. On iki yaşında evlendirilmek zorunda bırakıldığım eşimle hiç anlaşamadım. Çocuklarımdan dolayı bu evliliği devam ettirmekteyim."

İç evlilik kuralına uygun bu berdel evliliği örneğinde görüldüğü gibi neden akrabalık sistemi ve dayanışmanın bir biçimi ve kuralı şeklinde gerçekleşmektedir. İktidarın ve gücün sürekliliği olan anlayıştan dolayı yapılan aile içi evlilik mal paylaşımına dayalı karşılıklılık ilişkisiyle bağıntılıdır. Evlilik kurumunu sağlayan kurallar bütünü içerisinde işleyen bir mekanizma gereği berdel doğmuştur.

5.2. Berdel ve Karşılıklı İlişkisi

Sümer-Babil toplumunda, İnanna veya İştar okunuşlu 'kutsal tanrıça', Eski Ahit'de Eve, Eva, Havva haline dönüşürken, gerisinde 2000 yıldan daha eski bir tarih bırakmışa benziyor. Yüzlerce değişik isim altında tanınan sembolik kadının bu uzun evrimini eski toplumun evlilik ittifakı sistemiyle el almalıyız. Dumuzi veya Enkidum okunuşlu tanımların, baba mirasçısı büyük ('ilk') oğulun sınıflayıcı akrabalık nitelemesi olmasının karşısındaki kutsal kız evladı tanımlayan, Sümerce İnanna, Geştinna, Ninhurşag, Nintu ; Akadca'da İştar okunuşlu Astarte, Star'ı, Asurlarda Mylitta, Lilla, Lilli, Homeros İlyada'sında Clytemnestre, eski Yunan topluluklarında Leto; Heredot'ta, Demeter, Semele vb. olarak görürüz. Dumuzi, Enkidum, baba'nın karşı toplum biriminin elinden çekip aldığı ilk, "büyük oğul" ise, Kutsal kadın, bakire İnanna da, yine baba toplum biriminin evlilik hakkını karşı toplum birim erkeklerine devrettiği kız evladın, kadının sınıflayıcı tanımı idi. İki toplum birim, kendi erkekleri ile kendi kadınları arasındaki cinsel ilişkiyi yasaklayarak, erkeklerine, karşı toplum birim kadınlarıyla; kadınlarına da karşı toplum birim erkekleriyle evlilik yükümlülüğü getirir. Bir toplum biriminde birbirinin "kardeşi" olan Dumuzi-Geştinna ayrımı, öteki toplum biriminde birbirinin "kardeşi" olan İnanna-Enkidum olarak karşılık bulur. Farklı iki toplum birime ait olan "Damat" ve "Kayın" olarak karşımızda bulunan bu iki erkek temsilci, ait oldukları farklı toplum birimler birbirleri ile evlilik ittifakı kurarak 'kardeşleştiği', "kardeşlik akrabalığı" kurdukları için, aynı zamanda birbirlerinin de 'kardeşi', "eşdeğeri", ve 'ikiz'leriydi de. Birbirinin elti ve görümcesi olan, Dumuzi ile Enkidum (veya Kişzidum) un karıları, iki toplum birimin "kardeşleşmesi" nedeniyle birbirleriyle "kızkardeş" akrabalık ilişkisi içinde de bulunuyor olmalıydılar. Bu karşı toplum birimindeki kocaları olan Dumuzi veya Enkidum onların aynı zamanda 'erkek kardeşleri'ydi de. Görece geç sentezleşmiş ilahilerde, Dumuzi'nin İnanna'nın hem aşığı, kocası ve hem de "erkek kardeşi" olarak nitelenmesi bu olmalıdır. Eski Ahit'te, Süleyman'ın Şarkısı'nda, genç kızlar bu nişanlı veya kocalarına aynı zamanda 'erkek kardeşim' de diyorlardı. Eski tanrıların tanrıça karıları onların aynı zamanda 'kız kardeş'leri idi.

Hitit'lerde bu 'kardeş karı-koca'lık akrabalık kavramlarıyla tanımlanan evlilik ilişkisinin, günümüzdeki anlamıyla "biyolojik kardeş"lik olgusunu tanımlamadığı

açıktır. Eski toplumda yürürlükte olan akrabalık sistemi saptanmaz; 'kardeş' teriminin farklı içeriği hesaba katılmaz, eski akrabalık kavramları modern içeriği ile ele alınarak yorumlanırsa, karı koca kardeşlik akrabalık kurumu açıklanamaz.

Sümer-Babil, Hitit ve eski Yunan tarihinde karşılaştığımız ve kutsal kitap anlatımları, konumuzun tikel örneklerle geçiştirilemeyecek denli yaygın bir sisteme dayandığını ortaya koyuyor.

Basit bir akrabalık düzenine dayanmakla birlikte, sonraki ayrışma süreci yeterince dikkate alınmaz ise, izinin sürülmesi zor olan bu evlilik türündeki ilişkide, Sümer kavramlarıyla ifade edilirse, Dumuzi, Enkidum'un eşdeğer (ikiz) kardeşi, İnanna ise Geştinna'nın eşdeğer kızkardeşi idi. Bu durumda Dumuzi ve Enkidum'un, kendi karılarına 'kızkardeş' demelerinin ve onların 'erkek kardeşi' olmalarının önünde, yürürlükteki akrabalık ilişkisine dayanan kavramlar bakımından bir engel yoktu, tersine gerekli idi. Eski Ahit'te, Sara ile Abraham birbirinin hem 'erkek ve kız kardeşi' ve hem de 'karı ve kocası' olarak tanıtılmıştır. İshak'ın karısı Rebekka, hem, anasının oğlu Lâvan'ın 'kız kardeşi' idi, hem de anasının damadı ve kendi kocası olan İsak'ın da 'kız kardeşi'...

Bay Akurgal veya bay Memiş'in Hitit'lerde karşılaştığımız bu 'kardeş karı-koca'lık akrabalık kavramlarıyla tanımlanan evlilik ilişkisinin, günümüzdeki anlamıyla "biyolojik kardeş"lik olgusunu tanımlamadığı açıktı. Eski toplumda yürürlükte olan akrabalık sistemi saptanmaz; 'kardeş' teriminin farklı içeriği hesaba katılmaz, eski akrabalık kavramları modern içeriği ile ele alınarak yorumlanırsa, karı koca kardeşlik akrabalık kurumu açıklanamaz. Bu tür durumlarda tikel örnekler bağintısında 'üvey kardeşlik' gibi kurumların kurtarıcılığına sığınmak elbette kaçınılmaz olacaktır.

Sümer-Babil, Hitit ve eski Yunan tarihinde karşılaştığımız ve kutsal kitap anlatımları, konumuzun tikel örneklerle geçiştirilemeyecek denli yaygın bir sisteme dayandığını ortaya koyuyor. İki toplum birim arasındaki "toplu kardeşleşme", iki kadın ve iki erkek'ten oluşan dört temsilci birey arasında 'kardeş karı-koca'lık akrabalık sistemine yol açmaktaydı. Fakat şurası açıktır ki, bu akrabalık ilişkisinin sorunsuz yürüebilmesi, aynı toplum birim aidi olan erkek ile kadın arasındaki evlilik ilişkisinin kesin olarak yasaklanmasını gerektirir. Geştinna, Dumuzi'nin toplum biriminin kutsal kadını ise, Dumuzi bu "kızkardeşi" ile kesin olarak evlenemezdi. Buna karşılık Dumuzi,

ona da “kızkardeş” dediği İnanna ile evlenmek zorundadır, çünkü İnanna karşı yanda bulunan Enkidum'un toplum biriminin aidi olan kadının temsilcisidir. Anlaşılmaktadır ki, Sümer-Babil toplumundaki kadın-erkek evliliği ile ilgili 'kader' kavramı, başlangıçta evlilik kurallarının anlatımından başka bir şey değildi. “Kader”, burada karşılıklı evlilikte, kadın ve erkek bireylerin yükümlerini anlatır. Bu kavramın mistik yorumu sonraki dönemlerin bir ürünü olmalıdır.

Aynı toplum birime ait olma anlamındaki kandaş kardeşler arası evlilik ilişkisini yasakladığı halde, birbiriyle evli kral ile kraliçeyi, Tanrı ile tanrıçayı, erkek ile kadını birbirinin 'erkek ve kız kardeş'i olarak tanımlamaya devam eden eski toplumun 'kardeş' kavramındaki bir kargaşadan doğabilecek zorluklara karşı imdadına, yine kendisinin yaratmış olduğu başka ayraç kurumlar yetiştirilmiştir. Birbirlerinden renkleri, damgaları, totem hayvan veya bitkiler yoluyla ayrılmış, ayrı kılınmış toplum birimlerine ait kadın ve erkek, bu sınıflayıcı ayraçlara dayanarak hangi 'kardeş' ile evlilik hak ve yükümlülüğü altında bulunuyor olduğunu ve hangi 'kardeş' ile cinsel ilişki yasağına tabi olduğunu pekâlâ biliyordu. Eski toplumda bireyin soy izinin büyük önemi, evlilik hak ve yükümlülük 'kaderi'nin gerektiği gibi uygulanmasını gözetebilmek içindir de. Erkek ya da kadın, doğum öncesinden, çocuk paylaşımı olgusunun ortaya çıkmasından sonraki dönemde ise, doğumunu takip eden geçiş ritüellerinden itibaren bir “soy kütük” sahibi olmak zorunda idi. Eski toplumda birey, bir soy kütüğüne, hayvan veya bitki totemine, bireysel veya yerleşim birim ortak tanrısına ait birisi olarak hangi 'kız kardeş'i veya 'erkek kardeş'i ile evlenmesi gerektiğini çok rahatlıkla bilir. Kendisinin bunu karıştırması halinde ise, ona 'kaderi'ni anımsatacak tanrılar ve toplum yöneticileri daima hazır bekliyorlardı. Bireyin evlilik hak ve yükümlülüğünün kılavuzu, onun soy kütüğü, totemi, tanrısıdır. Eski toplumda varlığının belirleyen aidiyet çizgisini kaybetmediği sürece, bu birey sadece 'kardeş' kavramını kullandığı için, evlilik hak veya yükümlülüğünü şaşırarak değildi. Avustralya yerlilerinde, toplumsal alt guruplara ait erkek veya kadın, birbirlerine kardeş demiş olsun veya olmasın, öteki hangi alt gurup yani hangi totem'e ait bir kadın veya erkekle evlenebileceğini önceden biliyordu. Çünkü buna ilişkin kurallar, o doğmadan önce belirlenmişti. Beşik kertmesi uygulaması, böyle bir dönemin kalıntısıdır. Bunun için sıkı sıkıya ayrıştırılmış totem izinin unutulmadan sürdürülmesi yeterliydi. En tipik biçimiyle ve genel hatlarıyla böyle şekillenmiş olması gereken bu evlilik türünde, daha erken dönemde, bu yandaki toplum birimin bütün

erkeklerinin karşı yandaki toplum birimin bütün kadınlarıyla (ve tersi) evli olmuş olmaları gereklidir. Sümer ve Babil toplumlarında, erken ve orta dönemde, üç kuşak ayrımının tanındığını biliyoruz. Örneğin “üç ekin destesi” veya “üç kamış yığını” deseni, kutsal adağı ifade ediyor, tanrısal bir anlam taşıyordu. Üçlü vurgu tanrısalılığı ifade ediyordu. Öyle ki, İsa'nın kutsal Üçlemesi, “baba-oğul-kutsal ruh”, bu geleneğin anlatımıdır. Fakat kadın ve erkek cinsi arasında evlilik ilişkisinin 3 kuşağa göre sınıflanmış olduğunu gösteren açık bulgulara sahip değiliz. Eski yazılı yasalarda, ancak M.Ö. 2000'li yıllara doğru, artık modern akrabalık kavramlarının şimdiki içeriğine doğru evrilmeye başladığı dönemde, oğul'un, babasının karısı olan anası veya analığı ile ve babanın ise, oğlunun karısı olan gelini ile evliliğini yasaklayan hükümler yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bununla birlikte, evlenecek veya evlenmiş kadının kocasının ölmesi halinde, kayınlardan biri ile veya kayınbaba ile hatta ölen adamın erkek çocuklarından birisi ile evlenmesi hükmünün de aynı yasa metinlerinde yer alıyor olması, bu yandaki toplum birime ait kadının karşı toplum birimin 3 kuşağına ait bütün erkekleri ile evlenmesi döneminin geçmişteki varlığına işaret etmektedir. Eski Ahit'te Yakub'un biyolojik iki kız kardeşle birden evli olması, en azından, bu yandaki bir erkek kuşağının karşı yandaki bir kadın kuşağının tümü üzerinde kocalık hakkına sahip olduğu bir dönemin kalıntısıdır.

Muhammed'in erken yaştaki bir kız çocuğu ile nişanlanması ve evlenmesi örneği, Sümer-Babil toplumlarında, toplulukların kuşaklara ayrılan bir evlilik düzenine geçişinin oldukça uzun sürdüğünü gösteriyor. Buna karşılık, kaynanasından ölesiye korkan Amerika yerlilerinde, herhalde, evlilik düzeni, çok sıkı bir şekilde “kuşaklar arasındaki bir evlilik” biçimi halinde gerçekleşiyordu.

Toplulukların kuşaklara ayrılmış olması, denk kuşaklar arasında toplu evliliğin bulunmasını engellemez. Bu topluluklarda, erkek bakımından baldızların karı sayılması, dolayısıyla, kayınların koca sayılması dönemi, farklı biçimler altında yaşanmış olmalıdır.

Dummuzi'nin İnanna ile 50 kez sevişmesi, o topluluğun '50 oğullu' bir topluluk olmasını anlattığı gibi, bütün oğulların İnanna üzerinde cinsel ilişki hakkı olduğunu da gösterir. Açıktır ki, burada söz konusu olan tek bir 'Dummuzi'nin 50 kez sevişmesi değildi. '40 gün, 40 gece düğün' geleneği, eski toplumda, gelinin kocasına varmadan önce, artık kutsal hale gelmiş ve o toplum birimin erkeklerinin temsilcileri sayılan 40

yönetici ile veya 40 gece boyunca o toplum birimin damat kuşağındaki tüm erkekleri ile yatma uygulamasını anımsatır. Ortaçağ Avrupa'sında, kadınla 'ilk gece hakkı' nın erkeğin senyörü tarafından kullanılıyor olması böyle bir geleneğin devamıdır.

Eski toplumda, bir toplum birimin kadınlarının yabancı erkeklerle toplu evlilik ilişkisinden, bir kadın ile bir erkek arasındaki evlilik ilişkisine doğru daralan süreç çok sayıda ara aşamalarla birbirine ulanır.

S.Kaçmaz'ın aktardığı bilgilere göre (2008), Mezopotamya tarihinde, Dummuziler, Gılgamışlar, Enkidumlar vb. olarak karşılaştığımız 'ilk oğul', 'büyük oğul'un şekillenmeye başladığı yaklaşık dönem olarak ele alınmalıdır. Dummuzi'nin ve İnanna'nın 'kılıktan kılığa' giren özellikler göstermesinin nedenleri, ilgili topluluklarda karşılıklı iki Dummuzi ve iki İnanna bulunması, hatta anlatıcının durumuna göre, bazı ilahilerde İnanna ile Dummuzi'nin eşitlenmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun, çiftçi toplum birimin aralarında evlilik yaşadı olan İnanna-Dummuzi'si ile Çoban toplum birimin İnanna-Dummuzi'si arasındaki berdel evlilik türünün geçerli olduğu döneme aittir. Dummuzi=İnanna eşitlemesinin madalyonun iki yüzü gibidir.

Karşılıklı berdel evlilikle tamamlanan evlilik ilişkileri, eski takvimlere göre, geçen yılın son, yeni yılın (Mart) başlaması gibi takvimsel bir değere bağlanmış görünüyor.

Yine S.Kaçmaz'ın aktardığına göre, 'kardeş karı kocalık' akrabalık kavramlarının bir arada kullanıldığı evlilik ilişki turu ve anlamı yeterince tanınmadığında Sümer, Hitit tabletlerinin veya kutsal din kitaplarının aktardığı akrabalık tanımları yerli yerine oturamaz. Akurgal gibi uzmanlarımız böylesine önemli ve genel bir konuyu, Hitit kraliçesi Asmunigal'in kocası ile arasında 'üvey kardeşlik' bulunma olasılığı etrafında açıklamaya çalışırlar. Eski Ahit yazarları, Abraham'ın karısı Sara'ya 'kızkardeşim' demiş olmasını, karısının güzelliğinden ötürü Mısırlı erkekler tarafından öldürülmekten korkuya bağlayan bir yorum geliştirmişlerdir, vb. Ne var ki, 'erkek kardeş' ile 'kızkardeş' arasında evlilik ifade eden örnekler Hitit tarihinde tek değildir ve Abraham'ın oğlu İshak da babasının anasına 'kızkardeşim' demesi gibi, kendi karısı Rebekka'ya 'kızkardeşim' deme tutumunu sürdürmüştür.

Eski toplumu bütünlüğü içinde ele alma yeteneğine ulaştığımız ölçüde, bu örneklerin tekil olmadığını; daha önemlisi, neden tekil örnekler olarak kalamayacağı ve yanlış kelime kullanımının dayanıyor olamayacağını da anlamaya başlarız. Eski toplumun

işleyiş yapısı içinde ‘kardeş karı-kocalık’ biçimindeki akrabalık sistemi çok önemli bir yer tutmaktadır ve tarihin önemli bir bölümünde, hiç olmazsa Mezopotamya topluluklarının geneli arasında, yürürlükte olmuştur. Sümer adı verilen topluluğun uygarlık öncüsü olarak ortaya çıkma süreci, topluluklar arası barışın sağlanması; bu barışın sağlanması ise, topluluklar arası karşılıklı evlilik ittifak sisteminin yerleşmesi sürecidir bir bakıma. «Yerli kadın –yabancı erkek(damat) », « yabancı kadın(gelin)-yerli erkek » evlilik ilişki biçimleri ve bu evlilik türlerini yansıtan akrabalık kavramlarının incelenmesi bize, eski toplumun uygarlık sürecini de verir.

Eski toplumda evlilik, erken dönemden itibaren, genel olarak, iki farklı toplum birim arası kardeşleşme olarak ele alınmaya başlanmış görünüyor. Kadın ile erkek arasındaki bu dönem evlilik akrabalığını ifade eden ‘kardeş karı koca’lık deyimindeki ‘kardeşlik’ kavramının içeriği, şimdiki modern toplumun anladığı anlamda, ortak ana-babaya dayalı biyolojik kardeşlik anlatımı ile sınırlı olamazdı. Lagar kralı Entemena ile Uruk kralı Kinise Dudu arasında gerçekleşen eski bir "kardeşlik " anlaşma metninden daha önce bahsetmiştik. Entemena ile Kinise Dudu’nun kardeşliği, tüm Lagas ile tüm Uruk’un kardeşleşmesi de demektir. Bu, anlaşma tabletleri, büyük olasılıkla, tıpkı, Latmos ile Pidasa arası bir evlilik, birleşme, ittifak anlaşmasını anlatıyordu. Bu bakımdan ilan etme yoluyla kardeşleşebilen toplulukların, biyolojik bir yakınlık ön görmüyor olmaları anlaşılabilir.

Burada, karşılıklı evlilikle sağlanan ittifak ilişkisinin merkezi kavramı, doğal olarak, karşılıklı ‘kardeşleşmedir. Bu tür bir kardeşliğin, erken Sümer tarihindeki en gelişkin biçimini ‘ikizlik’, ‘ikizleşme’ olarak görüyoruz. Sümerlerden Anadolu ve eski Yunan uygarlıklarına değin yaygın kullanımlı ‘ikiz’ motifleri; günümüzde iki şehir arası kardeşleşmenin karşılığı olarak kullanılan ‘ikizleşme’ (jummelage) böyle bir tarihsel sürece dayanmaktadır.

Bu dönemde, ittifak kurucu toplum birimleri için geçerli kılınan ‘iç evlilik yasağı’,hiç bir şekilde, sadece, şimdi anlaşılan anlamdaki bir (biyolojik) ‘kandaşlığa’, ‘kardeşliğe’ dayanmıyordu. Bunu Latmos-Pidasa ittifak metninde de görüyoruz. Orada, bireyler, karşılıklı kardeşlik ilişkisi içinde olabilmek için, ortak ana babadan olma şartını aramazlar. Topluluk, ilan yoluyla, yeni, sınıflayıcı bir akrabalık ilişkisi yaratmakta ve bu ilişki, günümüzdeki biyolojik kardeşlik ile eşit değerinde bir kardeşlik ilişkisi olarak kavranmaktadır.

Söz konusu ittifak metninin ilanı ile birlikte ‘kardeşlik’ kavramı, ilgili iki topluluğun bütün ilişkilerinin içine girmeye; kardeşlik kavramı yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanır. Evlilik ilişkisi yaşayan farklı iki cinsin birbirlerini “kız kardeş karım”, “erkek kardeş kocam” olarak tanıtmaya başlayacakları ana, böylece ulaşılmış bulunuyoruz. Bu noktada, iki toplum birime ait karı ve kocalar birbirleriyle aynı zamanda ‘erkek kardeş’ ve ‘kız kardeş’ durumunda da bulunmaktadır. Sümer tabletlerinde izlediğimiz, eski sözlü geleneklerin yazıya geçirilmesi ile tanıdığımız, giderek bozulmuş olabilecek ve küçümseyici vurguyla ‘mitoloji’ diye adlandırılan bir tür tarih aktarım biçimlerinde, ‘kardeş karı koca’lık ilişkisini Dummuzi ile Inanna arasında tam olarak görürüz. İki(ikiz) kutsal gelin ve iki(ikiz) kutsal damat, ilgili iki toplum birimin ittifak evliliğinin merkezinde yer alırlar. Tablet aktarımlarında bunlar, aktarılan topluluğun değişmesine bağlı olarak tanıtılır ama yaygın haliyle onları, Dummuzi-Gestinna ile Enkidum-Inanna tanımlarıyla görebiliriz. Burada damatlar olarak ortaya çıkan Dummuzi Gilgamiş, Enkidum, Kiszidum... Özel şahıs isimleri değildir. Birbirlerinin eşdeğer ikizleri, paralel yansımaları, bir topluluğun oğullarının (baba toplum birim aidiyetine geçen ‘ilk oğul’ların) sınıfsal akrabalık değerleriydi. Dummuzi’imiz, hem Gestinna’nın hem de Inanna’nın ‘erkek kardeşi’ olarak kabul edildiği halde, Gestinna ile değil, sadece Inanna ile evlenmekte, onun kocası olabilmekteydi. Gestinna ise, Dummuzi’nin eşdeğeri olan ve Inanna toplum biriminin aidi sayılan Enkidum, Kiszidum veya Gilgamiş’in karısı olabilirdi. Günümüz Türk gazetelerinde yer almaya devam eden, bir kız-erkek kardeşin öteki bir kız-erkek kardeş ile karşılıklı evlilik biçimini anlatan “berdel” evlilik türü, bir toplum birimin kız ve erkek kardeşlerinin, öteki toplum birimin kız ve erkek kardeşleriyle toplu evli sayılması döneminin geç noktalarındaki bir kalıntısıdır. Bu durumda, Abraham, kutsal kitapta, karısı Sara için “ o gerçekten benim kızkardeşimdir” dediğinde, bununla, eski topluma ait önemli bir tanıklıkta bulunmuş olur. Abraham anlatımı, Eski Ahit düzenleyicilerinin ürettiği yorumu yalanlamakta; kardeşlik olgusuna mutlaka ortak-ana babadan olma anlamıyla yaklaşmayan ve düzenleyici, sınıflayıcı akrabalık kurumunu ‘gerçek kardeşlik’ değerinde gören eski toplumun kavrayışını yansıtmaktadır.

Eraş’ın da değindiği üzere (2002), Levi-Strauss'a göre *karşılıklılık ilkesi* kadın mübadelesinde şöyle kendini gösterir: Doğadakini andırır bir biçimde, kültürel bağlamda da "vermenin karşılığında alınır"; almayı yadsıdığımız kadın ve size vermeyi

yadsıdıkları kadın, salt bu nedenle sunulan bir kadın oluverir; çünkü anneniz, kız kardeşiniz, ya da kızınızla evlenmenizi yasaklayan kural, onları başkasına vermenizi, sizin de başkalarının annesi, kız kardeşi ya da kızını almanızı zorunlu kılarak, kadınla erkeğin birleşmesini bir toplumsal iletişim durumuna getirir. Ancak bu ilkenin evrenselliğini bu şekilde kabul etmek, babasoylu bir akrabalık sistemini ve açıklanmaya çalışılan ensest yaşağını evrensel kabul etmekten geçer. Herhangi bir neden evrensel kabul edilmeden de karşılıklılık ilişkisi anlaşılabilir ve açıklanabilir. Karşılıklılık ilişkisi üretim ilişkisi ile birlikte ilerleyen ve birbirini inşa eden süreçlerdir. Metanın üretimini ve değişimini birbirinden yalıtık iki ayrı süreç olarak ele alamayacağımız gibi; karşılıklılık ilişkisi ile insanın üretim ve yeniden üretim sürecini de birbirinden yalıtamayız. İnsanın, üretim ve yeniden üretimi de karşılıklılık ilişkisi ile birlikte toplumsallaşmaya geçilerek gerçekleşmiştir.

Berdel evliliğinde bu ilke içevlilik kuralı ile birlikte uygulanmaktadır. Karşılıklılık ilkesi, berdel evliliğini açıklamada başvurabileceğimiz önemli bir ilkedir. Ancak, tüm üretim, paylaşım ve bölüşüm ilişkilerinin öncülü olarak değil, bu ilişkilerin analizinden çıkarılabilecek bir ilke olarak kabul edebiliriz. Aksi halde, tüm üretim ilişkilerini de bu ilkeye ve nihayetinde değişim alana indirgemiş oluruz.

Berdel evliliğinde karşılıklılık ilişkisine geçmeden önce, karşılıklılık biçimlerini belirtmeliyiz. Elman R. Service'in yaptığı, daha sonra başkalarınca da benimsenen ayrıma göre karşılıklılık biçimleri, genelleştirilmiş, dengelenmiş ve negatif karşılıklılıktır:

Genelleştirilmiş karşılıklılık, bir tarafın edimini, karşılığını zamandaş olarak beklemeksizin veya bir koşula bağlamaksızın yerine getirmesidir. Karşı edim ilk bakışta görülmez durumdadır. Başkalarına hediye vermek, aile üyelerinin geçimlerini temin etmek ve benzeri karşılığı eşzamanlı şekilde görülemeyen edimler bu türdendir. Genelleştirilmiş karşılıklılıkta karşı edim önceden saptanmamış olan gelecek bir tarihte gerçekleştirilecektir. Keza, edimin cinsi de, çoğu kez önceden saptanmamıştır. Genelleştirilmiş karşılıklılık formundaki mübadele, tarafların toplumun bütününden farklılaşan ölçüde dayanışma içinde olmalarını gösterir. Babanın çocuklarını büyütme için yaptığı fedakârlık karşılığını ana-baba yaşlanıp çalışamaz olduğunda görecektir.

Dengelenmiş karşılıklılıkta, iktisadi değer sistemi açısından birbirine eşit objelerin(bu objelere işgücü de dahildir) mübadele edilmesi söz konusudur.

Mübadelelerin tarafları, ya takasta olduğu gibi edimlerini farklı objeler cinsinden eşsüremliler olarak yerine getirir; ya da üzerinde anlaşmaya varılmış farklı zamanlarda - aynı veya farklı objeler cinsinden- mübadele tamamlanır. Dengelenmiş karşılıklılık formundaki mübadele, taraflar arasında barışçı bir ilişkiyi gerektirir. Ancak, bunun için taraflar arasında bir dayanışmanın mevcudiyeti mutlaka gerekli değildir.

Negatif karşılıklılık, tarafların ilişkilerinde her birinin diğerinin aracılığıyla maruz kaldığı kayıplarının dengelenmesidir. Eksilmeler, geniş anlamda, tarafların toplumsal gruplaşmalar içinde olmaları da dikkate alınarak, obje kayıplarıyla birlikte, insan kaybı da dahil edilecek şekilde anlaşılmalıdır. Taraflar arasında, akdi bir ilişki mevcut olmasa da, birinin malvarlığının diğerinin sebep olduğu şekilde azalması, aynı şekilde karşılık verilerek giderilmek durumundadır. İlkel toplumlarda, karşılık verilmesiyle yaptırımlandırılan her türlü zarar, negatif karşılıklılık içinde toplanır.

Genelleştirilmiş karşılıklılık ilişkisi, bireyin içinde bulunduğu hane halkı ve yakın hısımları arasında başlayan, dayanışma ve yardımlaşma ilişkisi içerisinde bulunduğu kişi veya toplumsal gruplarla ilişkilerinde gelişen bir karşılıklılık ilişkisidir.

Evsel birlik, üyeleri arasında enest tabusu bulunan kandaşlığa dayanan hısımlık alanıdır. Bu alanın dışına doğru gidildikçe karşılıklılık ilişkisindeki edimler zamanı ve miktarı belirginleşen edimlere dönüşmeye başlar. Böylece birbirini dengeleyen edimler ve dengelenmiş karşılıklılık ilişkileri doğar. Genelleştirilmiş karşılıklılık ilişkisinde ise edimin karşılığında, bu edimi dengeleyecek, belli bir zamanda gerçekleştirilmesi beklenen, belli bir miktarda edim beklentisi yoktur.

Genel olarak, kadın mübadelesi ve dışvillik kuralının alanı, dengelenmiş karşılıklı ilişkiler alanıdır. Bundan daha içe doğru gidildikçe, enest tabusu bulunan kandaşlığa dayalı hısımlık alanı yani, kişinin genelleştirilmiş karşılıklılığın olağan ilişki düzeni olarak uyguladığı alana geliriz.

Levi-Strauss karşılıklılık ilişkisi içerisinde iki tip kadın mübadelesi belirlemiştir. Bunlar, sınırlı değişim ve genelleştirilmiş değişimdir. Sınırlı değişimde kız verilen ve kız alınacak grup bellidir. Bunun için şu tipleri ayırt edebiliriz: i- A ve B gibi iki grup veya kişi vardır. Bunlar kızlarını veya kız kardeşlerini karşılıklı olarak mübadele ederler, A, B, C ve D gibi gruplar vardır, bunlar döngüsel (yani, A, B'ye, B, C'ye, C, D'ye, D, A'ya kız verir.) veya çapraz olarak (A, D'ye, D, B'ye, B, C'ye, C, A'ya kız verir) kızlarını mübadele ederler. Genelleştirilmiş değişimde ise, grup kız vereceği veya

alacağı grubu sınırlamış değildir. Ancak, bir karşılık beklentisi vardır. Genelleştirilmiş değişim, karşılığın başlık olarak ödendiği sistemlerde tercih edilen bir evlilik formudur.

Levi-Strauss bireyler ve toplumsal gruplar arasında gerçekleşen iletişimin bütün şekillerini üç temel biçimde toplamıştır: Fonemlerin(ses birimlerinin), nesnelere ve kadınların değişimi. Değişik toplumlardaki armağan alıp verme ilişkisi yani, nesnelere, karşılıklılık ilkesi ile değişimi bir sistem oluşturur. Belli bir toplumda ve belli bir evlilik bağlamında yer alan geleneksel takas sıralaması, sistem içinde bir dizim oluşturur. Levi-Strauss, evliliği (yani erkekler arasında kadın alışverişini) birçok takas dizgesi içinde yalnızca bir seçenek saymamaktadır; ona göre bu dizge ilkseldir. Genelleştirilmiş takas daha sonra bir ilke olarak geliştirilerek, eşitlikçi ilkel toplumun kastlar ve sınıflardan oluşan hiyerarşik topluma evrilmesini açıklamak için kullanılmaktadır.

‘‘Berdel evliliği her ne kadar "sınırlı takas" tanımına uyuyor gözükmese de; bu evlilik biçimini, Levi-Strauss'ın ilkel toplumun hiyerarşik topluma evrilişi, dışevlilik ve çapraz kuzen evliliğine açıklık getirmek için yaptığı karşılıklılık ilişkisi ile ilgili bu ayrımlardan birine oturtamayız. Bunun temel sebeplerinden biri, berdel evliliğinin içevlilikle birlikte uygulanıyor olmasıdır. Ortadoğu toplumlarında uygulanan içevlilik kuralı, uzak bir geçmişe dayalı aşiret tipi örgütlenme biçimleri ile dayanışma sistemlerinin içerisinde özellikle tercih edilen bir evlilik biçimidir. Bu nedenle, tarihsel bir inceleme ile desteklenmesi gereken bir analizi gerektirmektedir. Diğer yandan, karşılıklılık ilişkisi, genel bir ilke olarak akrabalık sisteminin ve toplumsal örgütlenmenin kuruluşunda geçerli bir ilkedir (Eraş 2002:60-65)’’.

5.3.Birbirini Denetleyen İki Evlilik Ve Berdel Geleneği

Evlilik, toplumsal bir olgudur. Bu nedenle, her zaman için sosyal grubun ahlak kuralları ve değerlerinde ifadesini bulan birtakım kriterlerle sürekli denetlenir. Elbette bu denetim evliliğe dışsal birtakım kurumlarda gerçekleşmez. Zaten evlilik kurumu bu denetimi sağlayan kurallar bütünü içinde, toplumsallaşmanın sürekliliğini sağlayan bir kurum olarak doğmuştur.

Berdel evliliğinde bu denetim, kurulan iki evlilik arasında karşılıklı işleyen bir mekanizma ile gerçekleşmektedir. Birbirine dönürlük ve kardeşlik ilişkisi ile bağlı olarak kurulan iki evliliğin devamlılığı da birbirine bağlıdır. Çiftlerden biri boşanır veya

kavga edip ayrılırsa diğerk çift de ayrılmak zorundadır. Bir karşılıklılık oluşturan bu ilişki berdel evliliğinin en tipik özelliğidir.

Eraş' a göre berdel evliliğindeki karşılıklılık ilişkisini gösteren örnekler olmakla birlikte, "berdel töresinin katı kurallar olarak uygulandığı biçimleridir..."Kuralların tanıdığı çeşitli toleranslar da vardır. Toplumsal normlar hiçbir zaman uygulama ile tanı anlamıyla örtüşmediği için, töre kurallarının da bazı toleranslarla birlikte uygulandığını söyleyebiliriz. Bu nedenle bu örnekler geleneğin karakteristik özelliklerine işaret etseler de aynı biçimde uygulanan katı kurallar niteliğinde değildirler. Çoğunlukla içevlilik uygulamasıyla gerçekleşen berdelin değişerek dönüşerek gelişerek günümüze kadar geldiğini söyleyebiliriz.

5.4.Berdel Ve İçevlilik

İçevlilik(endogami), evlenecek kimsenin eşini, kendi boy ve soyu içinden seçmesi kuralına dayalı evlilik biçimidir. Bu evlilik biçimi, ailenin gücü ve varlığının aile içinde tutulmak istendiği ve böyle bir evliliğe gidildiğini düşündürmektedir.

"Küçük kardeş/ağabey" ayrımı, babanın mirası konusunda çok önemli olduğu gibi (Osmanlı'da, başlangıçta, tıpkı Moğol geleneğinde olduğu gibi, Padişah babanın mirasçısı, "büyük oğul" değil, "küçük şehzade" idi), bu ayrım Eski Ahit'te, Akado - sammaru tabletlerinde gördüğümüz gibi, küçük veya büyük oğul'un hangi 'akraba' topluluk kızlarıyla evlenmesi gerektiğini de belirliyordu. Baba mirasçısı 'küçük oğul' ise, o dayı kızlarıyla veya büyük oğul ise o da amca kızlarıyla evlenmeliydi.

İçevlilik yöntemi, ittifak kurmanın, akraba olmanın, siyasi iktidarı büyütme çabasının parçası olduğu ölçüde de, bu tür hedeflere de bağlı olarak, Türk padişah veya önderlerince de kullanılmıştır. Türkmen türkülerinde hala 'emmi kızı' üzerine aşk manileri bulunması bile, Türkler arasında 'emmi/ hala' çocukları arasında bir evlilik ilişkisinin tarihte (günümüzde de var) bulunduğunu gösteriyor.

Amca kızlarının berdeli amcaoğlunun öncelik hakkına göre gerçekleşen ve en çok rastlanılan berdel evliliğidir. Ailelerin statülerini muhafaza etmek veya yükseltmek istemeleri akraba evliliğini, özellikle de amcakızı evliliğini tercih etmelerinin nedenidir. Birbirine denk aileler karşılıklı kız alıp vererek birliği güçlendirmek isteğindedir. ‘Amcaoğlu amcakızını alma önceliğine sahiptir. Amcaoğlu ile birlikte süren bir kan vardır ve olası bir kan davasında amcaoğlu, dayı ve diğer akrabalarından önce gelir. Bu hem siyasal anlamda bir birlik hem de beraberinde ekonomik bir dayanışmayı içerir. Ortadoğuda amca kızıyla evlenme her zaman geçerlidir. Amcakızıyla evlenme ailenin bölünmesini engeller. Bunun yanında amcakızıyla evlenmenin siyasal işlevleri vardır. İktidar soyağacından gelir ve soyağacına başka kanların karışmasıyla birlikte bozulabilir’’ (M.Yücel 2006:14)

Amcaoğlunun öncelik hakkından sonra ikincil olarak dayı oğlunun kızı isteme hakkından söz eden Eraş (2002), dayıoğlu evliliğinin genellikle baba tarafından parçalanmış ailelerde rastlandığına dikkat çeker.

Evlenen kızın düğününde dayıya verilen hediye verilir. Dayıya verilen bu hediyenin adı ‘hilat’tır. Ziya Gökalp (1992:60),kıza ve kızın dayısına verilen hilat’ın para, silah, koyun ya da at olabileceğini belirtir.

Amcaoğlunun kızı istemede öncelik hakkı olduğu kabul edilen bu toplumlarda, kız, amcaoğlu dışında bir başkasıyla evlendirilmek istendiğinde, dayı hilat almayarak bu evliliğe karşı çıkabileceği gibi, çok fazla hilat isteyerek evliliğin gerçekleştirilmesini zora sokabilir. Dolayısıyla, kendi oğluna istediği yeğenin başkasıyla evlendirilmesine bu yolla tepkisini gösterebilir. Ancak, dayının hilatı verilmeden bir evlilik gerçekleşmişse dayının toplumsal statüsünün güçlü olup olmamasına göre farklı sonuçlar ortaya çıkabilir. Burada dayıya verilen hediye hilat, dayıyı amca statüsüne taşıyacak bir güç sağlamaz. Kurulan bir amcaoğlu evliliği içinde dayı-yeğen ilişkisine bakacak olursak, yeğenin dayısı aynı zamanda babasının amcaoğludur. Bu şekilde içevlilik ile oluşan akrabalık ilişkisinde, daha önce kız kardeşini verdiği amcaoğlundan, zamanı gelince bir karşılık olarak, oğluna yeğenini -kız kardeşinin kızını- alma hakkı, daha önce kurulmuş bir karşılıklılık ilişkisine bağlanabilir. Daha önce kurulan karşılıklılık ilişkisi amcaoğlu amcakızı evliliğinde güçlü bir dayanışma sistemi kuran bir ilişkidir. Amcaoğlu evliliğinden sonra, ikinci kuşakta uygulanan dayı-oğlu, hala-kızı evliliğinin bu dayanışma ilişkisinin başka koldan da olsa devamlılığını sağlayan bir

işlevi olabilir. Ancak dayı-oğlunun hakkı, bir yabancıya, daha doğrusu, kızın amcaoğulları dışındaki kimselere karşı ileri sürebileceği bir haktır. Evlenme çağında amcaoğlu olmadığı durumlarda bu hakkın güçlenmesi olasıdır. Dolayısıyla, dayıoğlu-halakızı evliliği, amcaoğlu evlilikleri ile kurulan toplumsal örgütlenmenin yine ikinci kuşakta da baba soyundan, yani amca çocuklarının evliliği ile sürekliliğinin sağlanamadığı durumlarda veya amca çocukları evlilikleriyle birlikte- uygulanarak farklı koldan toplumsal örgütlenmenin sürekliliğini sağlamaktadır.

Dayıoğlu halakızı berdeli de amca çocukları berdeli kadar sık olmamakla birlikte yoğun olarak uygulanan bir evlilik biçimidir.

6.BÖLÜM

KAN DAVASI VE BERDEL

Kan davasını kaldırmanın iki aracı vardır. Öldürülen kişinin ailesine karşılığında para ya da bir kadın verilir. Bu kadın öldüren kişinin kızı ya da kız kardeşi, yoksa bir akrabası olur. Kan davasına karşılık verilen kadın ‘bedel gelin’ (barış hediyesi) dir.

Edebiyata da konu olan kan davası folklorun alanına kadar girmiştir. Murathan Mungan’ın ‘Taziye’ adlı oyunu, kan bedeli olarak giden Fasla’nın öyküsünü anlatır. Yaşar Kemal’in ‘Yılanı Öldürseler’ romanının konusu da kan davasıdır. Esmâ Ocak ‘Berdel’ isimli öykü kitabında kadınların yaşadığı trajik gerçeklere vurgu yapmaktadır.

‘Kan davası sorunu, derin siyasal, ekonomik, sosyal, psikolojik ve hukuki boyutları ile birlikte incelenmesi gereken başlı başına bir olgudur’(Ünsal 1995). Bununla birlikte Ünsal’ın araştırma sonuçlarına göre *"uzak akraba sayılabilecekler de dahil olmak üzere, aynı klana mensup amca ve yeğenlerin öcünü almak için işlenen cinayetler, toplam Öç alma eylemleri sayısına oranla en yüksek düzeye Güneydoğu Anadolu kökenliler arasında ulaşmaktadır"*.

Eraş, Sosyo-kültürel nedenlerinin sosyo-psikolojik olarak açıklanamadığı berdel evliliği geleneğinin nedenlerinin, basit nedenler olmadığına vurgu yaparken bedeli olarak verilen kadın, kanlısı olan aile ile sürekli çatışma halindedir, hatta kendi çocuğu bile ona kanın bedeli olarak kin duyabilmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki kan davalarında çeşitli uzlaşma yolları vardır. Bunlardan biri kan bedeli olarak ödenen paradır, bir diğer yöntem kız alıp vermedir. Bazen her iki yöntem birlikte uygulanmaktadır. Fakat, bu yöntemlerin geçici bir süre barış getirmekten öte köklü bir çözüm sağlamaları nadir rastlanan bir durumdur. Çünkü kan gütme saikinin sosyo-psikolojik nedenleri para ile veya evlilik ile ortadan kaldırılabilecek kadar basit nedenler değildir. Bu, arabulucuların araya girmesiyle (bu arabulucular çeşitli nüfuzlu kişiler veya devlet erkanının ileri gelenleri olabilir) açıklanabilir bir durumdur.

Berdel yöntemiyle yapılan evliliklerden biri bozulacak olursa diğer evliliğin de bozulması töre gereğidir. Büyük kavga ve çatışmalar yaşanması da bu nedendendir. Kadın boşanmak istediği takdirde ölüm tehdidiyle karşı karşıyadır. Boşanma halinde iki tarafında kadınları baba evine yollamaları berdelin kapsamındadır.

Bir tarafın boşanmaması halinde –ki bu nadirdir-boşanmayan taraf para ödemek zorunda kalır. Kaçan bir kızın yerine karşı taraftan bir kız alınarak uzlaşma sağlanabilir. Berdel kadınlardan birinin başkasına kaçması ise namus meselesi ve ölüm nedenidir. Berdel yapılan kadınlardan birinin ölümü halinde erkek ölen kadının kardeşini alma ya da başlık parası alma hakkına sahiptir. Erkeğin öldüğü durumda ise kadın ölen kocasının küçük kardeşiyle evlendirilir. Eğer evlendirilecek kimse yoksa ve ölen erkeğin kardeşi evliyse dul kalan kadını kendisine eş olarak alabilir. Erkeğin çocuk sahibi olamaması halinde kadının boşanma isteği kan nedeni görülür. Kadının hakları yok gibidir. Kısır olması ya da kız çocuğu doğurması evliliği için bir tehdittir. Erkek böyle bir durumda ikinci evlilik yapma hakkına sahiptir.

SONUÇ

Bu çalışmada halkbilim disiplinin çalışma kadrosu olan gelenek ve töresel yapıdan hareketle ve bu disiplinin geçiş ritüelleri arasında yer verdiği evliliğe dayalı olarak berdel evliliği sistemini konu edindik. Berdel geleneği ile ilgili gözlemlerimiz sonucunda buna bağlı olarak töre kurallarının ve geleneksel yaşam biçimlerinin araştırılmasında halkbilimde kullanılan araştırma yöntem ve olanaklardan yararlandık.

Farklı toplumlarda çeşitli berdel evlilikleriyle karşılaşmamız, bu evliliğin bir ya da bir kaç nedene bağlı olarak yapılmadığını göstermektedir. Bu evlilikte sözlü kuralların yazılı kurallara göre geçerli olduğunu ve bu kuralların kapitalist ekonominin sağladığı olanaklar çerçevesinde yeniden üretilerek yaşadığını söyleyebiliriz.

Ne yazık ki ailenin kız ve erkek çocuğunun, diğer ailenin kız ve erkek çocuğuyla karşılıklı olarak aynı zamanda evlendirilmesi olarak tanımlanan berdel ülkemizde hala yaşıyor, değişiyor, dönüşüyor. Berdelin, geleneksel üretim ilişkilerinin kapalı tarım alanlarında sürdürüldüğü ve geleneksel sosyo-kültürel yapının korunduğu yerlerde özellikle Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde daha yaygın yapıldığı sonucuna ulaştık. Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi çerçevesinde kadın örgütlerinin 2005 yılında hazırladığı Gölge Rapor'a göre, Türkiye'de halen uygulanan 7 tür evlilikten biri de berdel evliliğidir. Daha çok başlık parasını ödememek için yapılan berdel evliliklerinde, şu ana kadar binlerce kadının mutsuz ve zoraki evlilikler birlikte ölüm ve intiharına neden olmuştur. Ülkemizin acı gerçeklerinden birisi de kırsaldaki yaşam biçiminin bir kader – talih ikileminde dualist bir sistemle yürümesidir. Töre uygulamaları ve geleneksel yaşam biçimi ,kadını kontrol altında tutmanın ve hakim erkek anlayışın bir sonucudur. Türkiye'de bazı bölgelerde törelere dayanarak aileler arasında kan davası güdülmekte, cinayetlere son vermek için de (bedel) olarak kadınlar bir aileden diğerine gelin (barış elçisi) olarak gönderilmektedir. Berdelin yazılı olmayan katı kuralları direk olarak bir kadın ihlalidir. Töre uygulamaları ve berdelin mağdurları hiç şüphesiz ki erkeklerde olabilmektedir. Ancak bundan en çok zarar gören coğrafya parçasının kadın olduğunu söyleyebiliriz. İki erkeğin birbirlerinin kız kardeşlerini kendilerine eş olarak seçmeleri olarak özetlenebilecek berdel, her yönüyle patriarkal sistemin bir ürünüdür: Ve erkekliği yücelten bir 'gelenek' olarak kadına hiçbir hak sunmaz. Berdelin nedenleri töre hukukunda çok açıktır ve aslında

sanıldığına aksine çoğunlukla da namus meselesinden çok ailenin eksilen işgücünün yerine yenisinin konulması amacıyla uygulanır. Bir aileden bir kadının çıkması o eve hizmet edecek, temizlikten, yemeğe, tarla işlerinden, çamaşıra bütün işlerin yükünü taşıyan bir kölenin başka bir aileye geçmesidir. Berdeldeki mantık işte bu kölenin yerine yenisinin geçirilmesidir. Kapitalizmle beraber kadının ev emeğinin sömürülmesi sorunu çözülmek bir yana, üzerine binen ucuz emek sömürüsü ile beraber katmerlenmiştir. Kapitalizmle beraber kadın tam da berdel mantığına uygun olarak alınır satılır bir metaya dönüştürülmüştür. Kadının ev kölesi konumu olduğu yerde duracak, bunun yanına açık bir metalaşma eklenecek ve berdelin ortadan kalkması beklenecek?! Aksine, metalaşma olgusu kesinlikle “kölelerin takasına” dayanan berdel uygulamasını güçlendirir cinstendir! Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi sözleşmesine taraf bir ülke olmamıza ve bireysel başvuru hakkımız dediğimiz ihtiyari protokole de imza atmış olmamıza rağmen, uluslararası düzeyde bütün bunlar şikayet edebileceğimiz, erken evlilik, kadın ihlallerinin olmaması yönünde önlem alınabilecek bir adım olması gerekirken şu anda gelinen nokta da bu uygulamaların hala yaşıyor olması sorunun toplumsal bir sorun olduğunun göstergesidir. Bu güne kadar toplumsal cinsiyet rolünü benimseyen kadının eğitim düzeyi yükseldikçe cinsiyete dayalı rolü de değişmekle birlikte kadının yaşamını değiştirmesi toplumsal bakış açısından dolayı sorun olabilmektedir. Kadına yönelik şiddetin ve hak ihlallerinin önlenmesinde önemli bir adım olan 4230 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun ile ilgili ise iki önemli sorun bulunuyor. Birincisi, bu yasayla ilgili ne vatandaş ne de polis ve yargı sistemi yasayı kullanmak için yeterli bilgiye sahip. İkinci sorun ise kavramsal. Yasanın adı maalesef yasanın kişiye değil, aile kurumunu korumayı amaçladığı izlenimini veriyor. Ailenin korunmasında ailenin mahremiyeti yatar ki, o mahremiyet kavramı kadına ve çocuğa uygulanan şiddetin, yani suçun üstünün örtülmesine yol açmaktadır.

Çözüm önerileri

Berdel sistemi (kıza karşılık kız alma/verme) ve töre cinayetleri başta olmak üzere kadını ezen her türlü sömürü sistemine ve şiddet kültürüne toplumsal bir uzlaşma kültürüyle karşı çıkmak gerekir. En önemlisi de mevcut sorunları olağan gören hâkim toplumsal görüşleri ve söylemleri ortadan kaldırarak, duyarlı ve sağlıklı bir duruşun sergilenmesi gereğidir. Bu noktada toplumsal değerleri adalet mekanizmasıyla yürütme

görevini üstlenen hukuk tüm aktifliğiyle harekete geçirilmelidir. Çünkü hukukta “kendiliğinden hak alma” diye tanımlanan bir durumda kişi, hakkını aramak için devlete veya hukuka başvurmayı hem erkeklik onuruyla bağdaştırmamakta hem de toplumdan dışlanacağı düşüncesiyle kendisini ceza makamı yerine koymaktadır. Bununla birlikte, karısıyla boşanan bir kişi, artık toplumda yer edinemeyeceği düşüncesine kapılmakta ve boşanmak isteyen eşini öldürmektedir. İşte bu noktada hukuk bütün işlerliği ve caydırıcılığıyla devreye sokulmalıdır. Mevcut yasalarda caydırıcılık temelinde yeni düzenlemelere gidilmelidir. Ama töre cinayetlerinin yıllardır son bulmaması hatta gittikçe olağan hale gelmesi sorunun sadece hukuki önlemlerle çözülemeyeceğini göstermektedir. Dolayısıyla sorunun diğer boyutları da etraflıca masaya yatırılmalıdır. Eğitimin buradaki rolü elbette yadsınamayacak boyuttadır. Toplumsal anlamda ülkenin kültürel değerleriyle ve dokusuyla uyumlu olarak çeşitli eğitim projeleri hazırlanmalı ve geniş kitlelerin projelere katılımı sağlanmalıdır. Kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkisini düşünerek, söz konusu projeler bu yolla hayata geçirilmelidir. Bu eğitim sadece okulla sınırlı olamamalı ve aile içi eğitimle de temelden desteklenmelidir. Sivil toplum örgütlerine de bu noktada önemli yapısal görevler düşmektedir; yapacakları çeşitli etkinliklerle (sempozyum, konferans vb.) sürece olumlu katkı sağlayabilirler. İşte bu noktada son derece çağdaş ve sosyal değerleri doğru zamanda doğru yerde aktaran ve içselleştiren yeni projelere ihtiyaç bulunmaktadır.

Öte yandan ülkelerin gelişmişlik düzeylerinde görülen olumlu gelişmeler sosyal bir yara olan töre cinayetlerini en aza indirecektir. Ekonomik koşulların düzeltilmesi ayrı bir öneme sahip olmakla birlikte beraberinde getireceği sinerjiyle birlikte yeni çözümler geliştirileceği de unutulmamalıdır. Bu anlamda özellikle kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları, onları maruz kaldıkları şiddet ve işkencelere karşı daha güçlü kılacaktır. Bu amaçla kadın sığınma evlerinin nitelik ve nicelik olarak arttırılması, kadınların istihdamdaki oranlarının arttırılması gibi yeni alternatifler geliştirilmelidir. Ülkemizin bazı bölgelerinde halen devam eden “başlık parası” uygulaması söz konusu yerlerde kız kaçırılmayı zorunlu kılmakta ve bu zorunluluğun gerçekleştirilmesi, beraberinde istenmeyen birtakım olayları getirmektedir. Töreler adına her türlü şiddeti meşru sayan bir anlayış, böylesi durumlarda ne yazık ki, töre cinayetlerine adeta davetiye çıkarmaktadır.

Yaşanan töre veya namus cinayetlerine yönelik dini bir perspektif oluşturulduğunda yaşanan bunca olumsuzluğun dinsel inançların yanlış yorumlanmasından veya doğru uygulanmamasından kaynaklandığını görmek mümkündür. Dolayısıyla bu konuda kendisine görev düşen kurum veya kişilerinde söz konusu cinayetlerin önlenmesine ilişkin başlatılacak olan sürece kaktı sağlamaları gerekir. Tüm şiddetiyle her alanda varlığını sürdüren bu kapitalist sömürü zihniyeti ve erkek egemenlikli sistem aşılmadan, kadın asla özgürleşemez. Bugün kadının bizzat bedeni üzerinde gerçekleşen sömürünün ve işkencenin çözüm parametreleri her anlamda demokratik bir toplum, adil gelir dağılımı ve kadın-erkek eşitliği temelinde biçimlenen yeni bir demokratik yaşam alanı ile mümkündür. Bu alanda cinsiyet ayrımına gitmeden, fetişist bir ataerkil algılamaya yer vermeden ve en önemlisi de kadınları birer namus abidesi veya namus bekçisi olarak görmeden hareket edilmelidir. Kadının kimliğini örseleyen ve egemen erkek kültürünün birer baskı argümanı olan kıskançlık gibi ilkel davranışlara ve bu yöndeki her türlü tahakküme son verilmelidir.

Berdel olayından hareketle töreye karşı yapılan, insan ve kadın haklarına aykırı geleneklere karşı yapılan mücadelelerin, sivil toplum örgütleriyle ve kadın dernekleriyle sınırlı kalmaması ve yasal olarak yaptırımların sadece yazılı değil, uygulamaya yönelik yaptırımlar olması gerekmektedir.

Töre, kan davası, berdel vb uygulamalar bilimsel bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çözümü de, çalışma kadrosunu kültür ve geleneklerin oluşturduğu kültür ve toplum mühendisi halkbilimcilerin, toplumbilimci ve sosyal bilimcilerin yapacakları çalışmalarla elde edecekleri verilerin uygulanması ile hallolacaktır.

Yine, sorundan hareketle çözüme yönelik bazı yapılabilecekleri maddeleyecek olursak;

- * Kadınların eğitim, sağlık, hukuk, siyaset ve iş yaşamındaki sorunlarına ilişkin araştırmaların yapılması, desteklemesi ve bu araştırmalarda eşgüdümün sağlanması,

- * Kadınların ilerlemesine yönelik bireysel ve kurumsal araştırma ve eğitim çabalarına katkıda bulunulması,

- * Kadınlara medeni, toplumsal, siyasal alanlara, iş yaşamına, ekonomik haklarına ve olanaklarına ilişkin bilgi vermek üzere programlar oluşturulması,

- * Üretime etkin bir biçimde katılmamış olan kırsal kesim kadınları ve kız çocukları için özel eğitim programlarının açılması,
- * Toplumda kadınlar erkekler arası olgusal eşitliğin yerleşmesinin sağlanması,
- * Toplumun kurumlarından ve uygulamalarından kaynaklanan cinsiyetçi ayrımın ortadan kaldırılması için çalışmalarda bulunulması,
- * Üniversiteler bünyesinde Kadın Araştırmaları Bölümü açılması ile bağlantılı olarak yüksek lisans ve doktora programı oluşturulması,
- * Çok kez kadın sorunları diye adlandırılan sorunların gerçekte hepimizi ilgilendiren toplumsal sorunlar olduğuna ilişkin anlayışın yaygınlaştırılması.

KAYNAKÇA

- ADORNO, T.Horkhemier,T.(1995), Aydınlanmanın Diyalektiği, (çev. Özgül O) Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- ARTUN, Erman (2004), Türk Halk Edebiyatına Giriş, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ARTUN, Erman (2005), Türk Halkbilimi, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ASLAN, Ensar (2003), Halkbilimi Araştırmaları, Dicle Üni. Eğitim Fak. Yayın., Diyarbakır.
- ASLAN, Ensar(2008), Türk Halk Edebiyatı, Maya Akademi Yayınları, Ankara.
- ALANGU, Tahir (1993) , Türkiye Folkloru El Kitabı, Adam Yayınları, İstanbul.
- BALAMAN, Ali Rıza (1982) ,Sosyal Antropolijik Yaklaşımla Akrabalık, Evlilik Ve Türleri, Karınca Matb. ,İzmir.
- BOZARSLAN, M.Emin (1966), Doğunun Sorunları, Toplum Yayınları, İstanbul.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (1999), Halkbilimi Kuramları Ve Araştırma Tarihine Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara.
- DÖNMEZER, Sulhi (1994), Toplumbilim, Beta Yayınları, İstanbul.
- DURKHEİM, Emile (1986), Sosyolojik Metodun Kuralları, (çev. A.Enver), Varlık Yayınları, İstanbul.
- ENGELS, Friderch (1998), Ailenin, Özel Mülkiyetin Ve Devletin Kökeni (çev. Soner Kenan) ,Sol Yayınları, Ankara.

- ERAŞ, Şebnem (2002), Hukuk Antropolojisi Açısından Berdel, Y. Lisans Tezi, İstanbul.s
- EDWARD W. Said (1999), Şarkiyatçılık (çev. Ünler Berna) ,Metis Yayınları, İstanbul.
- GİTTİNS, Diana (1990), Aile Sorgulanıyor, (çev. Erdem Tuna), Pencere Yayın.,İstanbul.
- GÖKALP, Ziya (1992), Kürt Aşiretleri Hakkında Tetkikler, Sosyal Yayınları, Ankara.
- GÜNAY, Umay (1987), ‘Folklor Nedir?’ , Türk Folklor Araştırmaları, Ankara.
- GÜVENÇ, Bozkurt (1984) , İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- HERKMAN, Yalçın Lale (2002), Kürtlerde Aşiret Ve Akrabalık İlişkileri, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (1990), Türkiye’de Ailenin Sürekiliği Ve Değişimi, Aile Şurası Bildirileri, Ankara.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (1998), Kültürel Psikoloji, YKY, İst.
- KONGAR, Emre (1972), İzmir’de Kentsel Aile, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara.
- KIRAY, Mübeccel (1984), Büyük Kent Ve Değişen Aile, Toplumbilimsel İncelemeler, Maya Matbaacılık, Ankara.

- KEMAL, Yaşar (2003), Yılamı Öldürseler, Adam Yayınları, İstanbul.
- KAÇMAZ, Safa (2002), Sumer-Akad yazın kaynakları.doc., Toplum Ve Düşünce Atölyesi
- KAÇMAZ, Safa (2008), Eski Toplum, doc., Toplum Ve Tarih Düşünce Atölyesi
- Levi-Strauss, Claude (1994), (çev. Yücel Tahsin), Yaban Düşünce, YKY, İstanbul.
- Levi-Strauss, Claude (1993), (çev. Güngören A.), Din Ve Büyü, Yol yayın., İst.
- Levi-Strauss, Claude (1994), (çev. Bozkurt Ö.), Hüzünlü Dönenceler, YKY, ist.
- Levi-Strauss, Claude (1986), (çev. Yavuz Hilmi), Mit Ve Anlam, Alan Yayınları, Ankara.
- MALİNOWSKI, B. (1995), İnsan Ve Kültür, V Yayınları, Ankara.
- MORGAN, Lewis Henry (1987), Eski Toplum c2.1987, (çev. Ünsal O.), Payel Yayınları, Ankara.
- MUNGAN, Murathan (1982), Taziye, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- OCAK, Esmâ (1982), Berdel, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- ÖRNEK, S. Veyis (1977), Türk Halkbilimi, İş Bankası Yayınları, Ankara.
- ÖZCAN, M. Tefik (1998), İlkel Toplumlarda Toplumsal Kontrol, Özne Yayınları, İstanbul.

- TEZCAN, Mahmut (1981), Başlık Parası Uygumaları, Kadioğlu Matbaası, Ankara.
- TÜRKOĞAN, Orhan (1970), Türkiye’de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, Atatürk Üni. Basımevi, Erzurum.
- TÜRKOĞAN, Orhan (1974), Doğu Ve İnsan Sorunu, Ankara Üni. İletişim Fak. Yayın., Ankara.
- ÜNSAL, Artun (1995), Kan Davası, YKY, İstanbul.
- YILDIRIM, Dursun (1983), Türkiye’de Folklor Araştırmalarının Gelişme Merhaleleri, Hacettepe Üni. Yayın., Ankara.
- YILDIRIM, Dursun (1982), ‘‘ Folklor Ve Çağdaş Kültür Modelimiz Üzerine Görüş Ve Düşünceler’’, Milli Kültür Şurası Bildirileri, Ankara.
- YÜCEL, Müslüm (2006), Evlilik İttifakı Berdel, Kesit Yayınları, İstanbul.

KAYNAK KİŞİLER*

- K.1 Güler ASLAN: 34 yaşında, İlkokul terk, ev hanımı, Diyarbakır
- K.2 Mehmet A. : 43 yaşında, İlkokul mezunu, esnaf, Diyarbakır
- K.3 Emine E. : 37 yaşında, okumamış, ev hanımı, Erzurum
- K.4 Mehmet AKIŞ: 29 yaşında, orta okul mezun, çiftçi, Urfa
- K.5 Halime ÖZGÜN : 28 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Urfa
- K.6 Mehmet ALPTEKİN, 24 yaşında, lise terk, inşaat işçisi, Suriye
- K.7 Nure AKAN, 52 yaşında, okumamış, Urfa
- K.8 Fatma ALTUNÇ, 38 yaşında, lise mezunu, ev kızı, Diyarbakır

* Görüşme yaptığımız bazı kişilerin isimlerinin yalnızca baş harflerini kullanmak zorunda kaldığımızdan kaynak kişiler arasında anamadık.